

Анита Ангеловска
Гликерија Илиоска

ИСТОРИЈА И ДРУШТВО

4

РАЗРЕД

Историја и друштво

4 разред

Автори

Анита Ангеловска
Гликерија Илиоска

Рецензенти

Беса Хавзиу-Исмаили
Нада Јадровска
Даниела Апостоловска

Лектор

Ана Антоновска

Илустрације

Анастасија Димитрова

Наслов оригинала

Историја и општество 4 одделение

Анита Ангеловска
Гликерија Илиоска

Превод са македонског језика на српски језик

Гордана Јовић-Стојковска

Стручна редакција

Даниела Станковска

Уредник

Даниела Станковска, Тамара Јовановић Нешовска

Графичко и техничко уређивање:

Леон Џинго, Евгенија Павлова – АРС СТУДИО

Штампа: Европа 92 – Кочани

Тираж: 26

Издавач

Министарство образовања и науке Републике Северне Македоније
Ул. „Св. Кирил и Методиј“ бр. 54, 1000 Скопље

Место и година издавања: Скопље, 2022 година

Одлуком о давању сагласности на уџбеник за предмет Историја и друштво 4 разред, бр. 26-1515/1 од 03.11.2022. године, донела Национална комисија за уџбенике.

CIP - Каталогизација во публикација
Национална и универзитетска библиотека "Св. Климент Охридски", Скопје

373.3.016:94(075.2)=163.41
373.3.016:316.3(075.2)=163.41

АНГЕЛОВСКА, Анита

Историја и друштво 4 разред / Анита Ангеловска, Гликерија Илиоска ; [илустрације Анастасија Димитрова ; превод са македонског језика на српски језик Гордана Јовић-Стојковска]. - Скопље : Министарство образовања и науке Републике Северне Македоније, 2022. - 171 стр. : илустр. ; 26 см

Превод на делото: Историја и општество 4 одделение / Анита Ангеловска, Гликерија Илиоска

ISBN 978-608-273-201-5

1. Илиоска, Гликерија [автор]

COBISS.MK-ID 58838789

КАКО ДА КОРИСТИШ УЏБЕНИК

Драги учениче,
Драге ученице

Пред вама се налази уџбеник са много прича, фотографија, видеа, квизова, активности и изазови за које се надамо да ће вас инспирисати за размишљање о лепотама наше државе, њеној прошлости и вашој улози у друштву и у средини у којој живите.

Коришћење материјала за учење је лако, једноставно и забавно. Желеле смо да вас потстакнемо активно да учествујете у стицању нових знања и вештина, ставова, вредности и понашања. Преко тимског рада и сарадње истраживаћете, анализираћете и заједнички изводити закључке.

Учећи предмет Историја и друштво, очекује се од вас ученика да се идентификујете као грађани наше државе; да поштујете све које живе у њој; да разликујете одговорно од неодговорног понашања; да се бринете о заштити животне средине; да развијате праве вредности и пријатељске односе, али и да препознајете и да се супротстављате нанесеним неправдама према вама или према другим људима.

Желимо вам пријатан рад и много успеха!

Чита наставник/
наставница.

Напиши, одговори,
допуни...

Ауторке

Текст за основна
сазнања која треба да
се усвоје на часу.

НЕ ЗАБОРАВЉАЈ!

Текст који ти даје поуке из живота

РАЗМИСЛИ И ОДГОВОРИ

Питања и активности
која ће подстаћи на
размишљање и лакше
усвајање садржине.

ИСТРАЖИ

Питања која ће
те подстаћи на
истраживање.

АКТИВНОСТ

Активности које
ћеш изводити на
часу и
које ће ти помоћи
да откриваш,
истражујеш и
примењујеш знања.

САДРЖАЈ

1

МОЈЕ ОКРУЖЕЊЕ

КАКО ДА КОРИСТИШ УЏБЕНИК	3
ШТА ЈЕ ПРИЈАТЕЉСТВО?	7
КАКО МОЈИ ПРИЈАТЕЉИ УТИЧУ НА МЕНЕ	10
ЈА ИМАМ СВОЈЕ МИШЉЕЊЕ.....	13
НЕПОТИЗАМ	16
МИТО И КОРУПЦИЈА	19
ПОНАШАМ СЕ ПОШТЕНО, ПРАВЕДНО И ПРАВИЛНО	23
ЕМПАТИЈА	28
СТЕРЕОТИПИ И ПРЕДРАСУДЕ	31
КАКО СЕ ПОНАШАМ ПРЕМА МОЈИМ ДРУГАРИМА/ ДРУГАРИЦАМА	35

2

СРЕДИНА У КОЈОЈ ЖИВИМ

СТАНОВНИШТВО И СТРУКТУРА СТАНОВНИШТВА.....	41
ОПШТИНА У КОЈОЈ ЖИВИМ	48
СИМБОЛИ ОПШТИНЕ	53
ГРАДОНАЧЕЛНИК/ГРАДОНАЧЕЛНИЦА	57
БРИГА ОПШТИНЕ О ГРАЂАНИМАГРАЃАНИТЕ	61
КУЛТУРНО-ИСТОРИЈСКО НАСЛЕЂЕ У ОПШТИНИ	64
ОРИЈЕНТИШЕМ СЕ НА ГЕОГРАФСКОЈ КАРТИ	69
КАРТОГРАФСКИ ЗНАЦИ	74
НАСЕЉЕНА МЕСТА У РЕПУБЛИЦИ СЕВЕРНОЈ МАКЕДОНИЈИ.....	78
ПРЕД КАРТОМ РЕПУБЛИКЕ СЕВЕРНЕ МАКЕДОНИЈЕ.....	82
ПОЛОЖАЈ МЕСТА У КОМЕ ЖИВИМ.....	97
ПРИВРЕДНЕ ДЕЛАТНОСТИ	99
ПОВЕЗАНОСТ ПРИВРЕДЕ СА ПРИРОДНИМ ОДЛИКАМА ЗЕМЉЕ.	104
ОДГОВОРНО КОРИШЋЕЊЕ ПРИРОДНИХ РЕСУРСА	109
ЕКОЛОГИЈА	115
СЕЛЕКТИРАЊЕ И РЕЦИКЛИРАЊЕ ОТПАДА	119
ЕКО-ИСТРАЖИВАЊЕ	123

3

МОЈА ДРЖАВА

ПРОШЛОСТ САВРЕМЕНЕ МАКЕДОНСКЕ ДРЖАВЕ.....	127
ИЛИНДЕНСКИ УСТАНАК И КРУШЕВСКА РЕПУБЛИКА	127
АСНОМ	134
РЕФЕРЕНДУМ ЗА НЕЗАВИСНОСТ.	140
СКОПЈЕ – ГЛАВНИ ГРАД.....	143
ДРЖАВНЕ ИНСТИТУЦИЈЕ	149
ДРЖАВНИ СИМБОЛИ	153
МУЛТИКУЛТУРНИ И МУЛТИЕТНИЧКИ КАРАКТЕР ДРЖАВЕ.....	156
ГРАЂАНСКИ КАРАКТЕР ДРЖАВЕ.....	164
ГРАЂАНСКА ОРГАНИЗАЦИЈА И ВОЛОНТЕРСТВО	164
АКТИВНО УЧЕШЋЕ, СЛОБОДА ГОВОРА, ПРАВО ИЗБОРА И ЈЕДНАКОСТ	168

МОЈЕ ОКРУЖЕЊЕ

- 1 Шта је пријатељство?
- 2 Како моји пријатељи утичу на мене?
- 3 Ја имам своје мишљење
- 4 Непотизам
- 5 Мито и подмићивање
- 6 Понашам се поштено, праведно и правилно
- 7 Емпатија
- 8 Стереотипи и предрасуде
- 9 Како се понашам према мојим другарима/ другарицама

ТЕМА 1

МОЈЕ ОКРУЖЕЊЕ

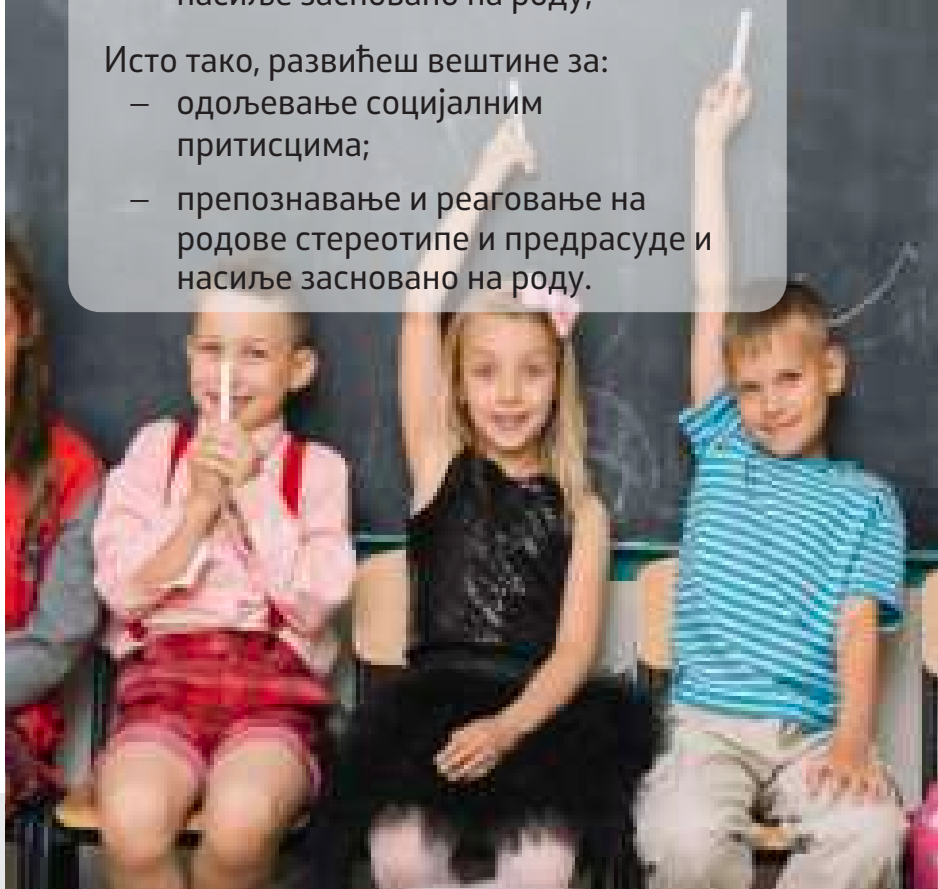
Резултати учења

Оспособићеш се да:

- правиш разлику између правог/искреног пријатељства и пријатељства из користи (користољубља);
- препознајеш неодговарајуће понашање под притиском групе и непромишљено понашање које води до нежељених последица;
- препознајеш непотизам, подмићивање и корупцију у датим примерима (ситуацијама) и да наводиш примере за њихово спречавање;
- правилно и аргументовано да вреднујеш родне норме понашања и насиље засновано на роду;

Исто тако, развићеш вештине за:

- одољевање социјалним притисцима;
- препознавање и реаговање на родове стереотипе и предрасуде и насиље засновано на роду.

ШТА ЈЕ ПРИЈАТЕЉСТВО?

Пријатељство је једно од најлепших ствари, које се дешавају у животу сваког човека. Право пријатељство је када се међусобно помажете, поштујете и поштујете мишљење другог.

РАЗМИСЛИ И ОДГОВОРИ!

- Који су твоји пријатељи?
- Колико дуго траје ваше пријатељство?
- Каквим поступцима показујете међусобно пријатељство?
- Чиме се одликује право пријатељство? (Наведи особине правог пријатељства.)

Нека пријатељства опстају цео живот, а нека пријатељства се прекидају у одређеном периоду живота.

АКТИВНОСТ

Направи „Цвет пријатељства“. Листови нека буду иницијали твојих пријатеља. Листови стабла нека буду прекинута пријатељства означена симболма који представљају личност. Чег а има више на твој цвету? Зашто је то тако?

РАЗМИСЛИ И ОДГОВОРИ!

- Како нека пријатељства опстају дуго времена?
- Зошто се нека пријатељства прекидају?
- Који су разлози да би се прекинуло једно пријатељство?
- Опиши какве особине су завист и користољубље?
- Како ове особине утичу на пријатељство?

ИСТРАЖУЈ!

Из ког разлога се пријатељства најчешће прекидају? Разговарај са твојим саученицима и члановима породице. Групирај разлоге и предложи како да се превазиђу..

НЕ ЗАБОРАВЉАЈ!

Једини начин да стекнеш пријатеља, је и ти да будеш пријатељ!

Проверавам колико сам научио/ла
Поред исказа са којим се слажеш или се не слажеш
стави знак ✓

Исказ	Да	Не
Са пријатељима треба да се поштујемо.		
Поштујем мишљење свога пријатеља/пријатељице.		
Опраштам мом пријатељу ако ненамерно погрешу.		
Наљутићу се мом пријатељу/мојој пријатељици ако ми не дада препишем домаћи задатак од њега/ње.		
Мој пријатељ/пријатељица ме поштује.		
Не постоје пријатељства која трају цео живот.		

КАКО МОЈИ ПРИЈАТЕЉИ/ ПРИЈАТЕЉИЦЕ УТИЧУ НА МЕНЕ

Разгледај илустрације и размисли да ли су приказане ситуације позитивне или негативне и објасни зашто тако мислиш:

РАЗМИСЛИ И ОДГОВОРИ!

- Можемо ли да се препознамо у некој од приказаних ситуација?
- Наведи неке ситуације сличне овима у којима си се пронашао/ пронашла!
- Која је била твоја улога?
- Ко те натерао/наговорио да то урадиш?
- Зашто си се одлучио/одлучила на такав корак?
- Које су биле последиците таквог понашања за тебе и околину?
- Какву поуку/препоруку си извукао/ла из наведеног поступка?

Пријатељи својим понашањем утичу једни на друге. Нека пријатељства утичу позитивно, а нека негативно на тебе. Некада се дешава да направиш нешто против своје воље само да ти се пријатељи не би наљутили. Супростави се предлозима са којима се не слажеш. Понекад можда желиш да се истакнеш пред пријатељима и догађа се да направиш погрешан избор или да створиш погрешну ситуацију. Пази да том приликом не увредиш или не наштетиш некоме. Прави пријатељи не треба да траже од тебе да чиниш дела која ће теби или некоме наштетити, увредити или понизити, али не треба ни ти да захтеваш исто од твојих пријатеља.

РАЗМИСЛИ И ОДГОВОРИ!

- Уколико знаш пример, наведи када група је пријатеља негативно утицала на тебе или на неког твог другара.
- Размисли на који начин можеш да се супротставиш негативном утицају неких пријатеља на тебе и твоје понашање?
- Да ли си некада наштетио неком твојм другу или другарици? Ако јеси, објасни како и зашто се то десило? Какве су биле последице? Како се решила ситуација?

АКТИВНОСТ

Поделите се у групе. Свака група нека одабере једну ситуацију која приказује како неко од вас потпада под утицај групе вршњака и једна ситуацију у којој је неко од вас био иницијатор неодговарајућег понашања групе. Драматизујте ситуације и дискутујте о начину решавања проблема.

ИСТРАЖУЈ

Направи анкету са твојим друговима/другарицама са следећим питањем:
Шта би урадио/ла ако ти предложим да шврљамо на зиду школе?
Дискутујте о сваком одговору.

Проверавам колико сам научио/ла

1. Како ћеш поступити са друговима/другарицама који желе да игрју лоптом у учионици? (Заокружи или допиши)

- а) рећићу наставници/ наставнику
- б) придружићу им се да ми се не би наљутили
- в) даћу им предлог да после часова играмо лоптом на неком спортском игралишту, дворишту или неком другом месту, безбедном за играње
- г) _____

2. Ако група пријатеља да предлог да направимо нешто са чиме се не слажем, тада ћу ја:

- а) да побегнем
- б) да се посвађам
- в) да се прикључим
- г) убедиху их да не раде то

ЈА ИМАМ СВОЈЕ МИШЉЕЊЕ

Разгледај илустрацију, прочитај пример и одговори на питања:

Амдијеви брат и сестра лепо свирају на виолини. Тата је и њега уписао на часове виолине. Али Амди није срећан. Он много воли да тренира карате.

РАЗМИСЛИ И ОДГОВОРИ!

- Зашто Амди није срећан?
- У ком би случају био срећан?
- Како може то да постигне?

Разгледај илустрацију, прочитај пример и одговори на питања:

Верчиним пријатељима је било досадно. Договорили су се да гађају уличну лампу. Верче им је објаснила да тако могу да повредe некога, да оштете друштвену имовину, али и да је лампа потребна увече да осветљује пут возачима и пешацима. Другари су продужили да бацају камењем. Верче се удаљила од њих и упутила се кући. Она није подлегла њиховим убеђивањима. Верче има своје мишљење о неким стварима.

РАЗМИСЛИ И ОДГОВОРИ!

- Зашто Верче није прихватила игру својих другова?
- Шта значи да имаш своје мишљење?
- Зашто је потребно да имаш своје мишљење о неким стварима?
- У којој ситуацији исказујеш своје мишљење о нечему?

Сваки човек има своје мишљење о некој ситуацији, активности, интересу, повезано са одобравањем или неодобравањем. Твоје мишљење може да се разликује од мишљења твојих вршњака/саученика. Добро је да искажеш твоје мишљење о нечему. При томе пази некога да не увредиш, јер исказано мишљење не треба да вређа личност другог, него да се односи на поступак. Битно је да искажеш своје мишљење уколико приметиш да се нешто не слаже са твојим убеђењима, размишљањима или интересима и када нечији поступци воде ка повреди или увреди некога или нечега.

АКТИВНОСТ

Дебата „Ја мислим да...“

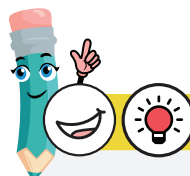
Марко и Лиридон су другови. Један дан је Марко шетајући се кроз парк нашао новчаник у трави. Отворио га је и видео да у њему има документа и новца. Решио је да га узме са собом и да користи новац. Лиридон се није сагласио са тиме и пријавио га је његовим родитељима. Да ли је Лиридон поступио правилно?

Прочитајте текст. Поделите се у две групе: Група ЗА и група ПРОТИВ. Свака група нека брани своје мишљење: да ли је Лиридон поступио правилно и зашто тако мисли група?

НЕ ЗАБОРАВЉАЈ!

Поштуј мишљење других, ако желиш да се и твоје мишљење поштује!

РАЗМИСЛИ И ОДГОВОРИ!

- Које мишљење твог друга некада није било прихваћено и зашто?

Проверавам колико сам научио/ла

1. Прочитај питања, размисли и одговоре упиши на празним линијама:
а) Ветонов сусед у дворишту има дрво са јабукама. Маја и Јонуз су предложили Ветону да иду и да краду јабуке.

– Како би ти поступио/поступила на Ветоновом месту?

б) Марко је предложио да њихова група не разговара више са Кајом, јер што му није дала да препише домаћи задатак.

– Да си на месту Маркових другова, како би поступио/ла ти?

2. Када говорим своје мишљење, не интересује ме да ли ће се неко увредити или ћу повредити некога. (заокружи)

Да Не

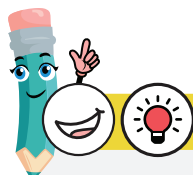
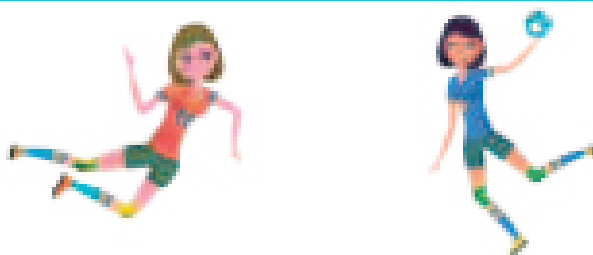
3. Мој став о бацању отпадака на јавним површинама је:

НЕПОТИЗАМ

Прочитај текст и одговори на питања:

Чика „А“ и чика „Б“ су другари. Чика „А“ води рукометни клуб „Сунце“ у коме тренира и чика „Б“ кћерка, „В“. Приближавала се утакмица са тимом „Пчелице“ и сви су били узбуђени. Али нешто није било као што треба. Нела је имала велику жељу да игра на одлучујућој утакмици. Чика „Б“ је решио да испини жељу својој кћерки. Јавио се чика „А“ и у име њиховог пријатељства му је рекао да укључи „В“ у тим. Чика „А“ је негодовао. Знао је да се „В“ није трудила и тренирала довољно у последње време, а ту је и девојчица „Г“ која је вредно и упорно тренирала и од ње је очекивао велика достигнућа. Чика „Б“ је био у недоумици како да поступи.

РАЗМИСЛИ И ОДГОВОРИ

- Како оцењујеш поступак чика „Б“?
- Како се осећао чика „А“?
- Заврши причу и размисли:
– Шта би се десило да „В“ не би била укључена у утакмицу? А шта би се десило да је чика „А“ укључио „В“, а изоставио „Г“?
- На графикону напиши разлоге и последице чика „Б“ поступака:

Разлог: „В“ је укључена у утакмицу, „Г“ је изостављена.

Разлог: „В“ није укључена у тим.

Последица:

Последица:

- Које су последице оваквих поступака?
- Како можемо да се супротставимо оваквим ситуацијама?

Када неко покушава да искористи своје своје родбинске или пријатељске везе како би постигао нешто у своју корист, кажемо да је то непотизам. Непотизам је негативна појава која се најчешће користи за постизање успеха без уложеног труда.

АКТИВНОСТ

У празно поље напиши пример за непотизам, а затим са својим друговима дискутујте како би ви поступили да сте на месту онога/оне који је незаслужено постигао/ла неки циљ.

НЕ ЗАБОРАВЉАЈ!

Успех који постижеш својим трудом је највреднији!

ИСТРАЖУЈ!

Направи анкету са старијим члановима своје породице: да ли су се некада срели са непотизмом и како су реаговали у таквој ситуацији?

Применимо научено
Одговори на следећа питања
означавањем √ поред изјаве са којом се
слажете или не слажете!

Исказ	Да	Не
Коришћење родбинских веза за корист је негативна појава.		
Последица непотизма је неправда према другима.		
Прихватам постизање успеха без напорног рада.		

МИТО И ПОДМИЋИВАЊЕ

Прочитај цитат, размисли и објасни га:

„Ако пријатељство са неким треба да купиш, онда немој уопште да се трошиш.“ (непознат аутор)

Прочитај текст и одговори на питања:

Поломљени прозор

Деца из нашег насеља играју фудбал у дворишту испред зграде. Лина је имала срећу и дала гол.
-Гооооол! Гооолллл!- радовао се Арбер који јој је пресрећан честитао.

Игра је продужила. Санела и Немања из противничког тима су решили још жешће да нападају. Немања је, љут због Линовог гола, јако шутнуо лопту. Нико није видео где је лопта одлетела, али су сви чули ломљење стакла. Немања је уплашено погледао према поломљеном прозору. Знао је да ће сада чика Исмаил сићи у двориште и да ће га грдити. Одједном му је пала на памет спасоносна идеја...

РАЗМИСЛИ И ОДГОВОРИ!

- Шта мислиш, која је била Немањина идеја? (заокружи слово испред понуђених одговора)
 - а) да призна кривицу чика Исмаилу;
 - б) да понуди друговима да им купи сладолед само да не кажу чика Исмаилу ко је поломио прозор;
 - в) да слаже да није он поломио прозор.
- Како оцењујеш Немањину идеју да купи сладолед друговима само да га не би издали чика Исмаилу?
- Како би поступио/ла ти да си на Немањином месту?

У догађају који си прочитао/ла, Немања је понудио мито својим другарима да га не би издали чика Исмаилу. Он је покушао да их подмити да би остварио свој циљ.

Нуђење или траење мита су негативне појаве у друштву. Подмићивање је нуђење нечег материјалног или неке услуге да би помогли другом да постигне нешто.

РАЗМИСЛИ И ОДГОВОРИ!

Размисли које од следећих ситуација приказују подмићивање или примање мита и одговори на питања:

А) Јован жели да вози скејтборд са другарима, али није написао домаћи задатак. Понудио је Лини да је научи да вози скејтборд ако напише домаћи задатак уместо њега.

- Да ли је ова ситуација нуђење мита или примање мита?
- Како би поступио у тој ситуацији?

Б) Седеф не жели да иде на еколошку акцију у школи. Преправља се да је болесна. Кети зна њену тајну и тражи јој чоколаду да је не би издала.

- Да ли је ова ситуација нуђење или примање мита?
- Како би поступио/ла да си на месту Седефе, а како да си на Кетином месту?

РАЗМИСЛИ И ОДГОВОРИ!

- Који примери могу да се наброје из свакодневног живота где срећемо мито и подмићивање?
- Које су последице примања мита и подмићивања?
- Како треба да поступиш када се суочиш са таквом појавом?

АКТИВНОСТ

Поделите се у две групе. Једна група нека напише писмо Немањи у вези његових поступака (из текста „Поломљени прозор“), а друга група писмо Немањиним другарима. Размислите шта ћете написати у писму. Дискутујте у вези написаног. Свака група нека образложи своје ставове.

Када се користи своја позиција да би се остварио неки приватни добитак који је незаконски, кажемо да је то **корупција**. Ова врста злоупотребе у друштву се јавља у више облика, који су понекад видљиви, а често скривени. Непотизам, мито, подмићивање, протекције и сл. су корупција. За човека који прихвата и примењује корупцију кажемо да је корумпиран. Увек када се срећемо са корупцијом треба да је пријавимо одраслима.

Проверавам колико сам научио/ла

1. Афродита жели да буде председник разреда. Својим другарима је понудила сличице за албум уколико гласају за њу. Шта је Афродита урадила:

- а) понудила мито
- б) прихфатила мито
- в) желела да има више другара
- г) хтела је да угоди учитељици

2. Да ли другари треба да прихфате Афродитин предлог?

Да Не

3. Корупција је:

- а) непотизам, мито, подмићивање
- б) себичност егоизам
- в) захвалност, дружељубивост
- г) лакши начин со успеха

ПОНАШАМ СЕ ПОШТЕНО, ПРАВЕДНО И ПРАВИЛНО

Размисли које негативне појаве су описане и како су поступили Мира и Лука:

Мира је позајмила књигу из школске библиотеке. Ненамерно је покидала једну страницу књиге. Јане јој је предложио да преузме он кривицу, а за узврат да му да 50 денара. Мира је знала да треба да поступи часно и да каже библиотекару да је оштетила књигу. Она није прихватила Јанетов предлог.

Лукин отац је фудбалски судија. Лука има утакмицу, али судија је његов отац. При једној одбрани Лука ја додирнуо лопту руком. Отац му није судио пенал. Лука се обратио другом судији и признао грешку.

РАЗМИСЛИ И ОДГОВОРИ!

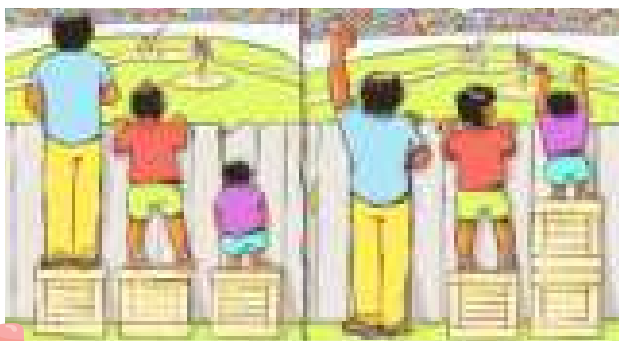
- Оцени прво Јанетове поступке и поступке Лукиног оца, а затим Мирине и Лукине поступке!
- Како се зове особина када признајеш грешку и желиш да је поправиш? У којим поступцима из наведених примера је проналазиш?
- Опиши неку ситуацију у којој би ти поштење било важније од користи!

Поштено понашање је када не прихваташ успех који ниси заслужио и супротстављаш се сваком успеху без труда.

Разгледај илустрације и размисли на којим илустрацијама је приказано праведно решење:

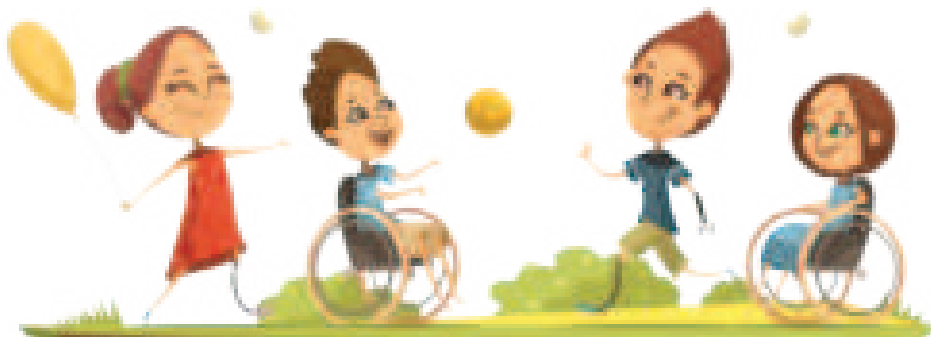

РАЗМИСЛИ И ОДГОВОРИ!

- Како је решен случај са децом која не могу да прате утакмицу?
- Како је решен случај са девојчицом у колицима?
- Наведи пример за праведно понашање!

Праведно понашање је када се бринемо да сви буду задовољни донесеним решењем, да сви буду једнаки и да се буде фер.

Размисли које су последице приказаних ситуација.

РАЗМИСЛИ И ОДГОВОРИ!

- Да ли је штета направљена намерно?
- Како је могло да се избегне штета?
- Како може да се поправи направљена штета?

Правилно понашање је да се придржаваш правилима понашања у твом окружењу.

Часно, праведно и правилно понашање су одлике позитивног карактера код људи. Оне доприносе да се изградиш у личност која ће бити поштована и цењена.

ОТКРИЈ

Како се зову особине које су супротне праведности и поштењу?

АКТИВНОСТ

Како ћеш пресудити?

Прочитај текстове „Најбољи друг“ и „Која си ти“, а затим дај своје мишљење како ћеш пресудити. Дискутуј са другарима о начинима како ћете решити ситуације.

Најбољи друг

Јоаким ми је најбољи друг. Живимо у истој згради и идемо у исти разред. Данас је Јоаким исцепао Еми блок за цртање. Нико то није видео осим мене. Она је то пријавила наставнику. Откако је саслушао Јоакима и Ему, наставник је потражио од мене да испричам шта се десило. Како да поступим?

Која си ти?

Ја сам Дејан. Знате који Дејан? Тај што је страх и трепет свима у разреду. Е много волим када ме сви слушају и када се сви плаше мене. Али... данас сам се много наљутио. Решио сам да на школском игралишту нацртам нешто спрејом у боји. Сачекао сам да сви оду кући и почео сам да цртам. Ех, какве ли несреће, - однекуд ме видела Мели. Пријавила ме наставнику. Али, ја сам Дејан, ја ништа не признајем, па тако нисам признао ништа ни наставнику. А на одмору, на одмору сам сачекао Мели. Саплео сам је да падне и јасно и гласно јој рекао: „Која си бре ти, да ме пријављујеш наставнику? Ти, безвредна девојчице!“ Ето, тако сам јој рекао. У праву сам, не ли?

Проверавам колико сам научио/ла

Поред исказа са којим се слажеш или се не слажеш стави знак ✓

Исказ	Да	Не
Поштено понашање је када понудиш поклон свом другу/ци да би ти помогао.		
Мара, Мерсиха и Лејла су другарице. Мара је купила сладолед и Мерсихи је дала једну куглу, а Лејли две кугле сладоледа. Мара није поступила праведно?		
Правилно понашање је када пазиш на своје понашање да не направиш штету или да не повредиш некога.		

ЕМПАТИЈА

Разгледај илустрације и опиши шта си осетио/осетила док си их гледао/ла:

РАЗМИСЛИ И ОДГОВОРИ

- Коју од ових ситуација си доживео/ла?
- Како се осећају људи када се нађу у таквој ситуацији?
- Шта могу да предузму тада?

Емпатија представља саосећање, разумевање осећања других. Када нека личност осећа емпатију, јавља се жеља да се помогне другоме. Емпатија је позитивна људска особина, која се развија правилним васпитањем личности.

Понуђено је неколико ситуација. Прочитај их и покушај да се саживиш са ситуацијом, односно са дететом које је у одређеној ситуацији. Да ли саосећаш са њим?

Провери да ли си емпатична личност.

	СИТУАЦИЈА	ДА	НЕ
1	Сузана је дошла у школу са старим ципелицама. Њене другарице су јој се обраћале погрдним речима и подсмевале су јој се. Сузана се осећала понижено и увређено.		
2	Кире није могао никако да научи да игра шах. Његов друг са којим игра је другим другарима рекао да Кире никада неће да научи да игра шах. Кире се расплакао.		
3	Вјолца свакога дана у школу носи своју „срећну оловку“. Једнога дана Мита и Марвин су јој га узели и нису хтели да јој га врате. Вјолца их је молила, али они су почели још више да је исмевају. Вјолца је почела тихо да плаче.		
4	Елвис има проблем са видом. Ката и Мајлинда су почеле да се смеју када он није могао да прочита шта је написао наставник на табли. Елвис се осећао посрамљено и повређено.		

РАЗМИСЛИ И ОДГОВОРИ!

- Како су се осећали Сузана, Кире, Вјолца и Елвис?
- Како би поступио/ла ти уколико у твом окружењу има деце као што су Сузана, Кире, Вјолца и Елвис?

АКТИВНОСТ

У туђим ципелама

Одаберите једну од приказаних ситуација у претходној вежби. Поделите се у две групе. Једна група ће драматизовати, а друга група пратити драматизацију. Када процене да се догађа нешто њима, неприхватљиво нека неко од њих викне СТОП и нека заврши драматизацију онако како мисли да је правилно. На крају: образложите зашто мислите да је ваш избор правилан.

НЕ ЗАБОРАВЉАЈ!

Понашај се према другима онако како желиш да се други понашају према теби.

Проверавам колико сам научио/ла

1. Миле се подсмевао Аци што не може брзо да трчи. Аца се увредио и почео да плаче. Мајлинда је указала Милету да није лепо да се подсмева. Загрлила је Ацу и почела да га теши. Рекла му је да ће му помоћи да вежба. У наведеном случају Мајлинда је ка Аци показала:

- а) љубомору
- б) неподношљивост
- в) емпатију
- г) радозналост

2. Шта радиш најчешће када осетиш емпатију?

- а) Желим да помогнем, али се двоумим.
- б) Саосећам, али се правим да не видим.
- в) Кажем неком другом да помогне.
- г) Помажем у оквиру својих могућности.

СТЕРЕОТИПИ И ПРЕДРАСУДЕ

Прочитај исказе и у празна поља обележи знак \checkmark ако се слажеш или знак **X** ако се не слажеш са тврдњом.

1. Аца има маче. Већ два дана Аца не може да пронађе маче. Почео је да плаче. Сусетка му каже: „Ти си дечак и не смеш да плачеш“.

Да ли се слажеш са сусеткиним мишљењем?

2. Денис игра фудбал са својим друговима. Његова сестра жели да се укључи у тим. Денис јој каже: „Ти си девојчица. Девојчице не играју фудбал.“

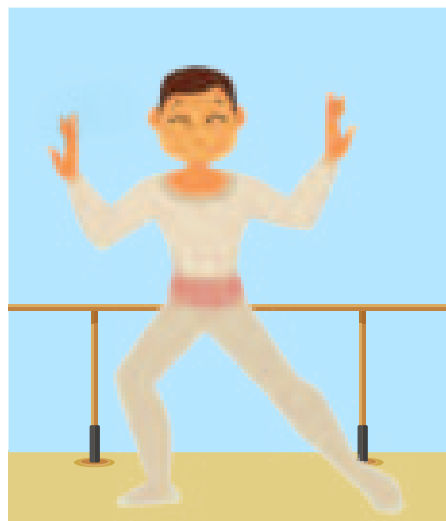
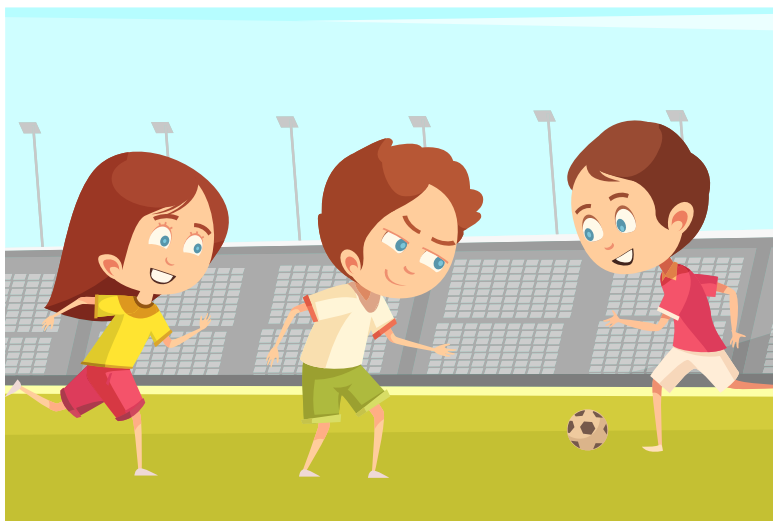
Да ли се слажеш са Денисом?

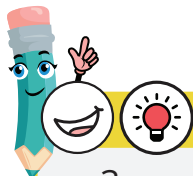
3. Сара и Дамир су брат и сестра. Свакога јутра када се припремају за школу Дамир каже Сари: „Намести и мој кревет. Ти си девојчица и треба да намешташ кревете“.

Да ли се слажеш са Дамиром?

4. Тони много воли балет. Пријавио се за часове балета. Другови му се подсмевају: „Балет је за девојчице. Хајде да тренирамо бокс. То је за дечаке“.

Да ли се слажеш са Тонијевим друговима?

РАЗМИСЛИ И ОДГОВОРИ!

- Зашто се слажеш или се не слажеш са наведеним примерима?
- Зашто се деца у приказаним ситуацијама тако понашају?
- Како и где су то научили?
- Какво је твоје мишљење у вези са овим ставовима?
- Наброј још неке примере из твог окружења у вези са стварима за које сматрамо да девојчице смеју/требају да раде, а дечаци не и обратно.

Шта је стереотип,
а шта је предрасуда?

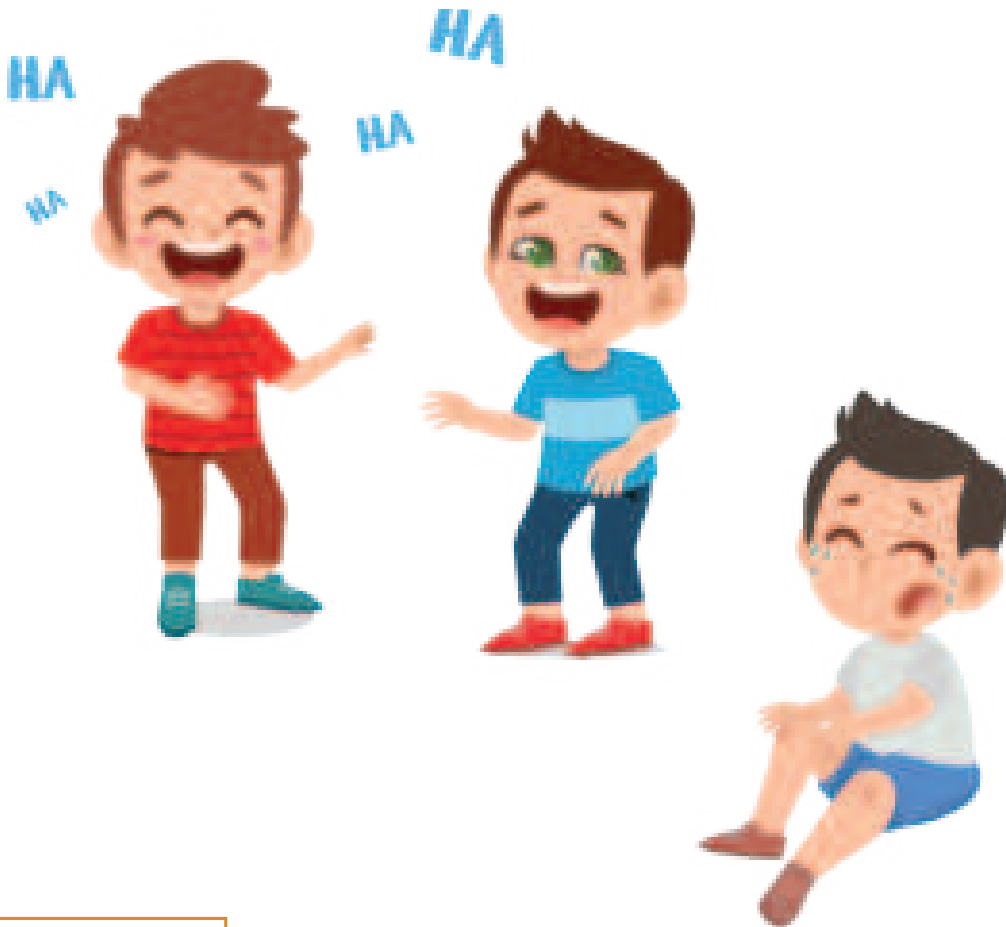

Покушај да допуниш примере за стереотипу и за предрасуде:

Стереотип	Предрасуда
Девојчице нису добри спортисти.	Јанини и Мерсихини другови их не пуштају са њима у кошаркашки тим.
Дечаци треба да су снажни, а не нежни.	На школској приредби девојчице нису примиле Дамира да учествује у балетској тачки иако је Дамир вредно вежбао и правилно извео све покрете.
	Док су сређивали учионицу, Велимир је рекао: „Девојчице нека избришу таблу и нека поређају клупе, а ми мушкарци идемо да играмо фудбал“.
Розе је боја коју девојчица.	
	Другови су се подсмевали Науму када је пао и почео да плаче.

Из датих примера си закључио/ла да неки стереотипи воде до предрасуда. Предрасуде су најчшће негативно мишљење/осећање према некоме, без да га познајеш лично. Предрасуде се доносе на основу стереотипа. Стереотипи су обично негативни ставови ка групи којој припада личност о којој имамо предрасуде. То су неоправдана мишљења, која могу да доведу до лошег понашања ка другима.

АКТИВНОСТ

Нацртај цртеж који је супротан датим стереотипима у претходној вежби. Речима испод цртежа напиши тврдњу супротну стереотипу. На пример: „И девојнице су добри спортисти“, „И дечац плачу“ итд.

Дискутујте о томе шта сте нацртали и зошто сте то нацртали.

НЕ ЗАБОРАВЉАЈ!

Упознај личност пре него формираш мишљење о њој.

ИСТРАЖУЈ!

Направи анкету са старијим члановима породице: са којим стереотипима се суочавају и како би допринели да се превазиђу ти стереотипи?

Проверавам колико сам научио/ла

Поред исказа са којим се слажеш или се не слажеш стави знак ✓

Исказ	Стереотип	Предрасуда
Жене су лоши возачи.		
Мади неће сада кува укусан ручак јер је мушкарац.		
Мушкарци су лоши кувари.		
Хана неће моћи да управља авионом јер је жена.		

КАКО СЕ ПОНАШАМ ПРЕМАМОЈИМ ДРУГАРИМА/ДРУГАРИЦАМА

Прочитај текстове и одговори на питања:

У нашем разреду учи Магда. Она је примерна и добра ученица, а у исто време и одлична тркачица на 100 метара. Али ту су и Јохан и Денис који такође тренирају атлетику. Денас је у разреду било такмичење у трчању. Јохан је био сигуран да ће победити, али је у трци победила Магда. Јохан се много наљутио. Осећао се понижено јер су га другови задиркивали, да га је победила девојчица. На одмору је почео да јој шаље увредљиве поруке преко телефона, а затим су заједно са Денисом отишли до Магде и почели да је вређају. Називали су је погрдним именима. Јохан није могао да поднесе пораз од „једне девојчице“.

Ербеј је сићушан дечак, има потешкоће са видом и увек повучено седи у првој клупи. Јасни, Седефи и Мири то смета. Једнога дана су се договориле да Ербеју измакну столицу када седа. Ербеј је пао и у исто време су му пале и наочаре који су се сломили. Девојчице су се смејале, а Ербеј се постидео и расплакао. То је био разлог да му се још више подсмевају: „Ербеј није дечак, дечаки не плачу“

РАЗМИСЛИ И ОДГОВОРИ!

- Како процењујеш Јоханово, Денисово, Јаснино, Седефино и Мирино понашање?
- Каква врста насиља се десила у првом тексту, а каква у другом тексту?
- Који стереотипи су били разлог да доведу до вербалног или физичког насиља?
- Наведи пример када си учествовао/ла или си видео/ла неко слично вербално или физичко насиље подстакнуто стереотипом или предрасудом.

Насиље може да буде вербално или физичко. Вербално насиље се односи на изговарање погрдних речи, увреда, претњи и слично. Физичко насиље се односи на физички контакт при чему је циљ наносење физичких повреда.

Предрасуде често доводе до вербалног или физичког насиља.

НЕ ЗАБОРАВИ!

Насиље није начин решавања проблема. Насиље рађа друго насиље.

Из датих примера одреди каква врста насиља је присутна и која предрасуда је разлог тога:

1. Софија је победила Емреа у пливању. Емре се наљутио јер га је победила девојчица и почео је да је вређа погрдним речима.

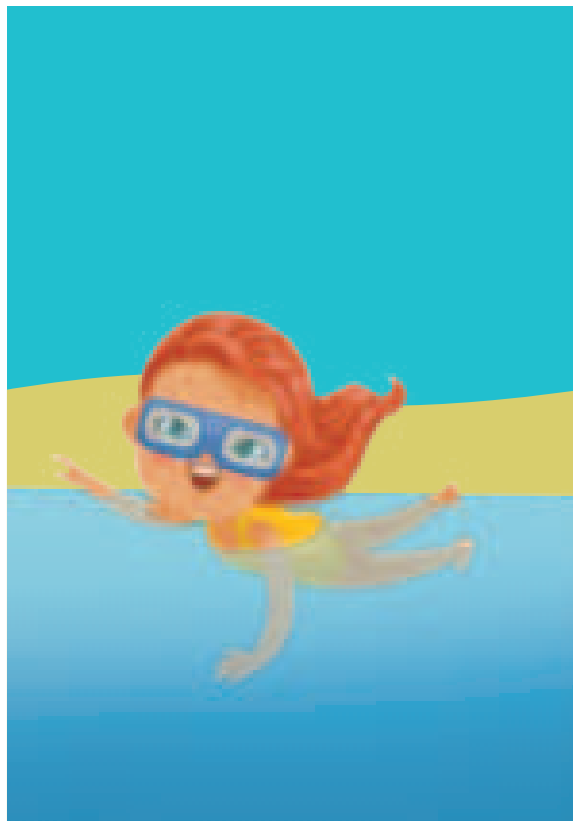
Предрасуда:

Врста насиља:

2. Аднан је дошао у школи у црвеној дуксерици. Ана и Дона су му се подсмевале и називале га погрдним речима. Говориле су му да мушкарци не носе црвено. Када су виделе да Аднан не реагује на њихове провокације, Дона га је ударила по леђима и Аднан је пао низ степенице.

Предрасуда:

Врста насиља:

Проверавам колико сам научио/ла

1. Изговарање увреда и погрдних речи према некоме је:

- а) физичко насиље
- б) вербално насиље
- в) ненасилно понашање
- г) начин друговања

2. Најбољи начин да се разреши нека несугласица је:

- а) разговор
- б) физичко насиље
- в) попуштање
- г) уцењивање

3. Миа увек има кратку косу. Лео каже да не подноси када девојчице имају „мушку фризуру“. Spreма се да је увреди. Како би ти поступио:

- а) Објаснићу Леу да Миа има право да се шиша како хоће.
- б) Поддржаћу га и придружићу му се у увредама.
- в) Обавестићу чланове ђачке заједнице, да се проблем реши.
- г) Рећи ћу Мии следећи пут не шиша косу кратко.

СРЕДИНА У КОЈОЈ ЖИВИМ

- 1 Становништво и структура становништва
- 2 Општина у којој живим
- 3 Символи општине 4.
- 4 Градоначелник/градоначелница
- 5 Брига општине о грађанима
- 6 Културно-историјско наслеђе у општини
- 7 Оријентишем се на географској карти
- 8 Картографски знаци
- 9 Насељена места у Републици Северној Македонији
- 10 Пред картом Републике Северне Македоније
- 11 Место положаја мог места живљења
- 12 Привредне делатности
- 13 Повезаност привреде са природним одликама земље
- 14 Одговорно коришћење природних ресурса
- 15 Екологија
- 16 Селектирање и рециклирање отпада
- 17 Еко - истраживање

ТЕМА 2

СРЕДИНА У КОЈОЈ ЖИВИМ

Резултати учења

Оспособићеш се да

- опишеш полну, старосну, образовну и етничку структуру становништва у општини и у земљи;
- одредиш локацију свог пребивалишта на географској карти;
- препознаш симболе општине, наведеш њене карактеристике, објасниш како да се брине за све грађане и опишеш како се бира градоначелник;
- разликујеш привредне делатности и да их повежеш са факторима (клима, рељеф и природни ресурси) који доприносе њиховом развоју;
- разликујеш одговорно и неодговорно понашање према животној средини;
- развијеш еколошку свест и бригу о заштити животне средине.

СТАНОВНИШТВО И СТРУКТУРА СТАНОВНИШТВА

У разред је дошла нова ученица Аника. Када се представила својим школским друговима, рекла је да је из Тетова. Описујући свој град, рекла је другарима да је Тетово један од највећих градова у Републици Северној Македонији по броју становника. Њени другови из разреда питали су учитељицу шта је то **становништво**.

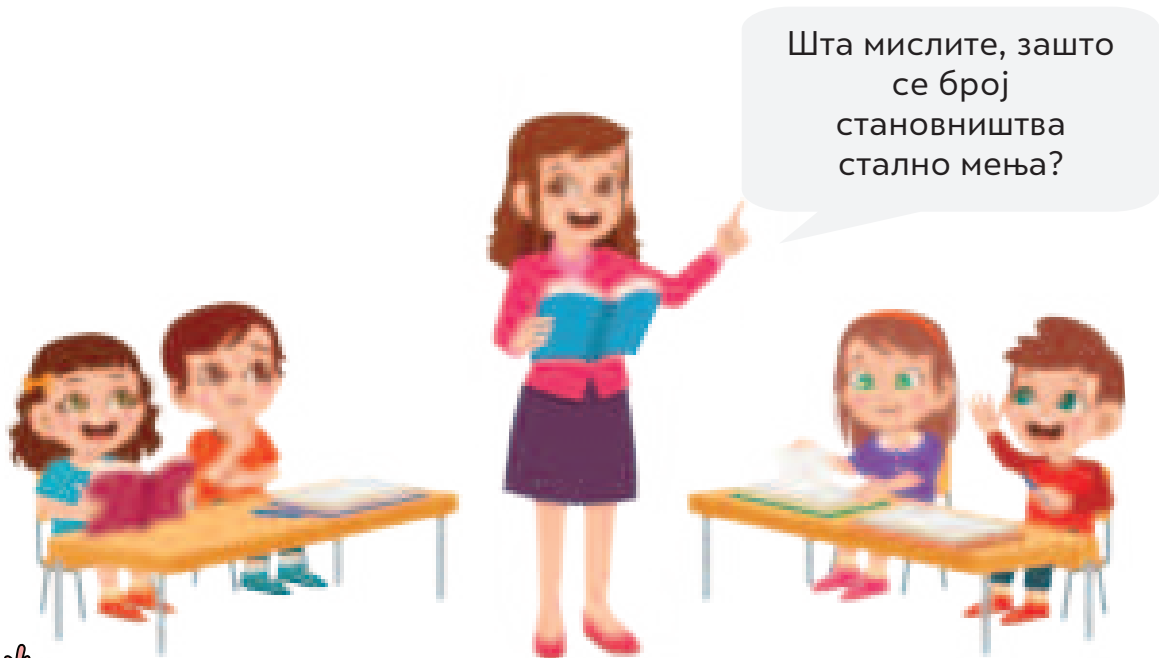
Да откријемо
шта значи реч
становништво!

Становништво означава број живих људи који живе на одређеној територији.

Становништво се може израчунати на светском нивоу, на нивоу државе, на нивоу региона, града, насеља или села. То значи да у одређеној земљи, граду, селу или месту живи одређени број људи

Број становника се свакодневно мења, расте или смањује. Становништво земље утврђује се организовањем пописа.

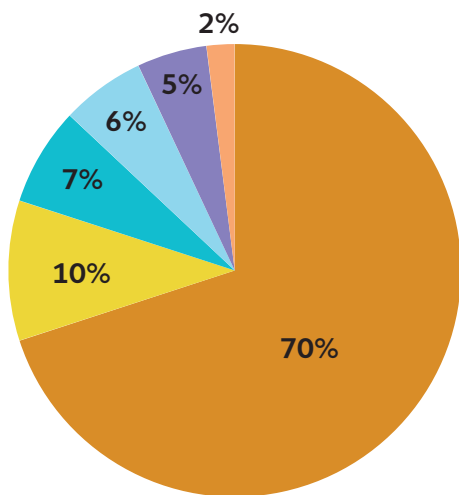

Шта мислите, зашто се број становништва стално мења?

РАЗМИСЛИ И ОДГОВОРИ

- На који начин може да се дозна број становника?
- Разгледај дати графикон и поређај градове према броју становника почевши од већег ка мањем по броју становника.
- Који град има највише становника према датом графикону?
- Који град има најмање становника?
- Размисли који је разлог за густину становништва у неком насељеном месту?

■ Скопље ■ Тетово ■ Струмица
■ Битољ ■ Охрид ■ Дебар

АКТИВНОСТ

На веб страници твоје општине провери колика је насељеност места у коме живиш. Упореди је са два најближа насељена места. Изради графикон на којем ћеш приказати број становника у три насељена места. Разговарајте о разлозима који су довели до разлике у броју становништва.

Свет је место које је насељено људима различитим по узрасту, језику, полу, образовању, веровању итд. Да би разумео разноврсност становништва помоћи ће ти следећа активност:

Изађи у школско двориште. Посматрај ученике и запослене.
Одговори на следећа питања:

- По чему се разликују ученици и запослени у школи?
 - Запиши све могуће начине како можеш да их класификујеш!
- Начин како си их класификовао показује на које начине може да се прикаже структура ученика и запослених у твојој школи.

Питам се шта је структура становништва?

Структура становништва нам приказује разноврсност становништва у свету, у држави, региону, граду, селу...

Оно се може разликовати према:

- узрасту,
- полу,
- етничкој припадности,
- образовању и друго.

Попис је начин који омогућава да се дозна број становника у једној држави, као и структура становништва у тој држави

Старосна структура нам указује какав је саоднос између одраслих група (младо становништво до 19 година, зрело становништво од 20-59 години и старо становништво изнад 60 година) на одређеној територији.

Полна структура је саоднос између мушког и женског становништва на одређеној територији. Саоднос између мушког и женског становништва у свету је скоро ијзедначен

Етничка структура је састав становништва према етничкој припадности грађана (припадност одређеном народу). На пример, у Републици Северној Македонији живи македонски народ, део албанског народа, турски народ, влашки народ, српски народ, ромски народ,

бошњачки народ и други. Сви они имају своја обележја као што су: језик, обичаји, традиција, вера итд. Сви грађани Републике Северне Македоније имају једнака права загарантована Уставом.

Образовна структура означава ниво образовања становништва. образовање је један од најважнијих фактора за развој једне земље. Због тога се врше разна истраживања како би се утврдило колики је степен становништва образован и који је степен образовања. Образовна структура становништва може се прикаже преко:

- писмено/неписмено становништво или
- степен образовања (без основног образовања, са основним образовањем, са средњим образовањем, са високим образовањем и вишим степенима образовања).

АКТИВНОСТ

Направите „Попис разреда“ у свом разреду на следећи начин:

- Изаберите пописивача/пописивачицу.
- Заједно направите табелу у коју би пописивач требало да унесе следеће информације о једном родитељу/старатељу сваког ученика: узраст, пол, етничку припадност и образовање.
- Распоредите податке и прикажите их помоћу стубастог дијаграма.

РАЗМИСЛИ И ОДГОВОРИ

- Утврдите узраст, пол, етничку припадност и образовну структуру вашег одељења према „Попису одељења“?
- Шта закључујете из добијених података?
- Упоредите ваше податке са подацима других разреда! Каква је старосна, полна, етничка и образовна структура у осталим одељењима?

ДОЗНАЈ

Која земља на свету има највише, а која најмање становника?
Колико износи процена свеукупног броја светског становништва?

Свет је место које се стално мења, развија и напређује. Људи се рађају, селе се, старе, умиру. Све ово доприноси да број становника и структура становништва не буде нешто стално и статично, већ променљиво.

Истраживање развија критичко мишљење

РАЗМИСЛИ И ОДГОВОРИ

- Откријте колики је проценат становништва пре 50 година био неписмен! Упоредите и размислите зашто постоји толика разлика са садашњим подацима!
- На Интернету уз помоћ наставника пронађите податке о структури становништва у вашој општини. Представите их уз помоћ графикана. Размислите која би структура становништва могла да се најбрже промени? Објасните зашто тако мислите!
- Истражуј уз помоћ наставника/ наставнице каква је структура становништва наше државе.

Проверавам колико сам научио/ла

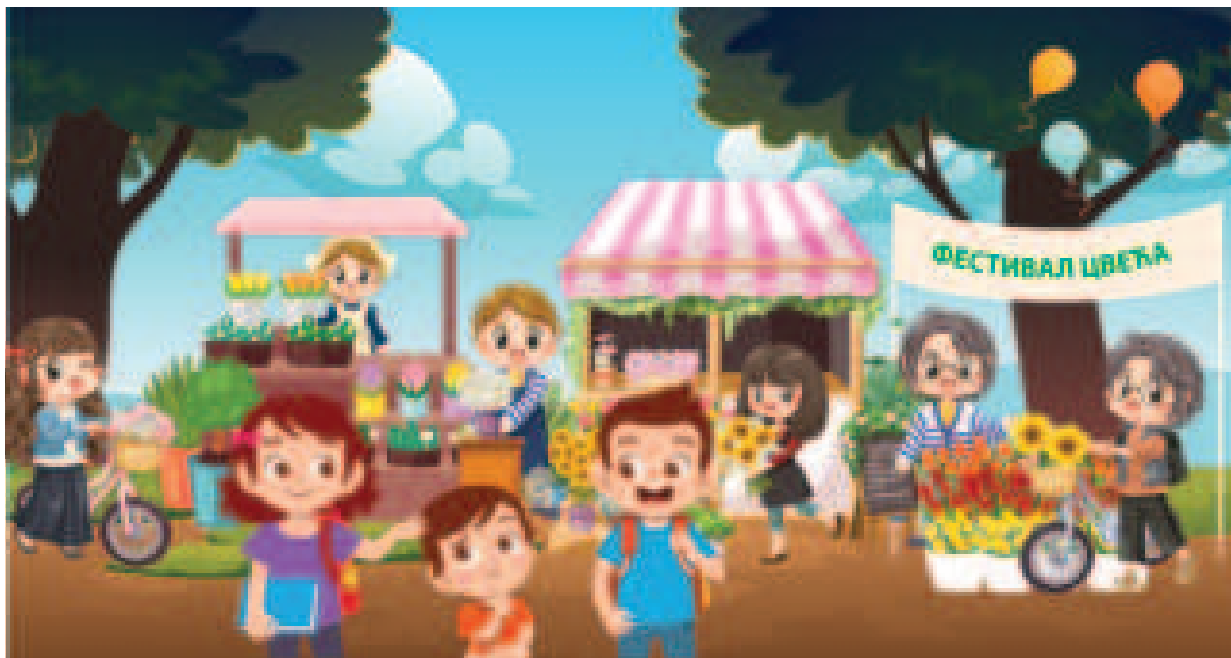
1. Шта нам приказује структура становништва?

2. Структура становништва која нам казује какав је саоднос између младог, зрелог и старог становништва приказује:

- полну структуру
- старосну структуру
- образовну структуру
- етничку структуру

3. Структура становништва је променљива у зависности од:

ОПШТИНА У КОЈОЈ ЖИВИМ

Оливера и Алмедин су се припремали да присуствују „Цветном фестивалу“ Ове године домаћин је њихова општина. То значи да ће њихови гости бити представници других општина који ће учествовати са својим цветним аранжманима. Алмединов брат Арбер не зна шта значи реч општина. Оливера је покушала да му објасни.

Општина је заједница становника одређеног подручја којом управљају заједничка управа и градоначелник/градоначелница.

Грађани који имају пребивалиште на територији општине су становници те општине. Становници општине имају право да дају општини предлоге који се баве важним питањима (нпр. питања која се односе на екологију, водоснабдевање, електричну енергију, јавну расвету, културни и забавни живот у општини, питања која се односе на образовање, здравство итд.). На тај начин доприносе бољем животу у општини, али и њеном напретку. .

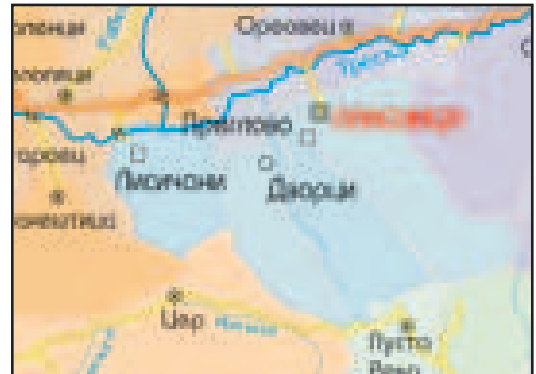
Општина се састоји из неколико насеља (град и околна села, веће село са околним селима или град састављен од неколико насеља која су истовремено општине), али може бити састављено и из једног насеља.

СРЕДИНА У КОЈОЈ ЖИВИМ

На пример:

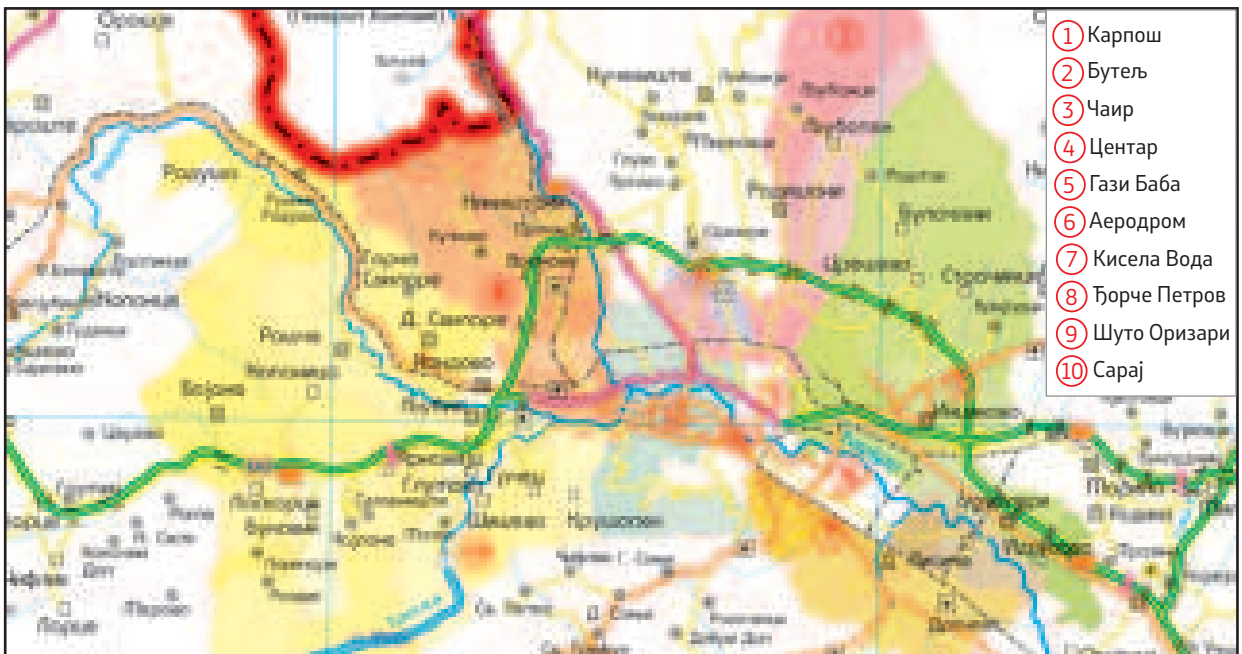
Општина Битољ
(град са више околних села)

Општина Пласница састављена од
већег села са околним селима

Општина Вевчани
(само једно насељено место)

Град Скопље је састављен од неколико насеља-општина.

У Републици Северној Македонији постоји 80 општина, од којих 10 припада граду Скопљу.

Разгледај карту и размисли које општине си посетио или познајеш људе који живе у њима!

РАЗМИСЛИ И ОДГОВОРИ

- Која насељена места припадају твојој општини?
- Које је највеће насељено место по броју становника у твојој општини? А које је најмање?
- Откриј колику површину обухвата твоја општина!
- Са којим општинама се граничи твоја општина?

На некој карти обој и именуј општину у којој живиш.

АКТИВНОСТ

„Упознајмо се“

Уз помоћ Гугл Преводиоца са интернета или уз помоћ пријатеља из других етничких заједница, сазнајте како да кажете „Добар дан“, „Здраво“ и „Зовем се ...“ на другим језицима у вашој општини. Запишите речи на папир. Нека свако од вас састави списак и изговори речи на другом језику. „Упознајте се“ на што више језика.

РАЗМИСЛИ И ОДГОВОРИ

- Који језици се говоре у твојој општини?

ДОЗНАЈ

- Која је највећа, а која најмања општина по површини у Републици Северној Македонији?
- Из којих насеља су састављене?
- Који се језици говоре у њима?

Проверавам колико сам научио/ла

1. Општина је јединица локалне самоуправе и заједница становник на одређеном подручју. (Заокружи.)

ДА НЕ

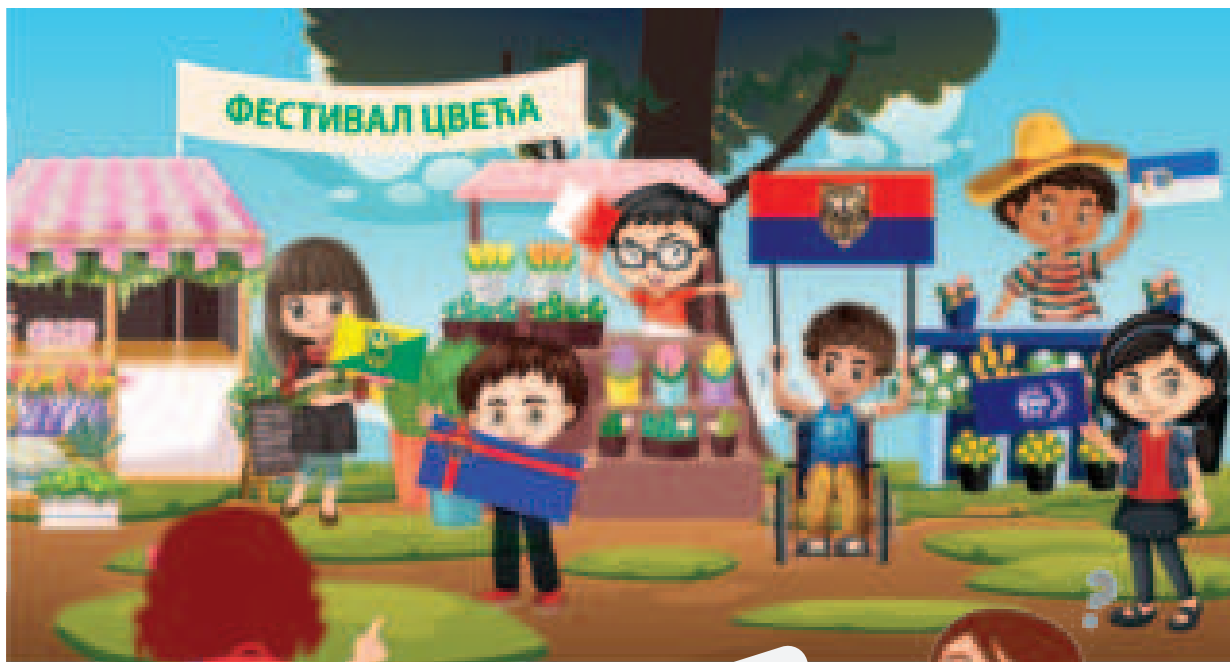
2. Општина је састављена из: (Заокружи тачни одговор.)

- а) једног насељеног места
- б) више насељених места
- в) једног или више насељених места

3. Ко може да буде становник једне општине?

4. На који начин становништво учествује у раду општине?

СИМБОЛИ ОПШТИНЕ

На Фестивалу цвећа Оливера, Алмедин и Арбер су приметили да су сви представници општина носили заставе општине из које долазе.

- Погледај Алмедине, колико лепо изгледају заставе општине. Да нађемо заставу наше општине! - предложила је Оливера и почела је погледом да претражује развијорене заставе.

Шта је то застава општине?

Застава је симбол општине. Такође је и грб симбол општине. На њима су приказана најважнија обележја општине. Симболи општине се разликују од државних симбола Републике Северне Македоније

Разгледај следеће примере симбола неких општина/градова и објасни која су обележја карактеристична за те општине!

Грб и застава града Скопља

Грб и застава општине Охрид

Грб и застава општине Ѓевѓелија

Грб и застава општине
Гостивар

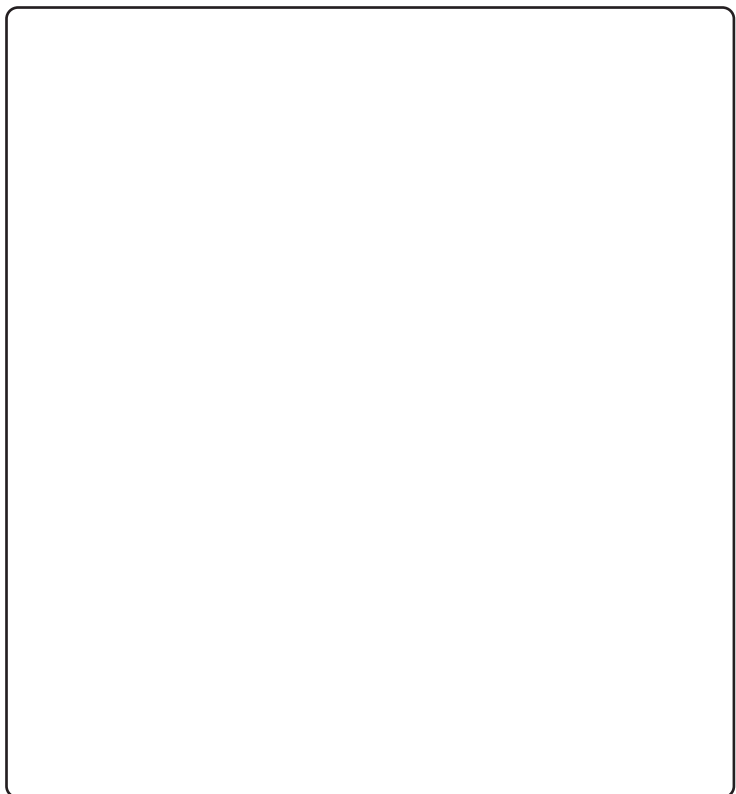

РАЗМИСЛИ И ОДГОВОРИ

- Којим обележјима се карактерише твоја општина?
- Претпостави како изгледају симболи твоје општине према њеним главним обележјима и нацртај их у празна поља или у твоју свеску:

Грб

Застава

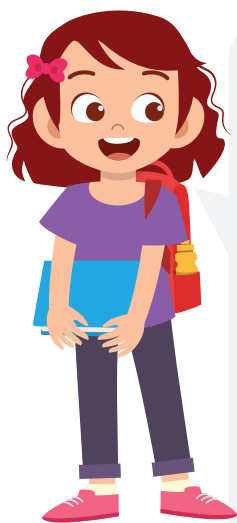
- А сада претражи веб страницу своје општине и откриј како стварно изгледају њени грб и застава.
- Упореди твоју претпоставку и праве симболе општине! У чему је разлика?

Где и када се користе симболи општине?

РАЗМИСЛИ И ОДГОВОРИ

- Када и где се користи застава у твојој општини?
- На којим манифестацијама си видео/видела истакнуту заставу твоје општине?
- Где си видео грб твоје општине??

Грб се користи у општинским документима. Застава се постављава на општинску зграду и на друге институције које је основала општина. Истиче се у празничним данима, на културно - уметничким, спортским, политичким, научним и другим манифестацијама у организацији, под покровитељством општине.

АКТИВНОСТ

„Наши симболи“

Замисли да си становник замишљене општине Сунце. Замисли главне карактеристике општине (планине, житна поља, реке итд.). Сада нацртај грб и заставу општине. Упоредите симболе које црташ са цртежима својих пријатеља. На хамеру нацртајте заједнички грб и заставу своје замишљене општине Сунце. Разговарајте о томе шта бисте друго додали симболима.

Проверавам колико сам научио/ла

1. Грб и застава општине су:

- а) важни догађаји
- б) симболи општине
- в) државни симболи

2. На грбу и застави општине приказани су _____ којима се одликује општина.

3. На једном међународном такмичењу из природних наука учествовали су Идриз и Гордана. Они су из Струге. Да ли на такмичењу треба да се истакне застава њихове општине?

Да

Не

ГРАДОНАЧЕЛНИК/ ГРАДОНАЧЕЛНИЦА

Пред окупљеним народом на сцену се појавила градоначелница општине, која је одржала поздравни говор представницима општине, такмичарима и свим присутним. Арбера је занимало ко је жена коју су сви поздрављали и слушали њен говор.

- Алмедине, ко је та жена? – питао је.
 - Она је наша градоначелница – одговорио је Алмедин.
 - Да ли свака општина има градоначелника или градоначелницу?
 - Да, свака општина има градоначелника“, одговорио је Алмедин.
 - Каква је њихова улога?“, Питао је Арбер.
- Алмедин је почео да објашњава:

СРЕДИНА У КОЈОЈ ЖИВИМ

Градоначелник/градоначелница је председник/председница града или општине који/која представља и заступа општину. То значи да је он/она одговоран/одговорна за рад општине и свих органа у њој. Сваки градоначелник/градоначелница треба да брине о правилниом раду општине и о решавању проблема који су важни за њу. То су питања и проблеми повезани са: екологијом, здравом животном средином, културом, спортом, образовањем и сл.

Становници општине имају право да дају предлоге за решавање проблема у општини.

Градоначелник се бира на четири године, преко избора тајним гласањем. Право на гласање имају сви становници општине који су напунили 18 година. Сви гласају лично и по свом убеђењу.

РАЗМИСЛИ И ОДГОВОРИ

- Ко је градоначелник/градоначелница твоје општине?
- Шта се променило у твојој општини у току ове године?
- Питај старије шта се променило у твојој општини у последњих пет година?
- Шта би направио за своју општину уколико би ти био/била градоначелница/градоначелник?

Свако ко се кандидује за градоначелника треба да направи програм који ће представити грађанима општине. У том програму грађанима нуди решавање проблема, али и побољшање квалитета живота у општини. На дан избора, сваки пунолетни становник општине има право да гласа свој избор за градоначелника. Гласање је тајно и слободно, што значи да нико нема право да се меша у изборе грађанина, или да зна за кога је гласао. То је демократско право сваког грађанина.

АКТИВНОСТ

„Бирамо градоначелника/градоначелницу“

Припремите програм градоначелника којим ћете се представити пред бирачима. Презентирај програм пред твојим друговима „гласачима“. Пази шта предлагате у програму и које проблеме општине ћеш решавати. Заједно направите бирачки списак, направите гласачку кутију и изаберите три члана бирачког одбора. Бирачи гласају тајним гласањем. Сви који су гласали уписују се у бирачки списак. На крају гласања, чланови комисије броје гласове. Након избора „градоначелника“, разговарајте о томе зашто су он/она и његов/њен програм победили.

ПРИПРЕМИ СЕ ЗА СЛЕДЋИ ЧАС

Размислите о проблемима са којима се суочавају грађани ваше општине. Постављајте питања и тражите предлог за њихово решавање од стране грађана општине. Организујте посету својој општини. Поделите се у групе и припремите питања која ћете поставити градоначелнику/градоначелници и општинском особљу. Нека се питања односе на проблеме и решавање проблема у вашој општини:

- Животна средина
- Здравље
- Образовање
- Подршка за особе са инвалидитетом, старије и сиромашне

Проверавам колико сам научио/ла

1. Градоначелник/градоначелница је одговоран/одговорна за:
- а) решавање проблема у општини и унапређивање живота у њој
 - б) потписивање докумената
 - в) изградњу путева
 - г) све већ наведено

2. Који становници општине могу да остваре своје право на гласање?

3. На дан избора за градоначелника, Марија је желела да провери за кога ће гласати Менсур. Да ли Марија нарушава право тајног Менсуровог гласања?

Да Не

4. Шта треба да садржи програм градоначелника/градоначелнице када се кандидује на изборима?

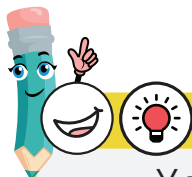

БРИГА ОПШТИНЕ О ГРАЂАНИМА

После завршетка фестивала цвећа Алмедин, Оливера и Арбер одлучили су да посете општину и упознају се са радом и дужностима градоначелнице и запошљених у општини. Упутили су се до зграде општине и најавили се градоначелници. Оливера и Алмедин су већ припремили питања која ће поставити. Нека од питања су:

- Како се наша општина справља са отпадним водама?
- Како се врши селекција отпада у нашој општини?
- Како општина подстиче надарене ученике?
- Како се општина брине о особама са посебним потребама?
- Шта општина преузима у вези старијих особа?
- Како се општина брине о развоју спорта и културе?

РАЗМИСЛИ И ОДГОВОРИ

У табелу запиши питања која сте припремили и одговоре које сте добили при посети општине:

Група:	
Питања	Одговори

Заједнички разговарајте о одговорима које сте добили од градоначелника/ градоначелнице и запослених у општини.

- Које сте позитивне ствари сазнали?
- На које проблеме у општини треба обратити више пажње?
- На који начин можеш допринети решавању проблема у твојој општини?
- Шта бисте предузео/ла у вези са откривеним проблемима уколико си ти градоначелник/градоначелница?

Проблем	Предлог за решавање проблема

Запишите ваше предлоге у виду захтева и доставите их општини

АКТИВНОСТ

„Решавамо проблем“

Поделите се у две групе. Наставник/наставница поставља проблем који се јавља у вашој општини, а ви морате да осмислите решење проблема. Свака група свој став изражава преко свог представника. Дискутујте о томе чије је решење боље и практичније за примену. Напишите предлоге на хамер и закачите их у учионици. На крају школске године проверите, која од ових решења проблема су реализована у вашој општини.

Проверавам колико сам научио/ла

1. Општина је дужна да се брине о животној средини, здрављу, образовању, да даје подршку лицима са инвалидитетом, старима и сиромашнима, култури и спорту у општини.

Да Не

2. У једном насељу становници су приметили да је корпа за отптке, која је постављена у парк, препуна. Деца која су играла у парку почела су да бацају отпатке поред корпе, али и на траву. Како треба да се поступа у описаном случају?

3. Ко је одговоран за накупљени отпад?

- а) општина
- б) становници
- в) општина и становници

4. Харис је дете које користи колица да би могао да се креће. Он не може да се креће на тротоарима, јер тамо има паркираних аутомобиа. Како треба да се поступи у описаном случају?

5. Ко је одговоран за ову ситуацију?

- а) општина
- б) становници
- в) општина становници

КУЛТУРНО-ИСТОРИЈСКО НАСЛЕЂЕ У ОПШТИНИ

Враћајући се из посете општини, Оливери је остало једно питање без одговора. Обратила се Алмедину:

– Алмедине, заборавила сам да питам градоначелницу општине да ли у нашој општини постоји културно-историјско наслеђе и како се општина брине о томе?

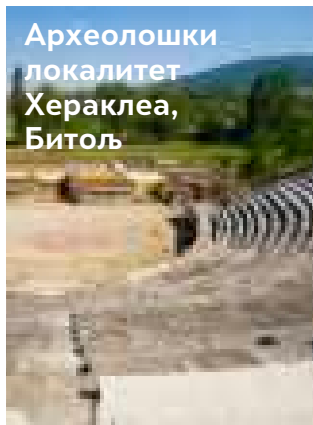
– Шта је то културно и историјско наслеђе? – питао је Арбер.

Културно наслеђе су материјални и нематеријални остаци из прошлости који су наслеђени од наших предака (објекти, старе грађевине, стари предмети, културно-историјски споменици, уметничка дела, обичаји, народне песме и кола, народне ношње и везови, предања, верски обреди, празници, занати и сл.)
На пример:

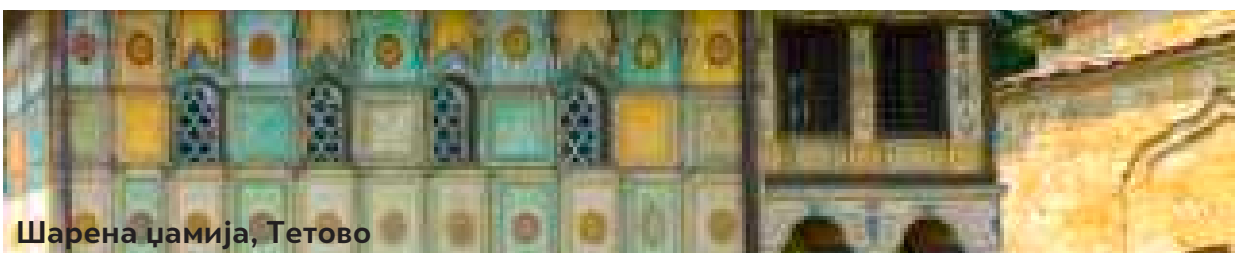
Музеј албанске азбуке, Битољ

Археолошки локалитет Хераклеа, Битољ

Вевчански карневал

Шарена џамија, Тетово

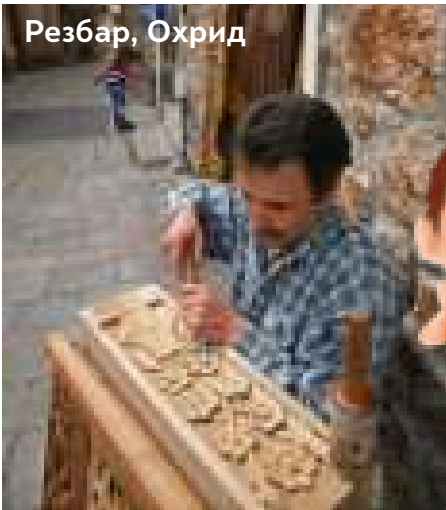
Охрид, стари град

Манастир Свети Јован Бигорски,
Дебарско

Резбар, Охрид

Камени мост, Скопје

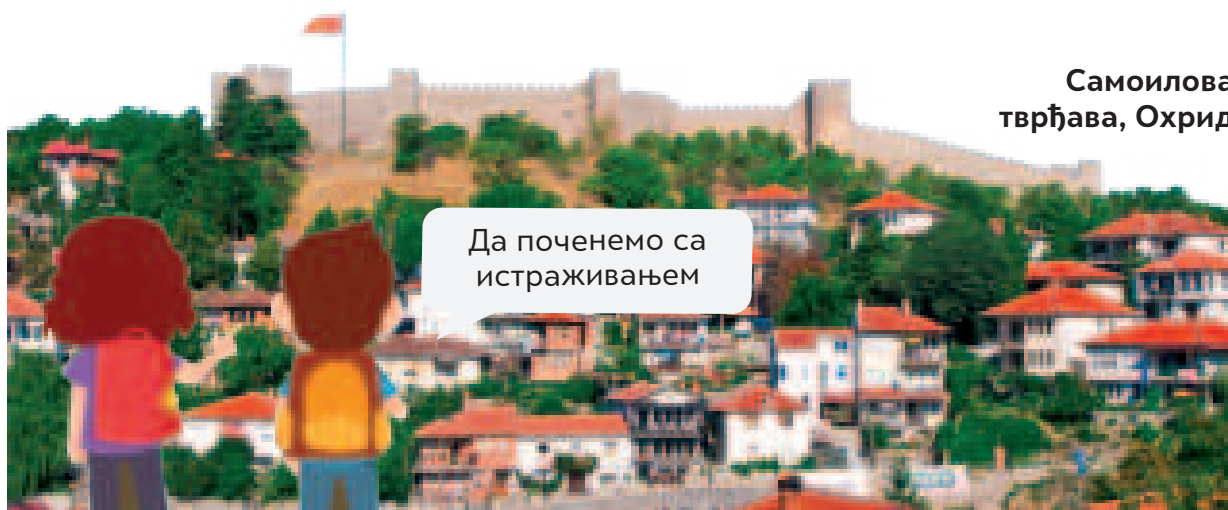
Кокино

Скопска Чаршија

- Хмм, хајде да сазнамо којим је културно-историјским наслеђем богата наша општина! – предложио је Алмедин.
- Како ћемо то да урадимо? – питала је Оливера.
- Предлажем да питамо наставника историје у нашој школи да нам каже које грађевине и старе зграде постоје у нашој општини, а затим да истражимо на Интернету – рекао је Алмедин. – Можемо их посетити и фотографисати.
- Предлажем да одемо у музеј и замолимо кустоса да нам покаже старе предмете и уметничка дела у музеју – рекла је Оливера.
- А пошто сам најмлађи и не идем у школу, питаћу бабу и деду о обичајима и традицији – рекао је Арбер.

Самоилова
тврђава, Охрид

ИСТРАЖИ

Културно-историјско наслеђе је обележје неког народа који се преко њега идентификује.

Истражи којим културно-историјским наслеђем је богата твоја општина.

- Поделите се у групе
- Договорите се о правилима у групи.
- Изаберите друга или другарицу који ће презентирати на крају истраживања. Такође одаберите друга/другарицу који ће фотографисати оно што истражујете.
- Свака група нека истражи о:
 - културне и историјске споменике, старе зграде и грађевине;

- уметничка дела и старе предмете;
- обичаје, традиције, верске обреде и празнике;
- народне песме, кола, народне инструменте, народне ношње и занате.

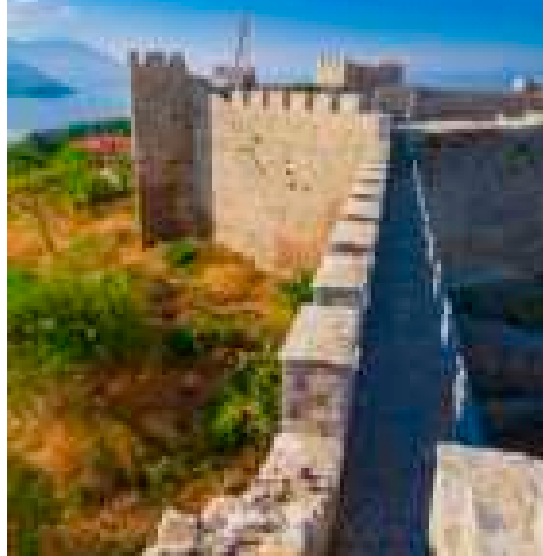
- Направите план истраживања. Не заборавите да испланирате материјале који ће вам бити потребни за истраживање.
- Размислите из којих изворима можете да дознате и прикупите што више информација. У томе могу да вам помогну наставници историје, старији становници општине, градоначелник/градоначелница и запослени у општини, кустоси музеја, информације добијене са Интернета, уметници итд.
- Испланирајте која ћете питања постављати приликом спровођења интервјуа или анкете са људима које ћете интервјуисати или анкетирати.
- Водите дневник активности
- На крају истраживања, сумирајте добијене информације и направите презентацију, видео запис или представите ваше истраживање преко брошуре. Свакако резултате вашег рада, представите локалној заједници, школи и становницима ваше општине.

Археолошко налазиште
Стоби, Градско

Самуилова тврђава – Охрид

Проверавам колико сам научио/ла

1. У мојој општини има следеће културно-историјског наслеђе:

2. Који празник друге етничке заједнице знаш, како се прославља?

3. До сада сам посетио/посетила следеће културно-историјске објекте/
локалитете:

4. Зошто треба да бринемо о културно-историјском наслеђу?

ОРИЈЕНТИШЕМ СЕ НА ГЕОГРАФСКОЈ КАРТИ

Леон, Виолета и Зејне су планинари. Они често иду на планинарење кроз целу државу. Посећују планине, али понекад желе да упознају и друга места у Републици Северној Македонији. Неизоставни део њихове опреме, осим планинарског ранца, су и географска карта и компас.

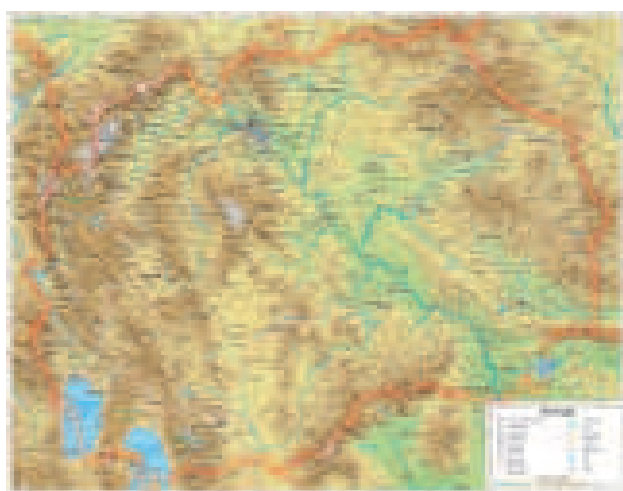

Размисли: Зашто су Леону, Виолети Зејни, при њихово планинарењу, потребне географске карте и компас?

Постоји више врста карти. Неке од њих су:

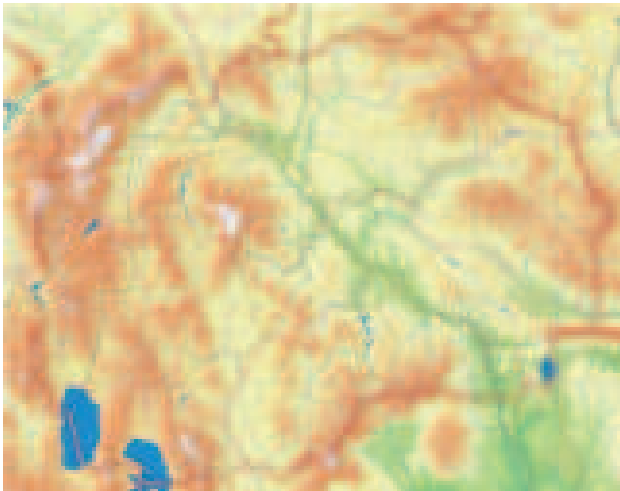

– Географска карта, која је умањена и уопштена слика целе земљине површине или неког њеног дела приказаних на равnoj површини.

– Хидрографска карта на којој су приказане водене површине неког краја или целе државе.

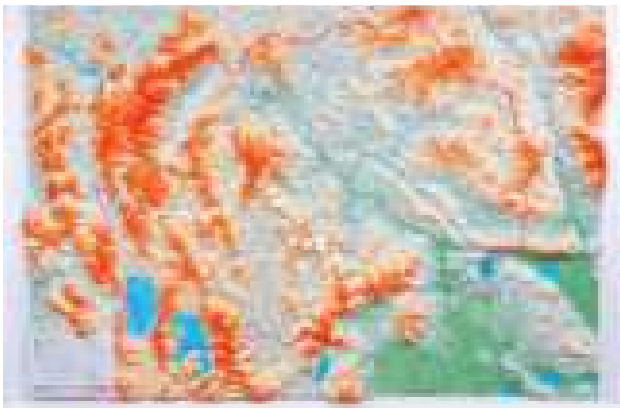
СРЕДИНА У КОЈОЈ ЖИВИМ

– Ортографска карта на којој су приказане планине неког краја или целе државе.

– Путне карте на којима су приказане путна и железничка мрежа.

– Рељефна карта на којој је приказан рељеф земљине површине.

ЗАДАТАК

Откриј какве још врсте карти постоје!

Какве карте ће бити потребне Леону, Анети и Зејни при планинарењу?

Већ знаш да су главне стране света: исток, запад, север и југ. Осим главних страна света, постоје и споредне стране света које нам помажу да се лакше оријентишемо. То су:

Североисток - СИ

Северозапад - СЗ

Југоисток - ЈИ

Југозапад - ЈЗ

СРЕДИНА У КОЈОЈ ЖИВИМ

Свака географска карта има своје елементе. То су **име** државе или територије која је приказана на географској карти, **размер** и **легијнда**.

Подсети се наученог са часова природних наука:

- Шта приказује размер на географској карти?
- Шта приказује рељеф?
- Уз помоћ чега је приказан рељеф на географској карти?

Легенда на географској карти нам показује симболе којима су обележени географски објекти на карти. Легенда на географској карти садржи картографске знаке, картографске боје и друге елементе у зависности од тога чему је намењена карта.

РАЗМИСЛИ И ОДГОВОРИ

- На географској карти одреди који град је најближи твом месту живљења. На којој главној или споредној страни света се налази град?
- Шта приказује легенда на географској карти? Покушај да је прочиташ.

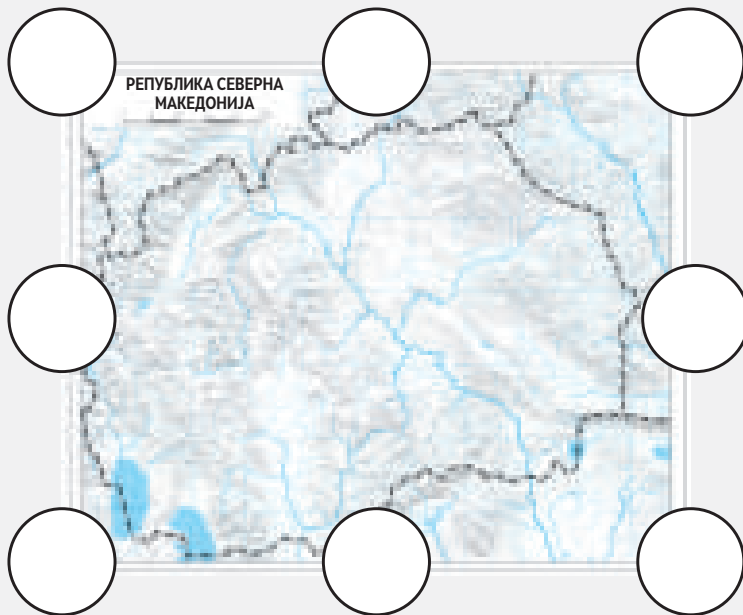
ЗАДАТАК

Пронађи место у којем живиш (град, село, насеље) на *GoogleMap*, *GoogleEarth* или на географској карти. Одреди у ком делу наше државе се налази.

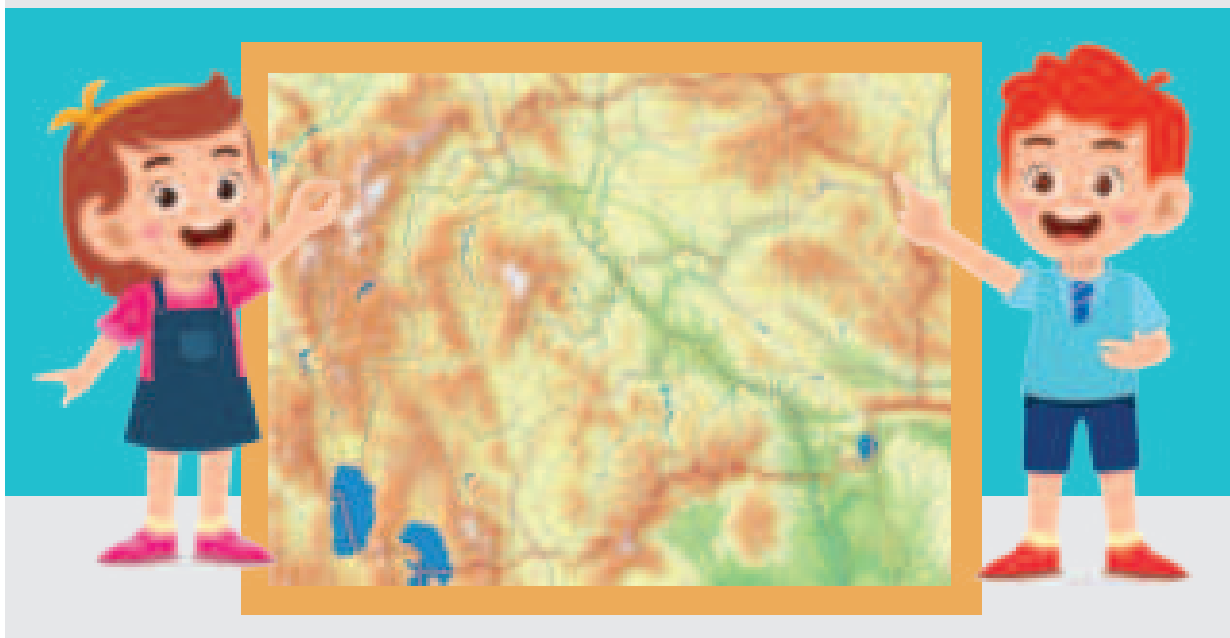
Проверавам колико сам научио/ла

- Које елементе садржи географска карта?
 - име државе или области која је приказана, легенда, размер
 - само водене површине државе
 - легенду и размер
- На „немој“ карти запиши главне и споредне стране света:

- Зашто је потребно да знамо стране света при читању географске карте?

КАРТОГРАФСКИ ЗНАЦИ

Леон, Виолета и Зејне планирају да посете планину Бабу. Желе да се попну на највиши врх планине. Леон је отворио географску карту и почео да тражи планину. Показао је прстом на једно место у близини града Битоља.

РАЗМИСЛИ И ОДГОВОРИ

Како је Леон знао, где да пронађе планину Баба на географској карти?

Да бисмо олакшали читање мапе, морамо знати и разликовати картографске знакове који су дати у легенди карте.

Сваки знак легенде је графички симбол који означава неки елемент на земљиној површини. Ови знакови су стандардизовани, што значи да се користе и и ад су разумљиви на међународном нивоу.

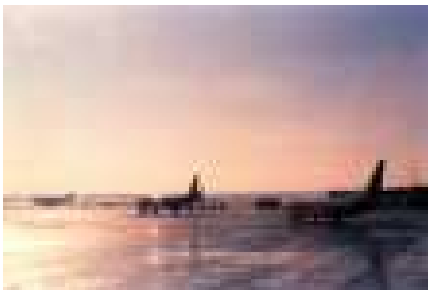
ЗАДАТАК

Повежи одговарајуће слике са картографским знацима.

а.

1.

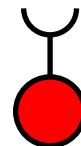
б.

2.

в.

3.

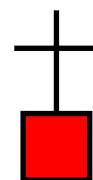
г.

4.

д.

5.

ЗАДАТАК

- Пронађи планину Баба коју је Леон тражио на географској карти. Откриј како се зове и колико је висок врх на који су желели да се попну Леон, Виолета и Зејне.
- Пронађи место у којем живиш на карти Републике Северне Македоније. Откриј који картографски знаци постоје у његовој околини и именуј их.
- Према картографском знаку приближно одреди колико становника има место у којем живиш.
- На некој карти картографским знацима обележи место у којем живиш.

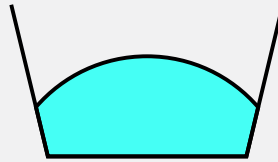

Проверавам колико сам научио/ла

1. Шта садржи легенда на географској карти?

2. Запиши испод сваког картографског знака шта означава.

3. Наброј објекте које си открио/открила у околинини места у којем живиш према картографским знацима:

НАСЕЉЕНА МЕСТА У РЕПУБЛИЦИ СЕВЕРНОЈ МАКЕДОНИЈИ

Пењући се на врх Пелистера на планини Баба, Леон, Виолета и Зејне дивили су се природи. Били су одушевљени приказом. Пред њима се простиру планине и брда, а тамо негде далеко биле су и равнице.

– Какав прекрасан приказ – рекла је Зејне. Мислим да тамо у равници видим неко насељено место.

– Да, сигурно је Битољ – одговорио је Леон.

– Према својој величини мислим да је то град, али постоје и мања насеља – рекла је Зејне.

– Мислим да би требало да погледамо карту и сазнамо какво насељено место је оно што видимо, да ли је село или град. У ствари, знамо картографске знаке за село и град, па ћемо то лако открити – рекла је Виолета.

Подсети се: Који су картографски знаци за село и град?

ОТКРИЈ

На географској карти, према картографским знацима пронађи насељена места која су видели Леон, Зејне и Виолета око Баба Планине.

Насељена места препознајемо као **џрадове** (велика насељена места) и **села** (мања насељена места). Постоје и насеља која су део града. Већи град је састављен од неколико насеља.

У нашој земљи званично постоје 34 града и 1645 села.

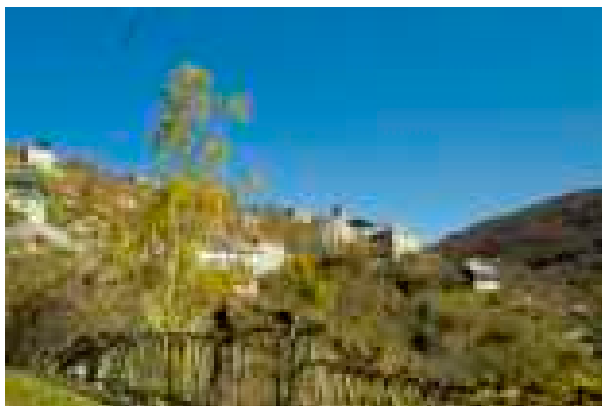
Карта градова у Републици Северној Македонији

Према месту на којем су грађена, насељена места могу бити: равничарска, брдска, планинска и брдско-планинска. У Републици Северној Македонији има различитих врста села и градова. Понекад и градови обухватају део неког брда или планине и део равнице. Већи градови у Републици Северној Македонији су: Скопље, Битољ, Куманово, Прилеп и Тетово.

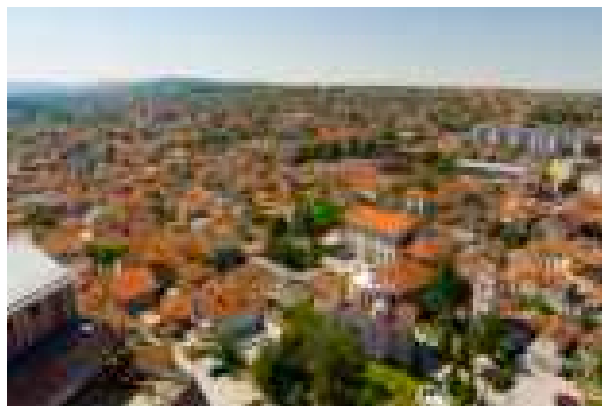

ЗАДАТАК

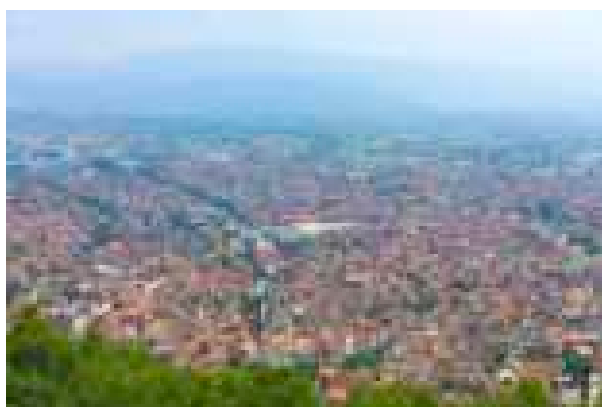
Размисли и напиши којој врсти села/града припадају приказана насељена места, према месту на којем су грађена?

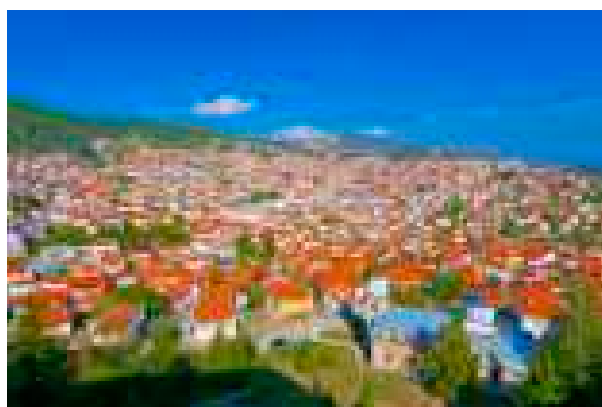
село Галичник

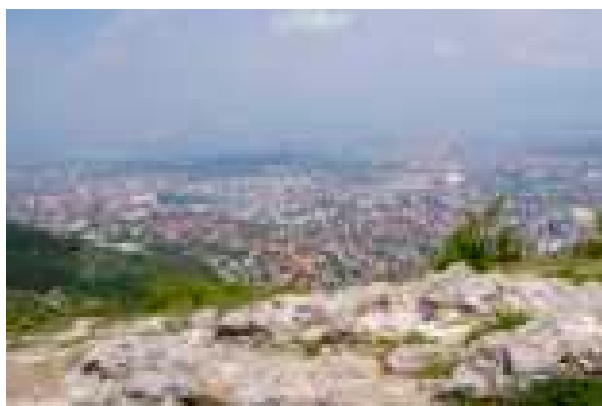
Куманово

Тетово

Крушево

Скопље

Прилеп

РАЗМИСЛИ И ОДГОВОРИ

- На географској карти или на интернету откриј на којој надморској висини се налази твоје место живљења! Према надморској висини одреди да ли се твоје село/град налази у равници, брду или на планини.
- На географској карти пронађи веће градове. Којим картографским знацима су обележени? Прочитај у легенди на географској карти и откриј колики је приближни број становништва у тим градовима, а колики је приближни број становништва у граду/селу у којем живиш.
- Која насељена места си приметио на географској карти која су најближе месту у којем живиш? Запиши њихова имена и то да ли су град или село?

Проверавам колико сам научио/ла

1. За која насељена места кажемо да су градови, за која села, а за која насеља?

2. Сви градови су грађени у равници:

ДА НЕ

3. Запиши градове које си посетио/посетила. За сваки град који си посетио, напиши нешто по чему га препознајеш.

Град	Препознајем га по:

ПРЕД КАРТОМ РЕПУБЛИКЕ СЕВЕРНЕ МАКЕДОНИЈЕ

Зејне, Леон и Виолета су се одушевљавали прекрасним погледом на Пелистер, највиши врх Баба Планине.

– Волела бих да посетим друга места у нашој земљи, да бих сазнала да ли је тамо тако лепо као овде – рекла је Зејне.

– Ево позивам вас код мене. Живим у град, у подножју Шар Планине. Можете доћи током зимске туристичке сезоне, а током лета можемо посетити мог брата Сафета који живи у близини извора реке Вардар.

– А онда код мене – рекао је Леон. Одвешћу вас до највишег водопада у нашој земљи и шире.

– А ја вас позивам да посетимо најмање од три природна котлинска језера у Републици Северној Македонији, а можемо да посетимо и Поникву – рекла је Виолета.

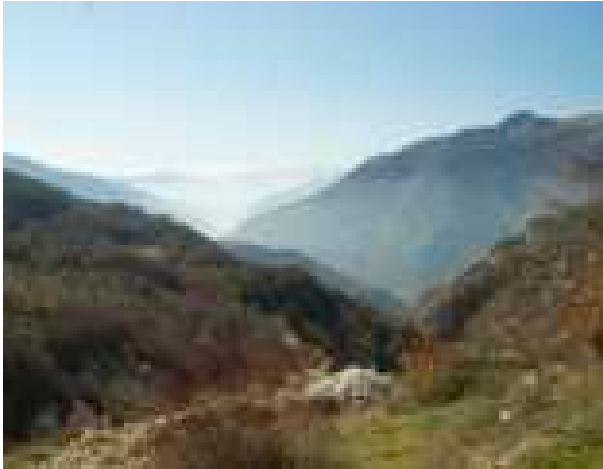
Да откријемо из којих места долазе Зејне, Леон, Виолета и Сафет и која места ће посетити.

Наша домовина обилује планинама, пољима, рекама и језерима. Такво природно богатство доприноси да је она место где се развијају привредне делатности.

ПЛАНИНЕ

У Републици Северној Македонији се може издвојити око 40 планина, од којих је већина ниска и средње висока, а високе планине (изнад 2000м) су мање заступљене. Високе планине су Кораб, Шар Планина, Баба Планина, Јакупица, Ниџе, Осоговске планине и друге. У западном делу Републике Северне Македоније планине су више у односу на планине у источном и централном делу наше земље.

Кораб се налази у западном делу државе на граници са Републиком Албанијом. На њему се налази највиши врх у нашој земљи Велики Кораб (2764м.) Део планине припада националном парку „Маврово“. Планина обилује мањим рекама и потоцима који се уливају у рекама Радика и Црни Дрим. На њој се налази и највиши водопад на Балкану, Корапски водопад (130м).

Шар-планина се налази у северозападном делу наше земље на граници са Републиком Косово и Републиком Албанијом. О имену постоје различите приче, од различитих аутора. Највиши врх Шар-планине је Титов Врх (2748м). Од јуна 2021. Шар-планина је проглашена националним парком. На планини постоји 27 мањих природних језера која су позната као “Шарске очи”

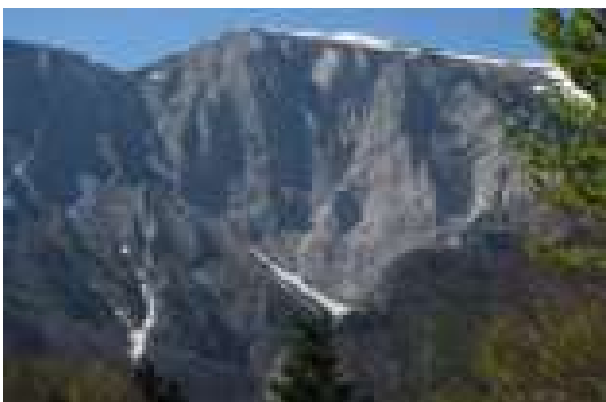

На Шар-планини је зимски туристички центар Попова Шапка или Kodra e diellit (Сунчана долина)

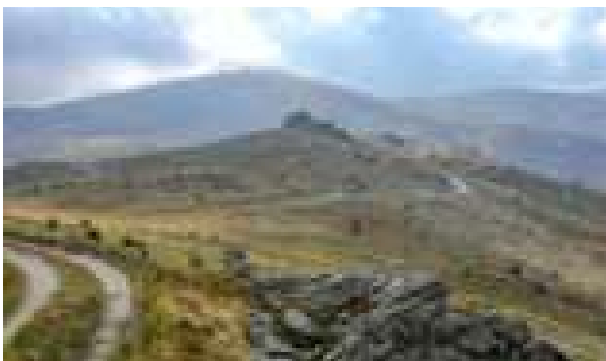

Баба Планина се налази у југозападном делу наше земље, западно од града Битоља. На њој је врх Пелистер (2061м). Део планине проглашен је националним парком „Пелистер“. На планини се налазе два језерца која се називају Пелистарске очи. Позната је и по петоигличастом бору молики, који је врло ретка врста у свету.

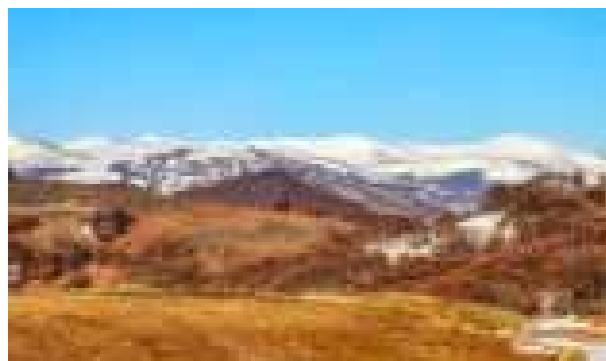
Сазнајте више о Пелистеру
www.park-pelister.com.

Јакупица се налази у централном делу наше земље. На њој се налази врх Солунска Глава (2540м). Планина је богата многим чистим и брзим планинским рекама.

Нице се налази у јужном делу наше земље. На њему се налази врх Кајмакчалан (2521м.) Богата је шумама, пашњацима и дивљачи. Карактеристично за ову планину је да има облик бумеранга.

Осоговске планине налазе се у источном делу наше земље. Највиши врх је Руен (2252м). Богат је пашњацима и разним врстама биљака. Њима најближи градови су Крива Паланка и Кочани. На њему се налази туристички центар Пониква.

РАЗМИСЛИ И ОДГОВОРИ

- Где живи Зејне?
- Зашто позива своје другове да је посете преко зиме?
- Откриј како се зове зимски туристички центар на Шар Планини?
- Где је позвао Леон своје другарице?

ЗАДАТАК

На некој карти Републике Северне Македоније запиши планине о којим си учио/учила:

Планина Галичица

Проверavam колико сам научио/ла

1. Све планине у Републици Северној Македонији су типа високих планина:

ДА НЕ

2. Врх Солунска Глава се налази на планини:

- а) Шар Планина
- б) Јакупица
- в) Осоговске Планине

3. Баба Планина је позната по

РЕКЕ И ЈЕЗЕРА

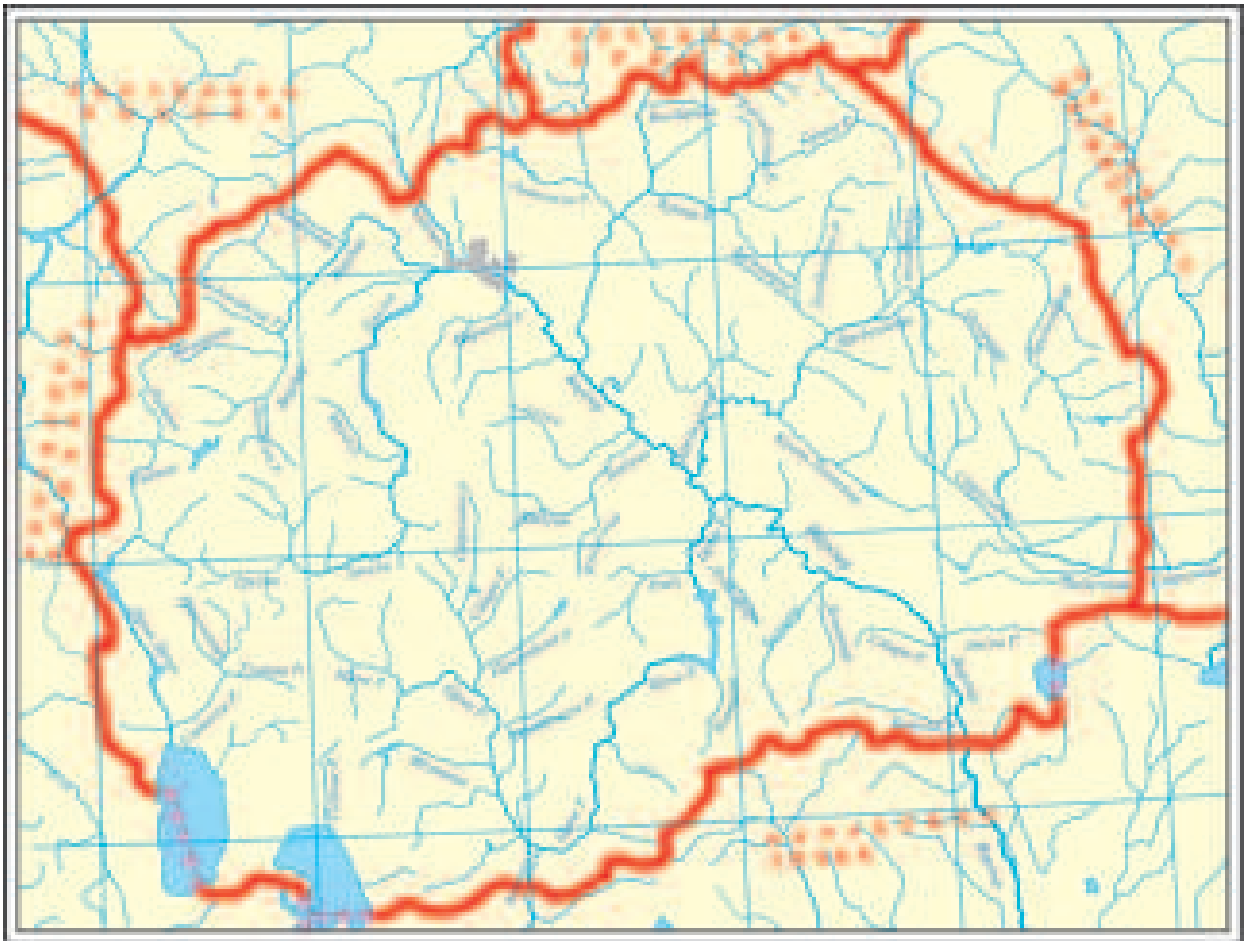
Република Северна Македонија обилује рекама, природним и вештачким језерима. Воде представљају веома значајан природни фактор за живот људи, за развој животињског и биљног света, као и за развој пољопривреде.

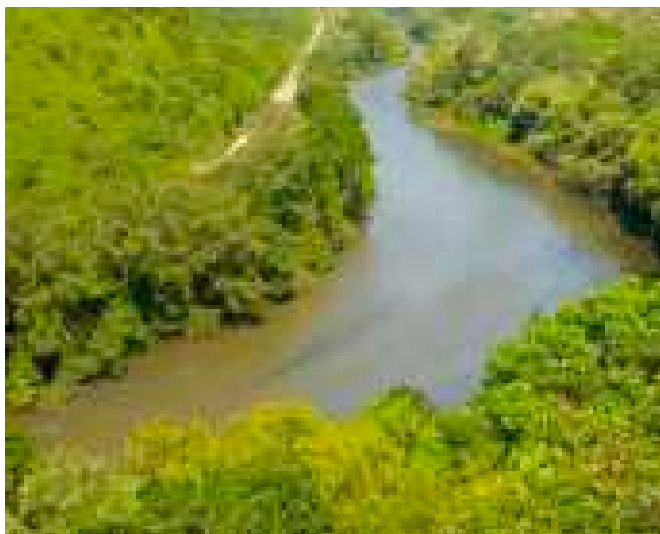
Реке у нашој држави човек користи за изградњу хидроцентрала, наводњавање пољопривредних површина, за развој туризма, рекреацију, спорт и риболов.

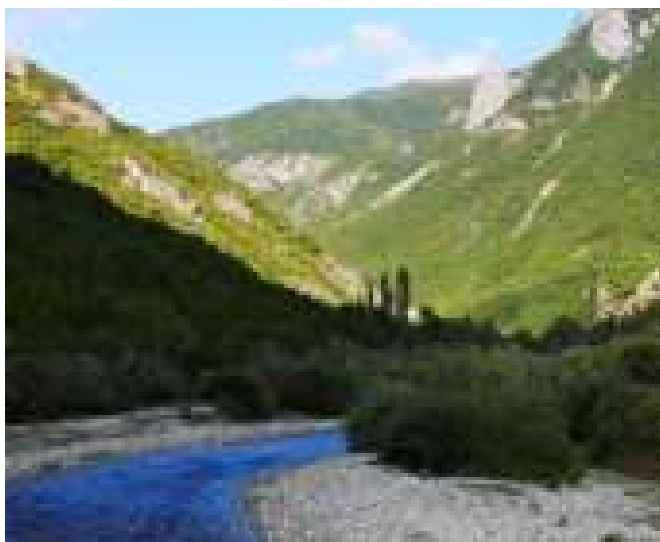
ЗАДАТАК

На карти уочи најдужу реку у Републици Северној Македонији и кажи како се зове.

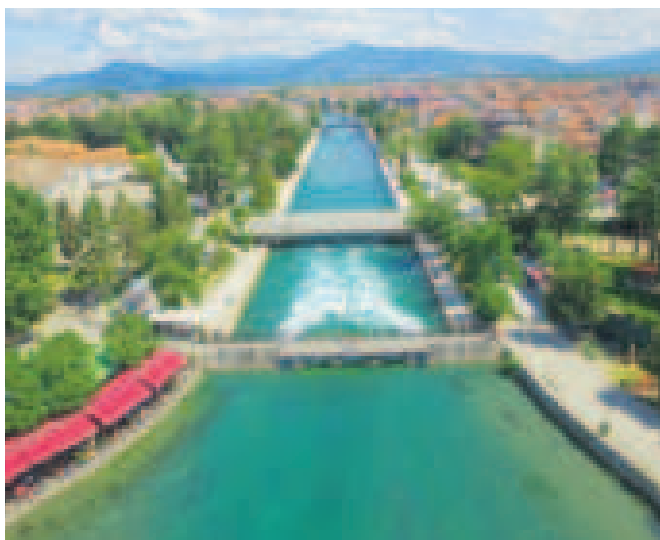

Вардар је најдужа река у нашој земљи (388км). Извире у селу Вруток, код Гостивара, а улива се у Егејско море у Републици Грчкој. Тече кроз Гостивар, Скопље и Велес.

Радика је притока Црног Дрима и једна је од најчистијих река у нашој земљи. Извире северозападно са врха Голема Враца на Шар-планини. Протиче кроз речански регион (код Дебра) кроз живописних места. Позната је по радичкој пастрмки која живи само у чистим водама.

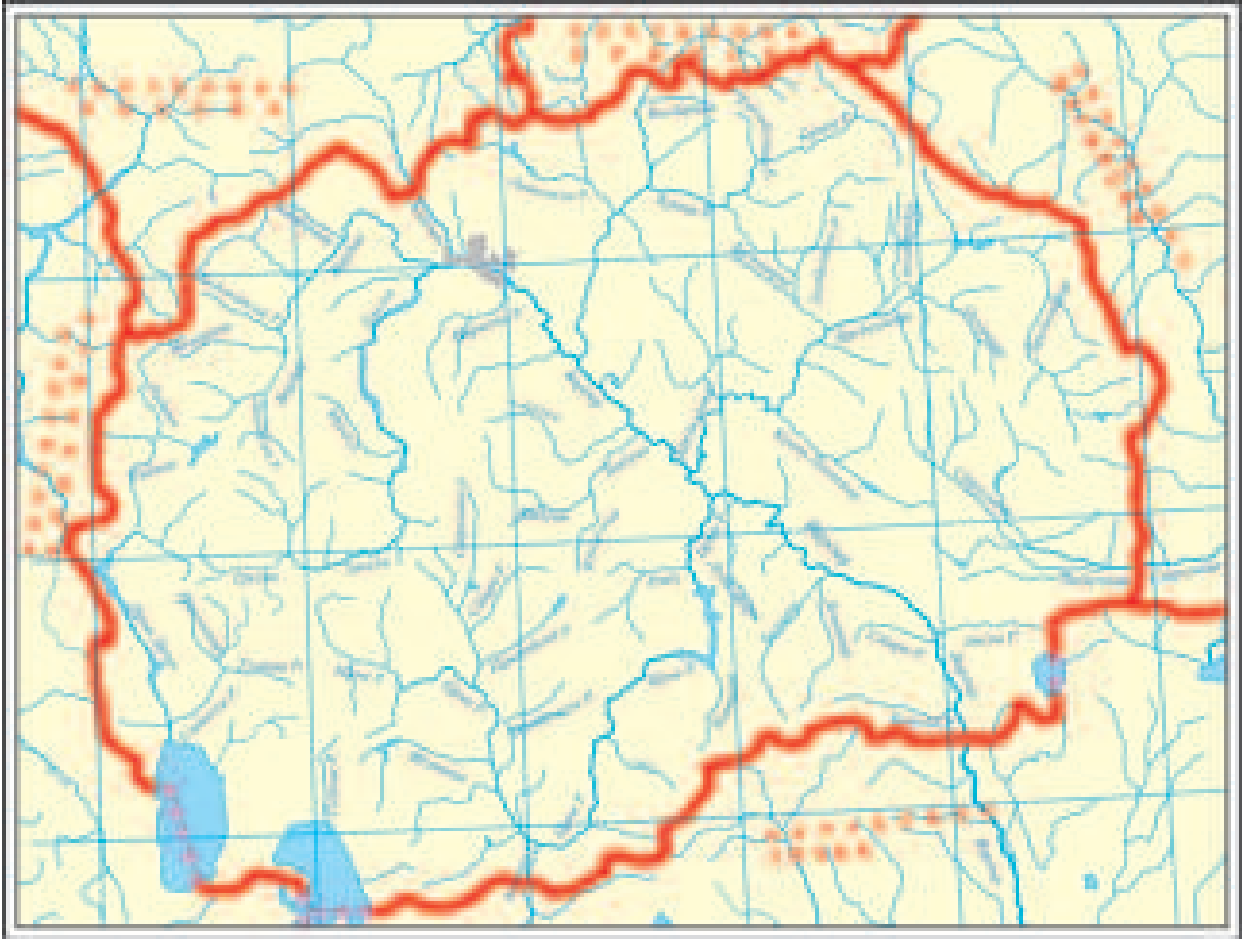

Црни Дрим извире од Светог Наума код Охридског језера, пролази кроз Охридско језеро и истиче из њега код града Струге. Напушта нашу земљу у близини града Дебра, пролази кроз Републику Албанију и улива се у Јадранско море. У водама Црног Дрима живе разне врсте риба, попут шарана, клена, јегуље, мрене и других.

ЗАДАЧА

На некој карти запиши имена река које си научио и оне које се налазе у месту у коме живиш:

Интересантни подаци:

- Токови река Вардара, Црне Реке, Треске и Брегалнице су дужи од 100км.
- Охридска јегуља се креће преко реке Црни Дрим до Охридског језера да би се мрестила. Њен пут до места мрешћења је прекинут због изградње двеју хидроцентрала у нашој земљи и четири хидроцентрале у Републици Албанији.
- Јаки извори се називају вротоци. Најјачи извор у нашој земљи је врток Острво, код манастира Св. Наум, на Охридском језеру.
- Постоје и минерални извори који су лековити и поред њих су изграђене лековите бање.

У Републици Северној Македонији постоји велики број природних језера од којих су већи део планинска, и мања, која су настала природним путем. Три највећа котлинска природна језера су Охридско, Преспанско и Дојранско језеро. Осим природних, постоје и вештачка језера које је човек створио постављањем брана на рекама са циљем производње електричне енергије, наводњавања, развоја туризма и риболова. Већа вештачка језера су Мавровско језеро, Козјак, Дебарско језеро, Липковско Језеро, Тиквешко језеро, Калиманци и др.

Охридско језеро деле Република Северна Македонија и Република Албанија и највеће је природно језеро у нашој земљи и најстарије у Европи. Због великог броја археолошких налазишта, богате историје, културе и природних лепота, стављен је под заштиту UNESCO-а и проглашено за светско културно наслеђе. Познато је по охридској пастрмци, охридској белвици и бистрој води провидности до 22м дубине.

Преспанско језеро је природно језеро и дели га три државе: Република Северна Македонија, Албанија и Грчка. У њему се налазе једина језерска острва у Републици Северној Македонији - Велики Град и Мали Град, заштићена од државе због свог културно-историјског значаја, али и због посебних врста биљног и животињског света.

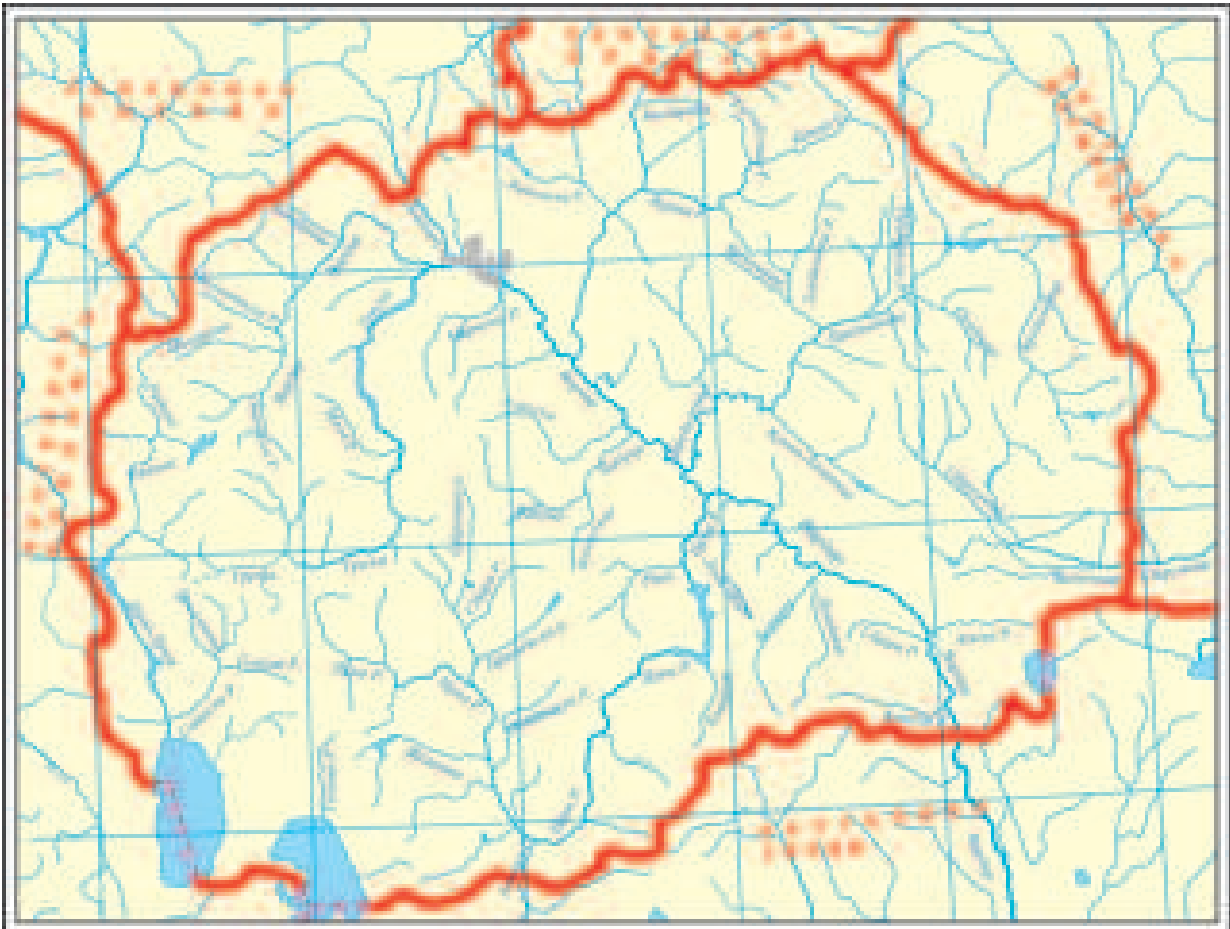

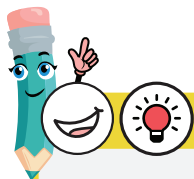
Дојранско језеро се налази у југоисточном делу наше земље и најмање је природно котлинско језеро. Окружено је појасом трске и богато је воденим биљкама. Познато је по традиционалном начину риболова уз помоћ корморана у оградама од трске, тзв. Мандре.

ЗАДАТАК

Разгледај географску карту Републике Северне Македоније. Пронађи природна и вештачка језера, а затим запиши њихова имена на некој карти.

РАЗМИСЛИ И ОДГОВОРИ

- За шта се користе воде у нашој земљи?
- Зошто је прекинут пут мрешћења јегуља?
- По чему је познато Преспанско језеро?
- Пронађи податке о дубини три природна котлинска језера у Републици Северној Македонији.
- Која природна планинска језера познајеш?

АКТИВНОСТ

Претпостави да си туристички водич, који треба да представи једну реку и једно језеро у Републици Северној Македонији, неком странцу. Можеш их представити и у виду презентације. Искористи више извора преко којих ћеш детаљније моћи да упознаш странца са лепотама воданаше државе.

Проверавам колико сам научио/ла

1. У Републици Северној Македонији постоје _____ и _____ језера.

2. Кроз које градове пролази река Вардар?

3. Река Вардар извире код места:

- а) Пониква
- б) Вруток
- в) Гостивар

4. Зашто је Охридско језеро заштићено од стране UNESCO-а?

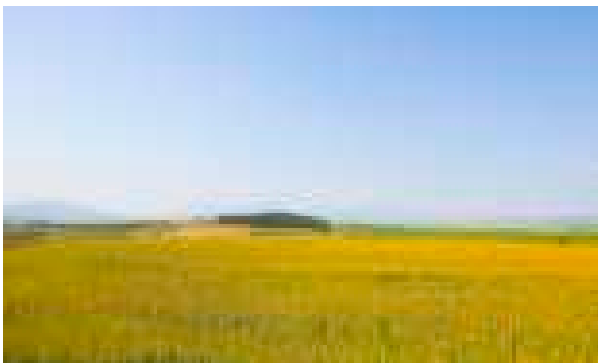
КОТЛИНЕ

ЗАДАТАК

На географској карти помоћу картографских боја пронађи равнице у Република Северна Македонији и именуј их.

Котлина је равна површина која је окружена планинама. Због плодне земље којом се карактеришу котлине и изобиљу река, овде је развијена земљорадња.

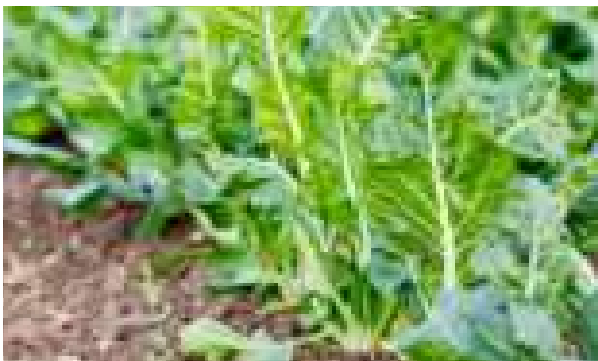
Пелагонија се налази у југозападном делу наше земље и највећа је котлина у нашој земљи. У њој се узгајају: јабука, сунцокрет, шећерна репа, али највише жито. Зато се и назива житница Републике Северне Македоније.

Сунцокрет

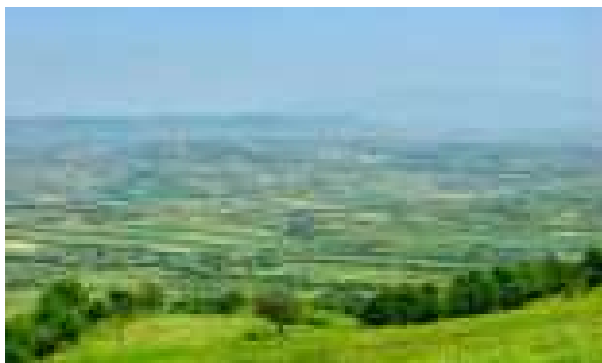
Пшеница

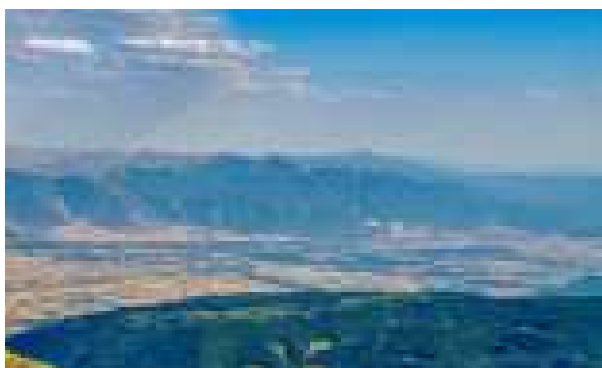
Шећерна репа

Јабуке

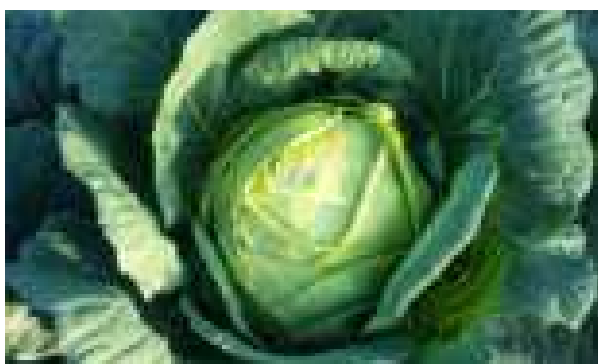
Овче поље се налази са леве стране Вардара. Највеће насељено место у области је град Свети Николе. У њему се производе житне културе и највећи је произвођач сунцокрета у нашој земљи.

Полошка котлина (Полог) се налази у северозападном делу наше државе и једна је од најразвијенијих пољопривредних области земље. Највише се производи: пасуљ, кукуруз, пшеница, купус, црни лук, паприке и парадајз.

Пасуљ

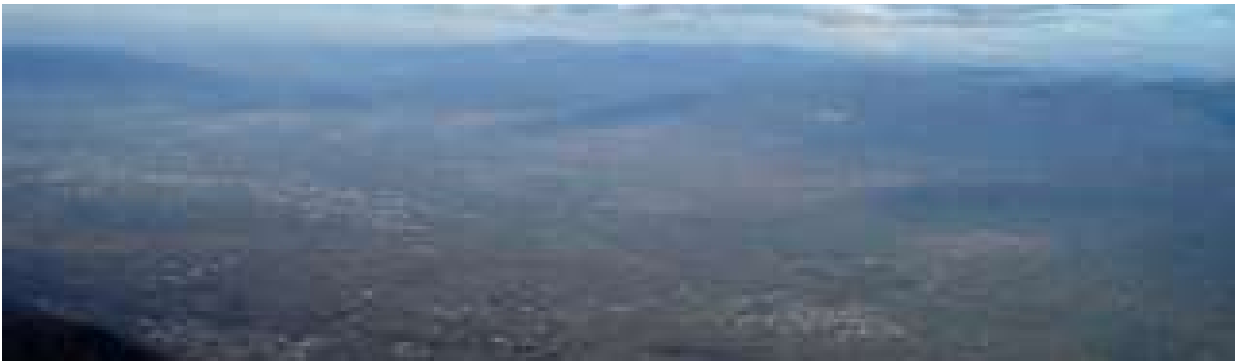
Купус

Скопска котлина се налази у северном делу наше земље и богата је раним поврћем који се гаје у пластеницима.

Струмичка котлина налази се у југоисточном делу и одликује се богатим и плодним тлом. Развијена је производња раних повртарских култура, разних врста воћа и поврћа, због изграђеног система за наводњавање.

Тиквешка котлина налази се у централно-јужном делу наше државе и позната је по производњи грожђа.

Берба грожђа

РАЗМИСЛИ И ОДГОВОРИ

- Где треба да одеш ако хоћеш да купиш већу количину грожђа?
- Који се градови налазе у полошкој котлини?
- У којој котлини или покрај које котлине се налази место у којем живиш?

ЗАДАТАК

На некој карти обележи котлине жутом бојом, а затим их именуј.

Проверavam колико сам научио/ла

1. „Житница“ Републике Северне Македоније је:
 - а) Полошка котлина
 - б) Струмичка котлина
 - в) Пелагонија

2. Зашто се у котлинама највише развија пољопривреда?

3. Најближа котлина у близини места у којем живим је

и она је позната по _____.

ПОЛОЖАЈ МЕСТА У КОМЕ ЖИВИМ

Зејне, Леон и Виолета су се договорили да се посете међусобно током лета и зиме.

Сигурно си до сада открио да планирају да посете: град Тетово, место Вруток, планину Кораб и Корабски водопад, Дојранско језеро и Осоговске планине.

ЗАДАТАК

Пронађи места која су посетили Зејне, Леон и Виолета на географској карти.

Поделите се у групе и свака од група нека изабере једно од тих места. Напишите све што знате о њима, а потом свака група нека прочита шта је написала. Покушајте да обележите поменуто места на „немој карти“.

ЗАДАТАК

Пронађи место у којем живиш на географској карти, обележи где се налази на немој карти и попуни исказе:

СРЕДИНА У КОЈОЈ ЖИВИМ

Моје место живљења је _____

Најближи град до њега је _____

Најближе село је _____

Најближа река је _____/река

_____ пролази кроз њега.

Најближе језеро је _____

Налази се у _____ котлини/најближа котлина је _____

Најближа планина/планине _____ се

налази на планини _____

АКТИВНОСТ

Напиши писмо непознатом другу, у коме ћеш покушати да опишеш положај места у коме живиш.

ПРИВРЕДНЕ ДЕЛАТНОСТИ

Јонуз и Јасмина живе на селу. Њихова другарица Елвира живи у граду. Уче у истој школи и у истом разреду.

Једног дана су имали за задатак да опишу чиме се њихови родитељи баве.

Ево шта је написала Јасмина:

„Будући је пролеће, мој отац је почео да сади башту паприком и парадајзом. Такође је посадио и купус. У томе му је помагао старији брат. Поврће производимо јер ћемо целог лета имати свеже паприке и парадајз, а на јесен ћемо продавати купус. Моја мајка ради као продавачица на пијаци и продаје производе које производимо.“

Јонуз је написао:

„Моја мајка зна много лепо да везе. Она везе народне ношње које се продају по целом свету. Мој отац ради на нашој фарми и узгаја краве и телад. Производи млеко и млечне производе које откупљује једна фирма.“

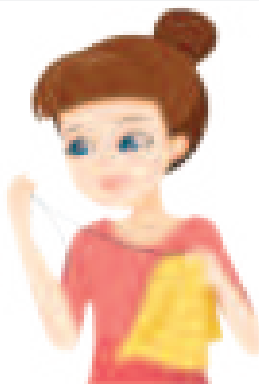
Елвира је написала:

„Моја отац ради у фабрици аутомобилских делова. Мора да буде веома пажљив како не би погрешно, јер су то делови за аутомобиле и од њих зависи безбедност возача. Моја мајка ради као инжињер у грађевинској фирми. Фирма гради зграде, куће, болнице, фабрике...“

РАЗМИСЛИ

Шта је заједничко за све три породице?

СРЕДИНА У КОЈОЈ ЖИВИМ

Породице троје другова производе или учествују у производњи нечега. Оне се баве **привредним делатностима**.

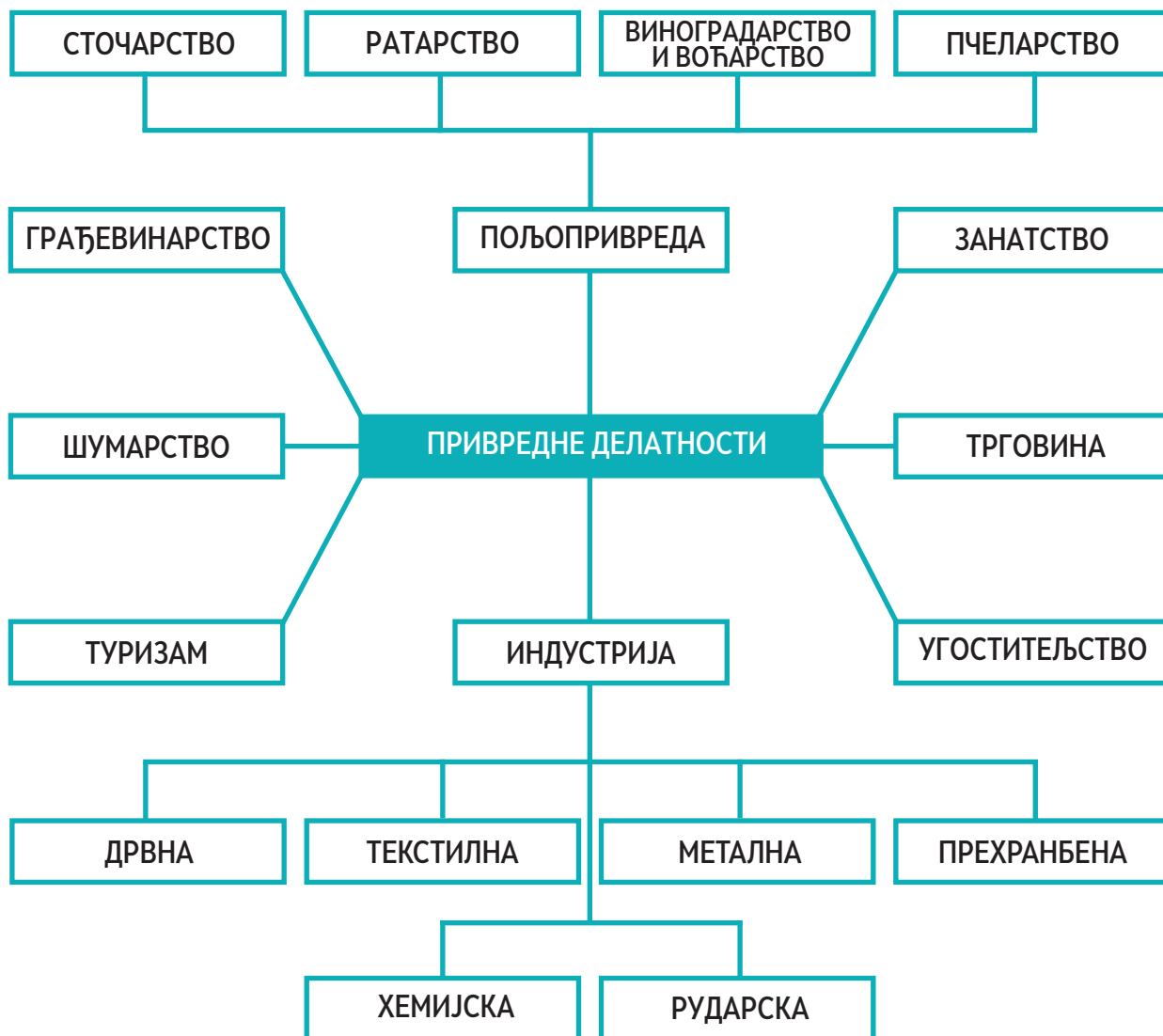
То су делатности које учествују у стварању материјалних добара. То значи да привредне делатности имају циљ да се нешто произведе, размени, продаја и да се потроши.

Привреда је покретачка снага једне државе. Колко је развијенија привреда, толико је држава економски јача.

ЗАДАТАК

Разгледај имена привредних делатности и размисли којим од привредних делатности се баве родитељи троје другара.

ЗАДАТАК

На празним линијама напиши чиме се баве родитељи троје другова.

Јасмина:

Мајка _____

Отац _____

Јонуз:

Мајка _____

Отац _____

Елвира:

Мајка _____

Отац _____

РАЗМИСЛИ И ОДГОВОРИ

- Шта подразумеваш под појмом пољопривреда?
- Како су повезане индустрија и трговина?
- Од чега зависи да ли ће се развијати туризам у некој земљи?
- Која привредна делатност је развијена у твојој општини?
- Која привредна грана уопште није развијена у твојој општини и објасни зашто је то тако.

СРЕДИНА У КОЈОЈ ЖИВИМ

Све привредне делатности су повезане међусобно и зависе једна од друге. Разгледај дати пример, а затим напиши и ти један пример у којем ћеш описати повезаност привредних делатности.

ПОЉОПРИВРЕДА
Пољопривредници производи житне биљке.

СТОЧАРСТВО
Сточар користи део биљака за прехрану стоке.

ИНДУСТРИЈА
Млеко које се добија од стоке, прерађује се у фабрици.

ТРГОВИНА
Млеко које се прерађује у фабрици, продаје се у продавницама.

АКТИВНОСТ

Седите у круг. Свако од вас нека извуче по један листић на коме је написан назив једне привредне делатности, али не смете да видите назив. Друг до тебе ће залепити листић на твоје чело. Почни да постављаш питања твојим друговима, да би открио која је привредна делатност записана на твом листићу. Победник је онај који ће са најмањим бројем питања погодити привредну делатност.

Проверам колико сам научио/ла

1. Привредna грана која се бави прерадом метала, дрвета, коже, текстила и сл. зове се:

- а) пољопривреда
- б) туризам
- в) индустрија

2. Којој привредној грани припада продаја намештаја?

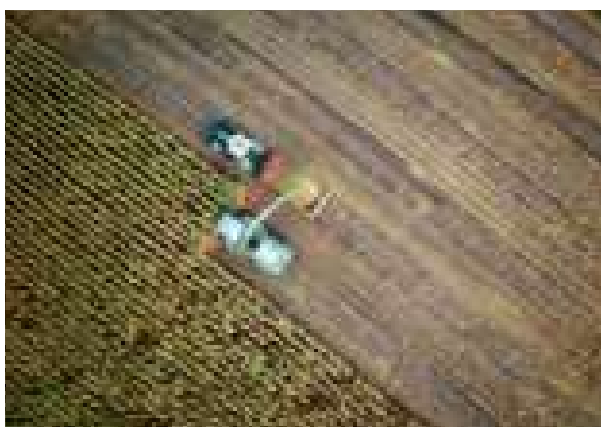
3. Мерита је отишла да купи јогурт у продавницу. Које привредне гране су укључене од почетка добијања јогурта, све до његове продаје?

ПОВЕЗАНОСТ ПРИВРЕДЕ СА ПРИРОДНИМ ОДЛИКАМА ЗЕМЉЕ

Откако су прочитали своје саставе Јасмина, Елвира и Јонуз, њихова другарица Мери је питала Јасмину и Јонуза:

– Шта је потребно да би се производило поврће, а шта је потребно да би се произвели аутомобилски делови?

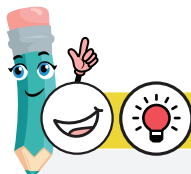
Помогни Јасмини и Јонузу да објасне: који услови и ресурси су потребни пољопривреднику да би могао да производи пољопривредне производе, а који фабрикама да произведу аутомобилске делове?

Потсети се:

- Зашто је у котлинама развијена пољопривреда?
- Како су повезани рударство и индустрија?

Да би могла нека земља да се развија, треба да има развијену привреду. Развој привреде зависи од природних одлика те земље. Под природним одликама се подразумевају: рељеф, клима и природни ресурси.

РАЗМИСЛИ И ОДГОВОРИ

- Како рељеф утиче на развој привреде?
- Која привредна грана може да се развија на планинама?
- Која привредна грана може да се развија поред језера?
- Да ли исте привредне гране могу да се развијају без разлике да ли су у планинском пределу или у равници?
- Какав је рељеф Републике северне Македоније?

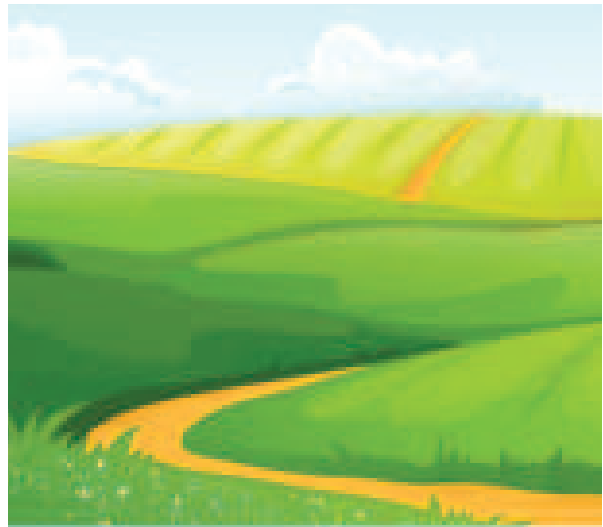
РЕЉЕФ

Рељеф Републике Северне Македоније омогућава да се развију привредне гране које су повезане са шумарством, сточарством, туризмом.

Шуме обухватају 39% територије наше државе. Најзаступљеније су у западним деловима Републике Северне Македоније и то, највише има храста и буке. Дрва имају широку примену у грађевинарству, дрвној и хемијској индустрији. Забрињава чињеница да се шуме све више смањују због сече и коришћења дрва као средства за огрев.

Људи који живе у планинским пределима земље највише се баве сточарством. То је важна пољопривредна грана којом се обезбеђују месо, млеко и вуна.

На планинама се развијају и угоститељство и туризам, тако да људи имају могућност да уживају у лепотама планина и да се баве спортом и рекреацијом (скијањем, планинарством, параглајдерством и сл.) Позната планинска туристичка места су: Попова Шапка на Шар планини, Маврово на планини Бистра, Копанки на Баба планини, Крушево на Бушевој планини итд.

РАЗМИСЛИ И ОДГОВОРИ

- Која је од наведених привредних грана је карактеристична у планинским пределима и да ли је има у твом месту живљења?

Због плодне земље, добре водоснабдевености и повољне климе, котлине и поља у Републици Северној Македонији омомућавају производњу: воћа, поврћа, житних култура и грожђа. У пределима са воденим површинама (реке и језера) развијају се туризам и угоститељство. Најпознатија туристичка места су Охрид, Свети Наум, Струга, Дојран, Преспанско језеро, Матка итд.

Наша држава је богата рудама, што значи да има услова за развој рударства и искоришћавања руда у тешкој индустрији, али и за коришћење руде угља као извора енергије. У рудницима на територији наше земље се црпу: руда бакра, олова и цинка, злато, угаљ и мермер.

ОТКРИЈ

У којим привредним гранама се користи угаљ како извор енергије?

Каменолом за ископ мермера у Прилепу

РАЗМИСЛИ И ОДГОВОРИ

- Која је од наведених привредних грана карактеристична у равничарским пределима и има је у твом месту?

КЛИМА

Од климе зависи водоснабдевеност река и богатство биљног и животињског света које је тесно повезано са развојем привреде, пре свега пољопривреде и свих њених огранака, индустрије (посебно прехранбене, дрвне и текстилне), шумарства, саобраћаја и туризма.

РАЗМИСЛИ И ОДГОВОРИ

- Како клима може да утиче на развој привреде?
- Како утичу периоди суше на сточарство и пољопривреду?

ОТКРИЈ

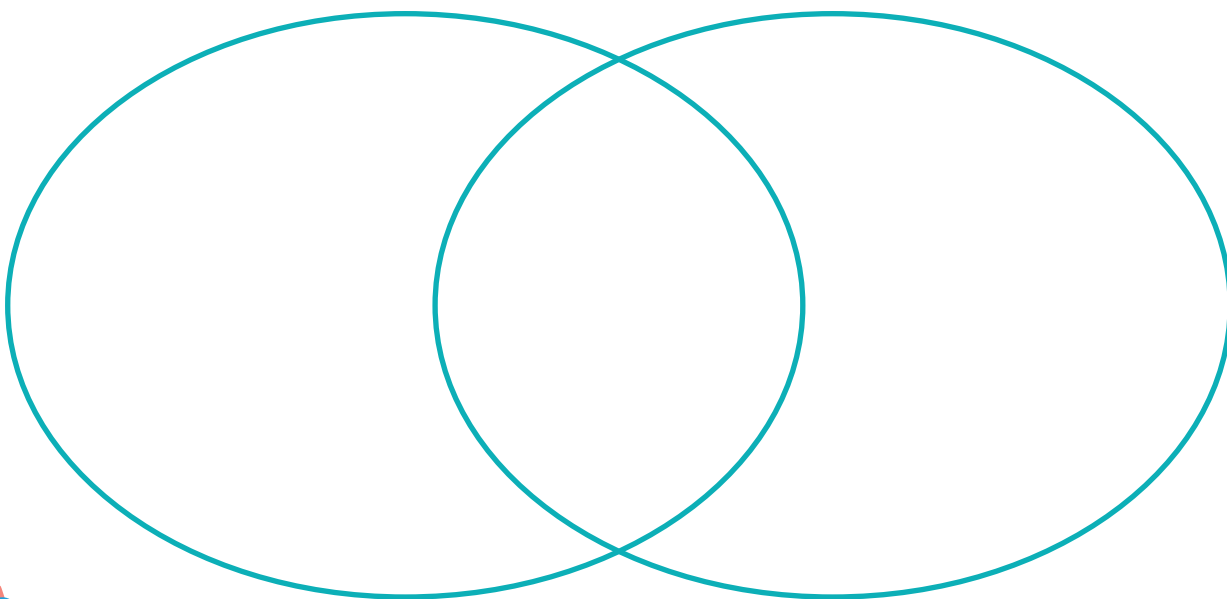
Које привредне гране не зависе од климе у нашој земљи?

АКТИВНОСТ

„Венов дијаграм“

Запишите две привредне делатности. Преко „Буре идеја“ откријте који су чиниоци важни за развој делатности које сте одабрали. Запишите их у Венов дијаграм. Запишите заједничке чиниоце у пресеку скупа. Дискутујте да ли постоје привредне делатности које немају заједничке чиниоце развоја.

Проверавам колико сам научио/ла

1. Које привредне гране су заједничке у равничарским и планинским пределима?

2. Које су привредне гране најразвијеније у планинским пределима?

3. Објасни како количина падавина утиче на ратарство?

ОДГОВОРНО КОРИШЋЕЊЕ ПРИРОДНИХ РЕСУРСА

Баба Олгица и унук Петар су се возили на југ Републике Северне Македоније. Петар је приметио нешто чудно, у близини града Богданци.

– Погледај бако, на брду има пропелера! – узбуђено је рекао.

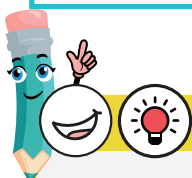
– Нису пропелери, већ ветрењаче. Од њих се добија електрична енергија – одговорила му је баба.

– А зошто су изграђене?

– Изграђене су јер људи покушавају да користе изворе енергије који се неће потрошити, и који не загађују животну средину. У овом случају то су ветрењаче које користе ветар. Ветар је један од природних богатстава којима располаже нека земља – одговорила му је баба.

– На који други начин можемо да зачувамо природна богатства?

– радознало је питао Петар.

РАЗМИСЛИ И ОДГОВОРИ

- Како треба да се односи човек према природи?

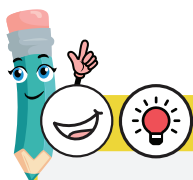

Гледај документарни филм „Медена земља“ и размисли:

Шта значе речи главне хероине у филму, Атице: „Пола за мене, пола за пчеле“?

Шта би се десило ако Атице сакупи сав мед од пчела?

Све што користи човек из свакодневног живота долази од природе. Човек користи воду, ваздух, земљу, биљке, животиње да би живео. Брзи развој човечанства доприноси све већем искоришћавању природних ресурса. Неконтролисано и прекомерно коришћење природних ресурса нарушава равнотежу биолошког света, али и изазива слабији развој привреде у некој области, држави и шире.

РАЗМИСЛИ И ОДГОВОРИ

- Шта је то равнотежа биолошког света?
- Зашто неконтролисано искоришћавање природних ресурса може да доведе до слабијег развоја привреде?

Природни ресурси су важни за живи свет: човека, животиње и биљке. Зато је одговорно коришћење ресурса веома важно за њихов опстанак. Шта значи одговорно коришћење? Одговорно коришћење је када сваки човек и свака држава штеди природне ресурсе и користи различите начине за добијање енергије, која ће користити обновљиве природне ресурсе.

ЗАДАТАК 1

Вода је ресурс без које не би постојао живот на планети. Од ње зависе биљке, животиње и човек. Одговори на следећа питања:

- Шта би се десило ако не штедимо воду?
- А шта се догађа када загађујемо реке, језера, мора и океане?

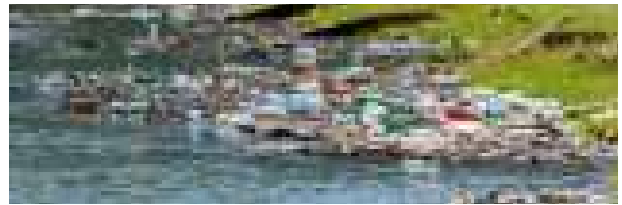
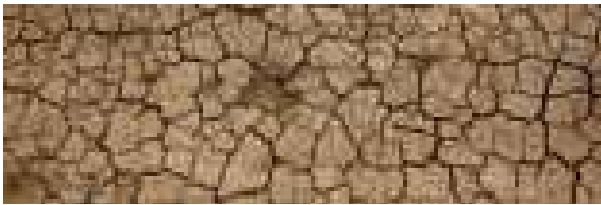
СРЕДИНА У КОЈОЈ ЖИВИМ

- Запиши све негативне последице по животиње, биљке и човека ако:

се не штеди вода:

се загаде воде:

- На који начин можеш да допринесеш уштеди воде и одржавању воде да буде чиста?
- На који начин могу да штеде и одржавају чисту воду људи који се баве индустријом, општина и други грађани општине?

ЗАДАТАК 2

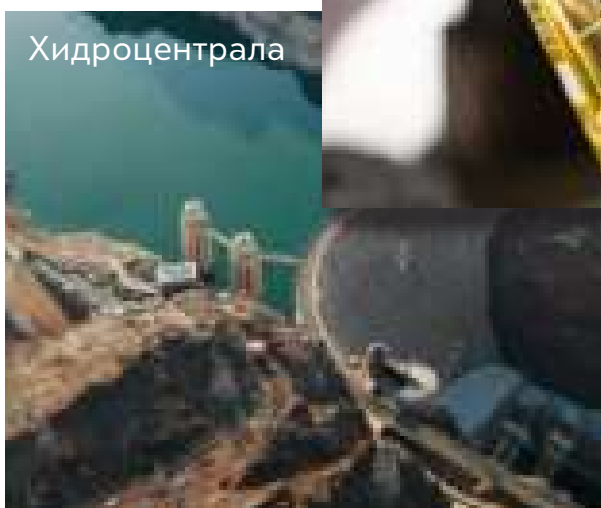
Електрична енергија нам је потребна у секодневном животу. Користимо је у: нашој кући, фабрикама, болницама, радионицама, школама... Природни ресурси као угаљ, нафта и природни гас, сагоревају у електранама да би створили електричну енергију. Њихово сагоревање загађује ваздух. Одговори на питања:

- Како загађени ваздух утиче на човека, биљке и животиње?
- Шта је потребно да урадимо да се не би трошили природни ресурси за производњу електричне енергије?
- На који начин можемо да штедим електричну енергију?
- На који начин могу да допринесу други становници општине, људи који се баве привредом и општина?

СРЕДИНА У КОЈОЈ ЖИВИМ

Да би се избегло прекомерно трошење природних ресурса као што су угаљ и нафта и да би се избегло прекомерно загађење животне средине, човек тежи да пронађе нове изворе енергије. Такве изворе проналази у обновљивим природним ресурсима као што су: сунце, ветар, вода, геотермална енергија и биомаса. Тако се све више користи сунчева енергија постављањем сунчевих колектора. Ветар се користи за рад ветрењача које производе електричну енергију. Вода се користи за производњу електричне енергије у хидроцентралама, а топла вода из дубине Земље (геотермална енергија) за производњу електричне енергије или за затопљавање домова. Такође, за производњу електричне енергије користи се биодизел који се добија од биомасе.

ЗАДАТАК 3

Шуме су богатство наше планете које треба да чувамо. У њима живи разноврсни животињски и биљни свет. Осим што нам даје чист вазду, дрвеће штити речно корито од изливања, али и земљиште од клизања. Човек користи дрва за производњу намештаја, папира, огрева и грађевинарство. Али човек не сече шуме само због ових потреба, него и за обезбеђивање земље за градњу. Све то доводи до смањења шумских површина.

Одговори на питања:

- Шта се дешава са животињским и биљним светом из шума приликом њихове неконтролисане сече?
- Шта се дешава у ваздуху?
- На који начин можеш да допринесеш да се смањи сеча шума?
- На који начин могу да допринесу други грађани?

Да би се избегло коришћење дрвета као огрева, користе се други извори топлоте као што су: пелете, геотермални извори, сунчеви колектори. То су извори енергије који потичу од обновљивих природних ресурса. Такође, коришћена хартија може да се рециклира и поново да се употреби. Твоју улогу у очувавању шума можеш да изразиш и преко засађивања дрвећа.

СРЕДИНА У КОЈОЈ ЖИВИМ

АКТИВНОСТ

Дискутујте са друговима како могу и други природни ресурси одговорно да се користе. Преко „Буре идеја“ размените што више предлога како да се сачува животна средина и како одговорно да се користе природни ресурси. Идеје запишите на мале постере које ћете поставити у школи и у школском дворишту.

РАЗМИСЛИ И ОДГОВОРИ

- Којим природним ресурсима располаже твоја општина?
- Како искоришћава природне ресурсе?
- На који начин природни ресурси у твојој општини доприносе развоју привреде у њој?

Проверавам колико сам научио/ла

1. Опстанак човека зависи од _____
2. Напиши један начин за одговорно коришћење воде.

3. Напиши један начин за коришћење енергије из природног обновљивог ресурса.

Мерсиха се вратила радосна из школе. Данас су имали активности које ће, како им је наставник рекао, допринети очувању животне средине. Њена млађа сестра Лејла је питала какве су то активности.

– Данас смо учили о екологији и направили смо плакат на коме смо написали како треба да се понашамо у природи. Поставили смо га у оближњем парку. Надам се да ће се посетиоци придржавати упутстава – рекла је Мерсиха.

– Шта је то екологија? – питала је Лејла.

– Екологија је наука о односима између живих организама и њиховог односа са средином – одговорила је Мерсиха.

– Значи ви у школи истражујете како се понашају животиње, биљке и човек једни према другима?

– Да, и како треба да се понашамо према животној средини – допунила је Мерсиха.

– А како треба да се понашамо према животној средини? – питала је Лејла.

РАЗМИСЛИ И ОДГОВОРИ

- Зашто нам је важна екологија?
- Како треба да се понашамо према животној средини?

СРЕДИНА У КОЈОЈ ЖИВИМ

Ми, људи, делимо планету Земљу са великим бројем живих организама. То нам ускраћује право да уништувамо природу. Неодговорним понашањем према природи уништавамо домове других живих организама. Свако од нас треба да преузме одговорност за очување природе, да би је користило још много генерација у будућности. Имамо права на чисту животну средину, али шта је са нашим дужностима према њој?

Разгледај слике, размисли и одговори!

Напуштени рудник

Дивље депоније

У датим примерима природа је напуштена, нарушена је биолошка равнотежа. Земља која је загађена хемикалијама и тешким металима из напушеног рудника не може више да се обрађује, а тешки метали су ушли дубоко у земљу и загадили подземне воде. Те воде ће бити загађене и препуне штетних материја. У њима неће моћи да живи животињски и биљни свет, а биће штетне и за човека.

Дивље депоније загађују земљу и ваздух, загађени ваздух штетно делује на здравље људи, животиња и биљака. Отпад који се налази у њима се неће разградити и још много година ће загађивати ваздух и воду.

- Ко загађује природу?
- Зашто то ради?

Ово је само неколко примера како човек загађује и уништава природу.

Покушај да напишеш још примера у којима ће се видети штетни утицај човека на њу:

Неки начини са којима можеш да допринесеш подизању еколошке свести код других и да учествујеш у одржавању здраве животне средине су:

- селектирање и рециклирање отпада;
- засађивање дрвећа које ће бити део биљног света које прочишћавају ваздух;
- укључивање у еколошке акције.

- На који други начин можеш да допринесеш очувању здраве животне средине?

Интересантне чињенице:

Река Ситарум у Индонезији, је око хиљаду пута загађенија него уобичајена вода за пиће и садржи велике количине отровних материја. Око 2000 фабрика користи реку као извор воде и баца свој индустриски отпад у њу.

Еколошка катастрофа која траје до данас преузрокована је хаваријом нуклеарне централе Чернобил у 1986. г. У радијусу од 30 км око централе земљиште је загађено и нико не живи тамо.

Проверавам колико сам научио/ла

1. Екологија се бави:
 - а) односима између живих организама и њиховог односа са средином
 - б) обезбеђивањем природних ресурса
 - в) одгајањем биљака
2. На који начин можеш да допринесеш очувању здраве животне средине?

3. Ко је највећи загађивач природе?

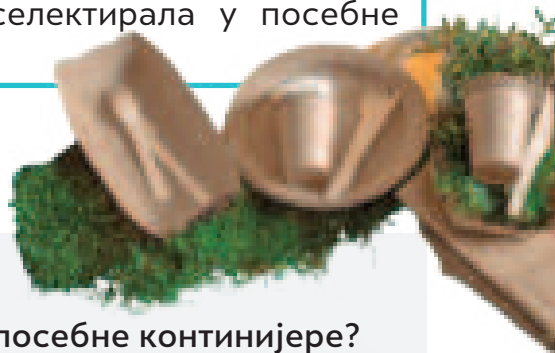
СЕЛЕКТИРАЊЕ И РЕЦИКЛИРАЊЕ ОТПАДА

Лејла, Мерсихина сестра, је решила да јој помогне у њеном напору за очување природе и животне средине. Увек је са собом носила папирнати прибор за јело спакован у платненој торби. Није се слагала са њеним друговима који су употребљавали пластичне чаше и тањире. Није се слагала са њима и када су сав отпад који су направили за време излета, остављали разбацан по природи. Она га је сакупљала у посебним кесама и при повратку кући, селектирала у посебне контејнере.

РАЗМИСЛИ И ОДГОВОРИ

- Зашто Лејла користи прибор од папира?
- Зашто Лејла сакупља отпад и одлаже га у посебне контејнере?

Селекција и рециклирање отпада је укореењена навика људи у развијеним друштвима. На тај начин много мале количине отпада завршавају на депонији, штити се животна средина и штеде се многи ресурси. Пластика, стакло, хартија, конзерве, метал и органски отпад су најважније карике у ланцу рециклирања и поновне употребе.

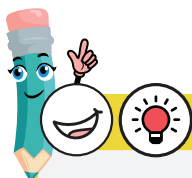
Објашњење: да се реупотреби значи поново да се искористи неки предмет откако је већ предходно био употребљен. Реупотреба и рециклирање није исто.

Селектирање је када се свака врста отпада издваја и носи у посебне контејнере намењене одговарајућој врсти отпада, од пластике, хартије, стакла, метала и органске природе. Овако селектиран отпад се носи у фабрикама, где се рециклира. Ово је први корак у заштити наше планете од загађења.

СРЕДИНА У КОЈОЈ ЖИВИМ

Сваки од ових врста отпада може поново да се употреби ако се рециклира. То значи да се отпад носи у фабрикама, где се поново прерађује и ствара се нови производ. На тај начин се штеде природни ресурси, а природа се штити од загађења. Иако се рециклирање отпада изводи у специјалним фабрикама, ти можеш да рециклираш или да реупотребис предмете које си већ користио и у домаћим условима.

РАЗМИСЛИ И ОДГОВОРИ

- Шта можеш да рециклираш у домаћим условима? Како ћеш урадити то?
- Шта можеш да реупотребис код куће, а у школи?

Интересантна чињеница:

- Рециклирањем једне тоне канцеларијског материјала спашава се 17 стабала дрвећа.
- За разлагање папирне чаше (у природним условима) потребно је до пола године, док је за разлагање пластичне чаше потребно више од 100 година.
- За разлагање пластике је потребно од 10 до 50 година, а за разлагање најлона је потребно 40 година.
- За разлагање жвакаће гуме је потребно чак 20 до 25 година.
- Од 2021. године Европска унија је из продаје повукла цевчице, пластичне тањире и приборе за јело као и друге пластичне производе за једнократну употребу.

АКТИВНОСТ

Сакупите пластичне флаше које користите у домаћинству и од њих направите предмете које ћете моћи поново да користите. Направљене предмете изложите у школском холу. Израчунајте колико флаша сте искористили. На овај начин сте помогли да се те флаше не нађу у природи и да је не загађују.

АКТИВНОСТ

У твојој општини уочи, где су постављени контејнери за селектирање отпада и да ли грађани правилно користе постављене контејнере? Дискутујте у разреду шта може да се предузме како би подигли свест грађана за селектирање отпада. Преузмите акцију на нивоу општине повезану са закључцима дискусије.

АКТИВНОСТ

На малим плакатима запишите поруке за подизање еколошке свести код других. Нацртајте илустрације са неодговорним понашањем према животној средини и ставите их у знак СТОП. Припремљене плакате поставите на видно место у школском дворишту и школи.

Проверавам колико сам научио/ла

1. Зашто треба да селектирамо и рециклирамо?

2. Какав може да буде твој допринос у очувавању природе и животне средине?

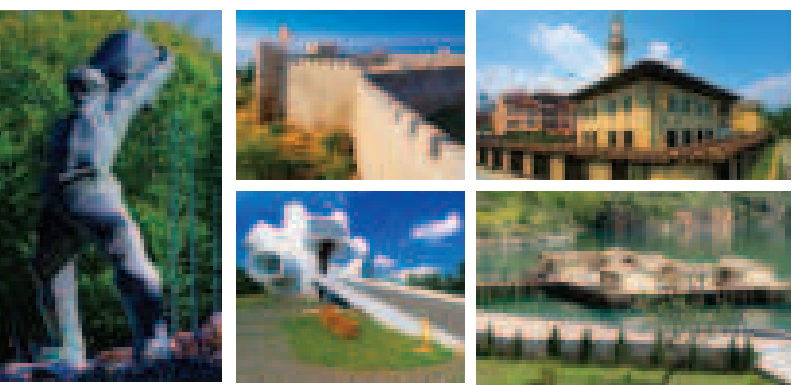

Загађивање тла доприноси нарушавању здравља становништва и смањивању приноса у пољопривреди. Истражи како се загађује тло у вашој општини и шта се предузима у вези тога.

- Поделите се у групе.
- Договорите правила група.
- Одаберите по једног друга који ће на крају презентирати истраживање. Такође одаберите друга који ће фотографисати истраживање.
- Свака група нека истражи:
 - На којим местима постоје дивље депоније, ко их ствара и како се општина носи с тиме?
 - Како је регулисано бацање смећа на нивоу општине?
 - На који се начин загађује тло у општини?
 - Како загађење тла утиче на пољопривредне приносе?
 - Како загађење тла утиче на здравље људи?

- Направите план истраживања. Не заборавите да испланирате и материјале који ће вам бити потребни за истраживање.
- Размислите из којих извора можете да дознате и сакупите што више информација. При томе вам могу помоћи наставници из биологије, становници општине који се баве пољопривредом, градоначелник/ градоначелница и запослени у општини, здравствена лица запослена у болници/амбуланти.
- Испланирајте која ћете питања постављати приликом спровођења интервјуа или анкете, и које људе које ћете интервјуисати или анкетирати.
- Водите дневник активности.
- На крају истраживања сумирајте добијене информације, понудите решење проблема, направите презентацију и представите ваш рад запосленима у општини и другим ученицима из школе.

МОЈА ДРЖАВА

- 1 Прошlost савремене македонске државе
- 2 Скопље – главни град
- 3 Државне институције
- 4 Државни симболи
- 5 Мултикултурни и мултиетнички карактер државе
- 6 Грађански карактер државе
- 7 Активно учешће, слобода говоре, право избора, једнакост

МОЈА ДРЖАВА

ТЕМА 3

Резултати учења:

Након изучавања теме, знаћеш и моћи ћеш да:

- наводиш и описујеш важне догађаје из прошлости, значајне за стварање савремене македонске државе;

- идентификујеш Скопље као главни град и да описујеш његове карактеристике;

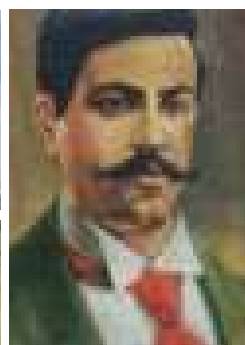
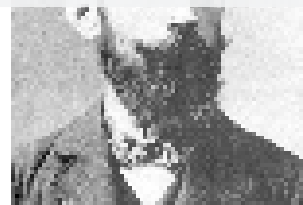
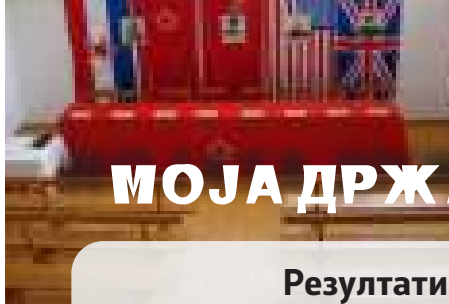
- правиш разлику између најзначајнијих државних институција;

- објашњаваш мултикултурни/ мултиетнички и грађански карактер државе.

Развићеш и:

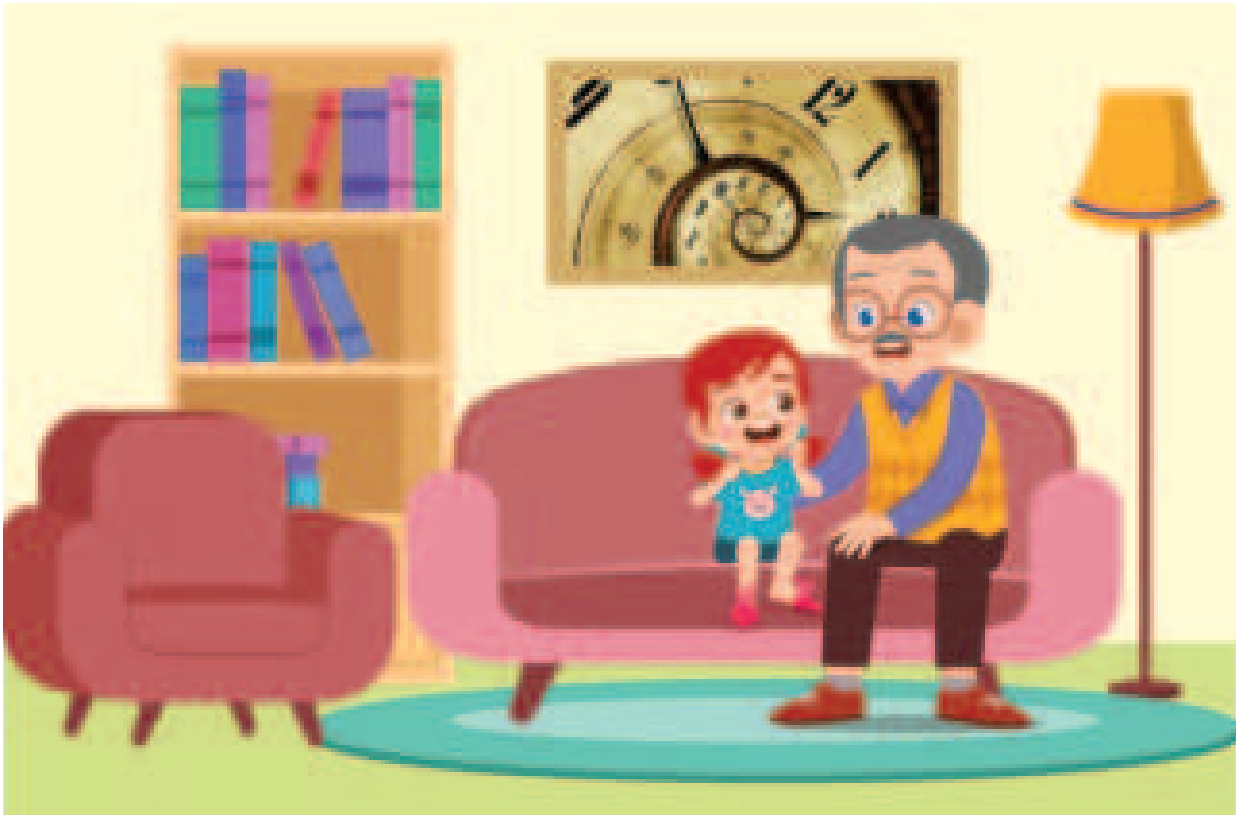
- поштовање за различите етничке заједнице које живе у Републици СевернојМакедонији,

- идентитет грађанина Републике Северне Македоније.

ПРОШЛОСТ САВРЕМЕНЕ МАКЕДОНСКЕ ДРЖАВЕ

ИЛИНДЕНСКИ УСТАНАК И КРУШЕВСКА РЕПУБЛИКА

– Деда, да те питам нешто – рече Илина. – Да имаш временску машину, у који период прошлости би желео да се вратиш и колико година уназад?

– Занимљиво питање. Волео бих да се вратим у време Илинденског устанка, пре сто година. Тачније, другог августа 1903. у Крушеву – рекао је деда Диме.

– Ох, па то звучи као моје име и догодило се на мој рођендан. Знам да су ми дали име јер је тада Св. Илија. А шта је то устанак? – зачуђено упита Илина.

– Устанак је организована борба народа за већа права. Обично се то дешава из незадовољства због власти. У Илинденском устанку становништво је било незадовољно османлијском влашћу. Зато се више истомишљеника, договорило да промене власт.

– А зашто у Крушеву? – поново упита Илина.

- Зато што су **тамо устаници успели да створе своју власт и малу државу која се звала Крушевска република**. Та држава је постојала само десет дана, али је веома важна за стварање македонске државе – одговорио је деда Диме.
- А зашто само десет дана? – поново упита Илина.
- Зато што су **Османлије окупили огромну војску и успели су да победе македонске обуњенике и тако поврате њихову територију** – одговорио је деда.
- А шта би тамо радио? – питала је Илина.
- Упознао бих се са Николом Каревим, првим председником Крушевске републике, са војводом Питу Гулијем, који је храбро погинуо на Мечкином Камену. Помогао бих да се направи још трешњиних топова.
- А да ли је Гоце Делчев био тамо? – повикала је поново Илина.
- Не, **умро је неколико месеци пре устанка, али је учествовао у његовој припреми. Речи Гоце Делчева довеле су борце за слободу до стварања македонске државе: Схватам свет као поље културног такмичења међу народима**.
- Да није успео Илинденски устанак, зашто је толико важно? – питала је Илина.
- Веома је важан, јер се **у устанку нису борили само Македонци, већ и сви остали, који су живели на тим територијама**. Да ли знаш да су устаници из Крушева написали писмо својој браћи и комшијама, у којем су их позвали да им помогну у борби против заједничког непријатеља? Било им је важно да живе заједно, без обзира којој религији или народу припадају. То писмо у историји назива се **Крушевски манифест/проглас** – рекао је деда Диме.

ЈА СВЕТ СХВАТАМ КАО
ПОЉЕ КУЛТУРНОГ
ТАКМИЧЕЊА МЕЂУ
НАРОДИМА

ЈЕСТЕ ЛИ СТЕ ЗНАЛИ ДА:

- Преко Крушевског манифеста се упукује порука о суживоту, која се односи на све грађане, без обзира којем народу или вери припадају: Македонцима, Албанцима, Турцима, Власима, Србима, хришћанима или муслиманима. Сви су имали заједничког непријатеља против кога су морали **да се боре, ослободе и да створе заједничку државу**. То је била Османлијска империја. Неки су се активно укључили и помагали, а други нису учествовали, али нису ни ометали развој устанка издајом устаника.
- Чланови Привремене владе Крушевске републике су били: Дину Вангел, Димитар Секулов, Ђорђи Чаче, Никола Баљу, Теохар Нешков и Христо Ђурчиев.

Никола Карев -
председник
Крушевске
Републике

Израда топа од трешњиног дрвета

- Испод је оригинални текст Крушевског манифеста. Неке речи можда не разумете, јер су написане на старом македонском језику, који се тада говорио. Уз помоћ наставника/наставнице прочитајте текст Манифеста или преслушајте дигиталну верзију и разјасните непознате речи.

Крушевски манифест/проглас

Браћо земљаци и драги суседи

Ми, ваши вечни суседи и познаници из лепог Крушева и његових накићених села, без разлике, по вери, народности, полу и убеђењу, не могавши више да трпимо тиранију крвожедних и човечјег мяса гладних душмана који гледају и нас и вас да дотерају до угла и нас и вас да дотерају до просјачког штапа и да наша драга и богата земља, Македонија заличи на пуну пустињу, данас смо подигли главу и решили смо пушком да се бранимо од тих наших и ваших душмана и да добијемо слободу.

Ви много добро знате да ми нисмо лоши и разумете да смо због муке ставили главу у торбу, да би заживели као браћа на овој земљи, ми вас имамо као своје и желимо до краја да останемо своји.

Ми нисмо подигли пушку против вас – то би било срамота за нас, ми нисмо подигли пушку против мирног, трудољубивог и поштеног турског народа, што се као и ми прехрањује крвавим знојем – то је наш брат и с њим смо живели и опет желимо да живимо; ми нисмо изашли да кољемо и да грабимо, да палимо и да крадемо – доста нам је од свих тиранија безбројних тирани по нашој јадној и окрвављеној Македонији; ми нисмо изашли да похришћанимо и обесчасимо ваше мајке и сестре, жене и кћери, треба да знате да су нам ваша имовина, ваш живот, ваша вера и ваша част толико драгоцене, колико нам је драгоцен и наши. Јер, да би сачували име, живот, веру и част, ми смо узели пушку.

Ми нисмо душмани своје земље која нас је родила, ми нисмо разбојници и кесеџије, већ смо револуционари који ће под заклетвом умрети за правду и слободу; ми се бунимо против тираније и ропства: ми се боримо и борићемо се против душмана, разбојника, зулумћара и кесеџија, против насилника на нашу част и нашу веру и против оних који сисају наш зној и експлоатишу наш труд. Од нас и од наших села не плашите се – никоме штету нећемо да нанесемо.

Не само да вас имамо као своју браћу, већ вас и волимо као своју браћу јер разумемо да сте и ви робови као и ми, робови цара и царских бегова, ефендија и паша, робови богатих и насилних, робови насилних и зулумћара, који су запалили царство са четири страна и што су нас натерали да подигнемо главу за правду, слободу и за људски живот. За праву, за слободу и за људски живот вас позивамо и вас, да дођете, заједно да водимо борбу!

Дођите браћо муслимани, да пођемо против ваших и наших душмана. Дођите под заставом „Аутономне Македоније“! Македонија је наша заједничка мајка и зове у помоћ. Дођите да положимо ланце ропства, да се ослободимо мука и страдања и да пресушимо реке крви и суза!

Дођите код нас браћо, да ујединимо душе и срца и да се спасимо, па ми и наша деца и поколења да живе мирно, да раде спокојно и да напредују!...

Драги наши суседи! Као Турци, Арнаути и муслимани, разумемо да ви мислите да је царство ваше и да ви нисте робови, јер на царској застави нема крста већ има звезде и месеца. Да није тако и да грешите, ви ћете се брзо сетити и разумети. Али ако вам је тешко да дођете код нас и да се изјасните против царске тираније, ми, ваши по оцу и страдању браћа, нећемо се замерити и нећемо вас мрзети. Ми ћемо се сами борити и за нас и за вас, ако је потребно, до последњег ћемо умрети под заставом наше и ваше слободе и за наше и ваше право. „Слобода или смрт“ је уписано на нашим челима и на нашој крвавој застави. Ми смо већ подигли ту заставу и нема враћања. Ако нас и ви имате као своју браћу и ако нам желите добро, ако рачунате поново да живите с нама, као што сте живели до сада и ако сте верни и достојни синови мајке Македоније, можете да нам помогнете само једним, а тој е велика помоћ, да се не уортачите с душманима, да не дођете са пушком против нас и да не правите штету по хришћанским селима!

Нека Господ Бог благослови свету борбу за право и слободу!

Нека су живи борци за слободу и сви часни и добри македонски синови!

Ура! За „Аутономну Македонију“!

РАЗМИСЛИ И ОДГОВОРИ

- На кога се односи писмо?
- Зашто су македонски устаници написали то писмо?
- Какву поруку упућују становницима околних места?
- Како би поступио/ла да живиш у том времену?

Читање Крушевског манифеста

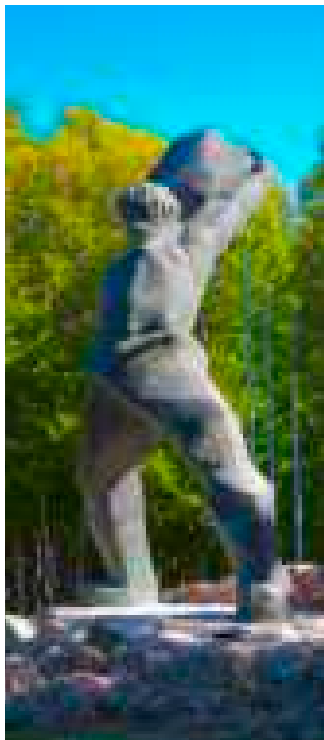

Македонијум, Крушево

– Деда – рече Илина – видела сам фотографије људи који су владали у време Крушевске републике. Сви су мушкарци. Шта су радиле девојчице, мајке и баке? Зар жене нису помагале у устанку?

– Како нису помагале? – рекао је деда Диме. – Жене су учествовале на много начина.

– Заједно су припремале устанак, припремале храну и одећу, набављале оружје, носила, лекове, бринуле о повређенима, скривале их у својим домовима како их не би пронашли османлијски војници. Чуо сам за много хероина, које су целом својом душом учествовале у устанку. Такве жене су постале мајке устаника које су бринуле о њима када су били болесни, прале им одећу и кувале им. Неке од њих су чак узеле пушку у руке и постале борци/хероине.”

Споменик
Мечкин Камен

Војвода Питу Гули и његова чета у бици на
Мечкином Камену 1903. године

АКТИВНОСТ

Гледај одломке из македонског играног филма „Република у пламену“:
(<https://www.youtube.com/watch?v=uhAl2R4hWRk>;
<https://www.youtube.com/watch?v=o4JoBAwU1rU>;
https://www.youtube.com/watch?v=y_cjzXq0nhk),
ко представља организацију власти у Крушевској републици и начин живота људи у том периоду? Издвоји три лика која су оставила најјачи утисак и опиши њихову улогу у устанку.

ЗАДАТАК

Да би ти било јасније, посети Музеј македонске револуционарне борбе. Тамо постоје воштане фигуре и приче из овог периода, које можеш да видиш при виртуелној посети (<http://mmb.org.mk/muzej/index.php/mk/edukacija/istravame>) или физичким присуством. Потом, уз помоћ наставника/наставнице направите историјски кутак са фотографијама и предметима из периода Илинденског устанка, играјте улоге ликове који су вам оставили најснажнији утисак.

АКТИВНОСТ

Направите представу/драматизацију са ликовима који су на вас оставили најјачи утисак, а имају главну улогу у организовању и реализовању устанка.

Проверявам колико сам научио/ла

У следећим питањима заокружи слово испред одговора за који мислиш да је тачан:

1. Ког датума је започео Илинденски устанак?
2. а. 2 августа 1903 године
б. 2 августа 1944 године
в. 13 новембра 1945 године
г. 8 септембра 1991 године
3. Колико времена је постојала Крушевска република?
а).два дана б) десет дана в) један месец г) десет година
3. Како се звао председник Крушевске Републике?
а. Даме Груев б. Гоце Делчев в. Никола Карев г. Питу Гули
5. Какве су биле намере устаника?
а. да се ослободе османлијске власти
б. да створе своју азбуку
в. да побољшају животну средину
г. да се истакну пред другима
6. Како се назива писмо којим македонски устаници позивају све суседе да им се прикључе у заједничкој борби?
а. Илинденска порука
б. Крушевски манифест
в. Илинденска заклетва
г. Крушевска република

АСНОМ

На великом одмору група ученика се договара да игра игру „временска машина“. Илина предлаже да се врате у Други светски рат, а Флорент и Џенифер одмах прихватају. Обраћају се наставници да им дозволи да истражују на паметној табли у учионици. Она их усмерава које кључне речи да користе да би открили позиције македонске државе и тековине на крају рата: НОБ, АСНОМ, Методија Андонов - Ченто.

И одмах се сусрећу са непознатим речима. – Шта је то АСНОМ? – пита Џенифер. – А као да знаш шта је НОБ? – рече Илина. Флорент, да би се направио важан, рече да се Ченто зове њихово насеље, а код његове бабе у Прилепу, на тргу стоји Чентов споменик. – Мора да је неки важан човек, чим су му и споменик направили – прикључио им се и њихов друг Јован. – Хајде, идемо редом да откријемо шта значе и зашто су важне кључне речи, а затим да их презентирамо пред наставницом – предложио је Флорент. Сви су се сложили са његовим предлогом.

РАЗМИСЛИ И ОДГОВОРИ

- Шта мислиш, до каквих су података дошли ликови из приче?
- Да ли ти знаш нешто о кључним речима које је наставница навела?

НОБ је скраћеница за народно ослободилачку борбу. Борба се одвијала током Другог светског рата, а покренуло ју је македонско становништво да би се ослободило стране власти. Порука саживота, коју је послала Република Крушево, доживљава праву реализацију током Другог светског рата, када су партизански одреди били попуњени Македонцима, Албанцима, Турцима, Власима, Србима и Јеврејима... Ибе Паликућа, Петре Пирузе, Мара Нацева, Исак Сион, Кемал Аголи, Вера Ацева, Живко Брајковски, Кемал Сејфула, Нафи Сулејмани, Димитар Влахов, Елпида Караманди, Бајрам Шабани, Кирил Глигоров, Панко Брашнарлов, Невена Георгиева-Дуња, Вера Јоциќ, Методија Андонов-Ченто и многи други хероји и хероине су се борили за слободу наше државе. Неки од њих су учествовали и у АСНОМ-у, а неки су изгубили живот у рату. Сви имају различите животне приче.

УЧЕСНИЦИ У НОБ-У И АСНОМ-У

АКТИВНОСТ

У кутију ставите листиће хероја/хероина, који су учествовали у НОБ-у, а спомињу се горе. Заједно са још два друга из разреда извучите три имена и истражите њихову биографију. Припремите заједничку презентацију. Ако је у одељењу више ученика, уз помоћ наставника додајте још имена хероја/хероина - учесника (делегата) на првом заседању АСНОМ-а и поновите поступак.

АСНОМ је скраћеница више речи, у којој свака реч има одређено значење. Антифашистичка скупштина народног ослобођења Македоније (АСНОМ) означава прву македонску скупштину, која је имала право да доноси законе. На тој скупштини створена је модерна македонска држава. Прво заседање АСНОМ-а одржано је 2. августа 1944. године у манастиру Св. Прохор Пчињски. На њој су донешене врло важне одлуке за развој модерне македонске државе. На пример: македонски језик је проглашен службеним језиком, сви грађани су били једнаки у својим правима, а Илинден је проглашен државним празником.

Методија Андонов-Ченто је први председник АСНОМ-а, односно, први председник македонске скупштине и македонске државе.

Панко Брашнарлов - као најстарији делегат отворио је прву седницу АСНОМ -а.

Неке важне тачке из Д Е К Л А Р А Ц И Ј Е АСНОМ-а о основним правима грађанина демократске Македоније:

- Сви грађани федералне македонске државе су једнаки и равноправни пред законима, не гледајући на њихову народност, пол, расу и вероисповест;
- Сваком грађанину се гарантује сигурност личности, имовине и загарантовано право на сопственост;
- Сваком грађанину је загарантована слобода вероисповести и слобода савести;
- Свим грађанима се гарантује слобода говора, штампе, окупљања, договарања и слобода удруживања;
- Изборно право демократске Македоније врше бирачи тајним гласањем на основу општег, једнаког, непосредног и личног права избора;
- Право да бирају и да будеу изабрани у свим изборним телима у народној власти има сваки грађанин и свака грађанка, са навршених 18 година, ако нису оптужени за неки преступ.

РАЗМИСЛИ И ОДГОВОРИ

- Зашто Прво заседање АСНОМ-а називају други Илинден?
- Упореди Проглас Крушевске Републике са решењима АСНОМ-а и објасни какву поруку упућују ови документи у односу на права свих грађана.

ДЕКЛАРАЦИЈА
АСНОМ-а о основним правима грађана
демократске Македоније, 2. август 1944.г.

Сви грађани федералне македонске државе с једнаки и равноправни пред законима не гледајући њихову народност, пол, расу и вероисповест

Националним мањинама Македоније се обезбеђују сва права слободног националног живота. Сваком грађанину се гарантује сигурност личности и имовину, гарантује се право сопствености и поштене иницијативе у привредном животу.

Сваком грађанину се гарантује слобода вероисповести и слобода савести.

Свим грађанима се гарантује слобода говора, штампе, окупљања, договора и слобода удруживања.

Изборно право демократске Македоније врше избирачи тајним гласањем на опште, једнако, непосредно и лично бирачко право.

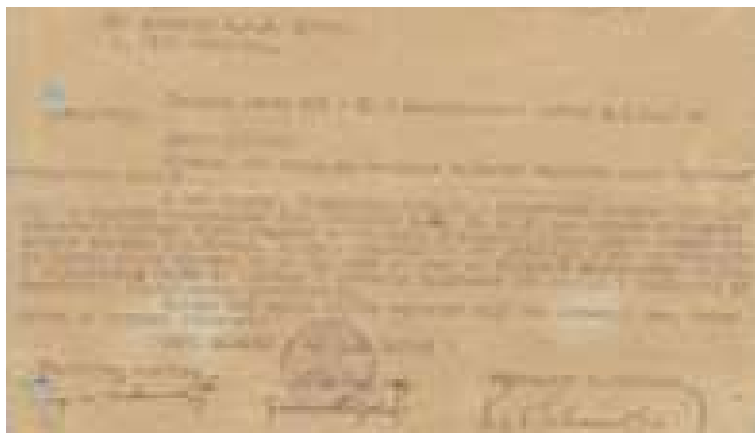
Право да бирају и да буду избрани у свим бирачким телима народне власти, има сваки грађанин и свака грађанка који су напунили 18 година, ако нису окривљени за неки прекршај. Док траје народно-ослободилачки рат, по решењу АСНОМ-а може да се одступи од принципа тајног и непосредног гласања.

Сваком грађанину се гарантује право жалбе против решења органа власти, на начин предвиђен законом. Сваки грађанин има право на молбу и жалба код свих државних власти. Народна власт брине да одстрани неписменост и да подигне народну културу, као и да осигура бесплатну просвету.

У манастиру „Св. Отац Пчињски“ на Илиндан, 2. августа 1944. година.

За Антифашистичко собрање народног ослобођења Македоније.

Председник: Методи Андонов-Ченто

Проверavam колико сам научио/ла

У следећим питањима заокружи слово испред одговора за који сматраш даје тачан, или одговоре напиши изнад линија:

1. Ког је датума одржано Прво заседање АСНОМ-а?

- а. 2 августа 1903 год.
- б. 2 августа 1944 год.
- в. 13 новембра 1945 год.
- г. 8 септембра 1991 год.

2. Како се звао први председник АСНОМ-а?

- а. Панко Брашнарлов
- б. Кочо Рацин
- в. Никола Карев
- г. Методија Андонов-Ченто

3. Шта значи скраћеница НОБ?

4. Које речи садржи скраћеница АСНОМ?

5. Каква је била одлука првог заседања АСНОМ-а у вези са македонским језиком?

ПРОШЛОСТ САВРЕМЕНЕ МАКЕДОНСКЕ ДРЖАВЕ

РЕФЕРЕНДУМ ЗА НЕЗАВИСНОСТ

Флорент је дошао код Илине. Деда Диме је гледао ТВ. Док су Илина и Флорент разговарали, деда Диме је, гледајући ТВ програм, тихо рекао:

- Како сам био поносан тада!
- Флорент и Илина су га изненађено погледали.
- Шта си рекао деда? Зашто си био поносан? – питала је Илина.
- Дођите код мене – зповао их је деда Диме.
- Погледајте документарни филм, а можете и да видите на:
<https://www.youtube.com/watch?v=xeriBVDDkcl>. У њој се показује како је текло осамостаљивање наше државе и референдум којим је изгласана независност и самосталност. Тада сам био веома поносан, јер је наша земља постала самостална, независна и суверена држава.”
- Деда објасни нам још мало, како се наша земља осамосталила и шта је то референдум? – замолио га је Флорент.
- Деда Диме је почео да објашњава...

- По завршетку Другог светског рата, Република Северна Македонија била је део велике државе Југославије, као једна од шест држава, на Балканском полуострву. Осмог септембра 1991. Године, грађани су се на референдум изјаснили за независну и суверену македонску државу. Због тога Осми септембар славимо као Дан независности.
- Референдум је питање које власт поставља грађанима о неким важним одлукама, о којима не може да одлучи без да пита изираче.
- Први председник независне Македоније био је Киро Глигоров.

- Ово је занимљиво – рекла је Илина. – Откријмо још нешто о референдуму и о независности наше држава. Мислим да овде могу да нам помогну старији, наши наставници, можемо да питамо кустосе у музејима, али и да истражујемо на интернету.
- Слажем се – одговорио је Флорент. – Хајде да почнемо!

ИСТРАЖУВАЈ

- Направи интервју са осраслим људима о стварању независне македонске државе.
- Затим поделите одговоре са свима.
- Откриј троје личности, припадника различитих етничких заједница, који су допринели стварању модерне македонске државе, а затим припреми мултимедијалну презентацију, коју ћеш представити осталим ученицима.
- Истражи о првом председнику Кири Глигорову и припреми мултимедијалну презентацију.

Проверявам колико сам научио/ла

1. Референдум је када власт поставља питање грађанима о неким важним одлукама:

ДА

НЕ

2. Ког датума су се македонски грађани изјаснили за самосталну и независну државу?

- Осмог септембра 1191. године
- Осмог септембра 1991. године
- Осмог октобра 1991. године
- Другог августа 1903. године

3. Први председник независне и самосталне Македоније је:

- Методија Андонов-Ченто
- Киро Глигоров
- Никола Карев
- Борис Трајковски

ЗАДАТАК

На временској траци одредите место (датум) Илинденског устанка, првог заседања АСНОМ-а и референдума о независности. Можете да додате личности и појмове који их повезују са догађајима.

1903

1944

1991

СКОПЉЕ – ГЛАВНИ ГРАД

Илини су дошли гости из иностранства. Док су тетка Ајлин и Илинина мајка разговарале међусобно, Илина је одлучила да Мерал и њеног старијег брата Ониса проведе кроз Скопље и покаже им знаменитости града. Дуго би им требало да прошетају град, па је Илина помислила да им покаже неке важније знаменитости, а о онима које неће моћи да виде, да истраже на интернет. Илина је почела да говори Онису и Мерал...

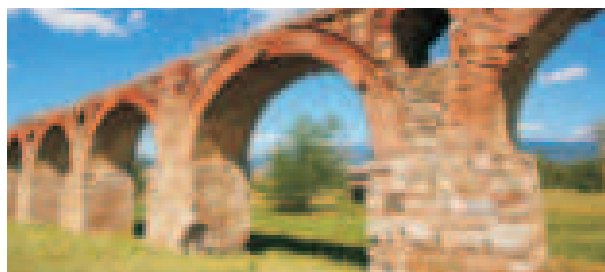
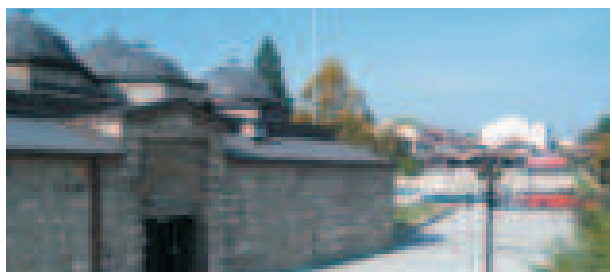
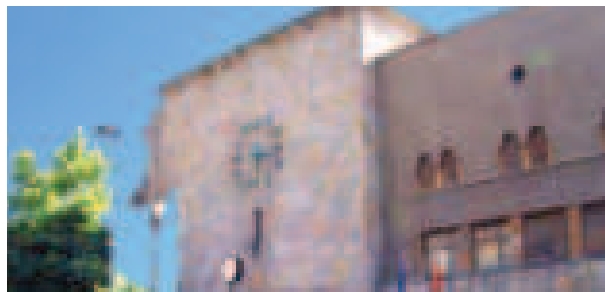
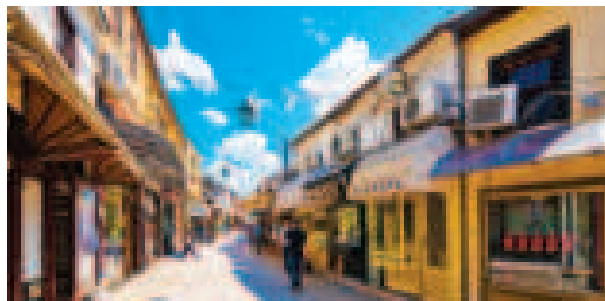
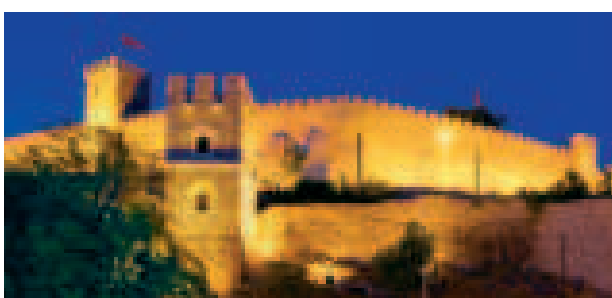

Град Скопље је током свог постојања, у зависности од историјских околности, добијао различита имена. Његово античко име је Скупи. Најстарија сведочења за град, кажу да је Скопље било насељено место још од веома давног времена. Број и састав становништва се непрестано мењаја. У Скопљу живе Македонци, Албанци, Турци, Роми, Власи, Срби, Бошњаци и други. У Скопљу су све заједнице увек живеле заједно, а до Другог светског рата постојала је још једна велика заједница - Јевреји, којих је сада у малом броју.

Скопље је главни и највећи град у Републици Северној Македонији. Налази се на обалама реке Вардар и њених притока. Простире се у Скопској котлини, која је окружена планинама: Водно, Караџица, Осој, Жеден и Скопска Црна Гора. Скопље је у северном делу земље и у централном делу Балканског полуострва.

Град Скопље има 10 општина. Рођендан слави 13. новембра. У прошлости је много пута био разаран ратовима, болестима, поплавама и земљотресима, али је увек успевао да буде обновљен.

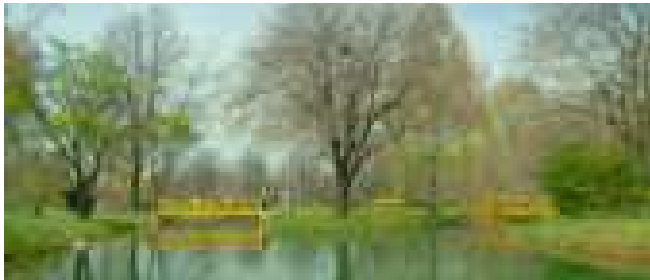

ЗАДАТАК

Заједно са твојим друговима погледајте документарни филм о земљотресу у Скопљу 1963. године <https://www.imdb.com/title/tt0326165/>, а затим разговарајте са наставником/наставницом:

- Какве су биле последице катастрофалног земљотреса?
- Како је град Скопље постао град солидарности?
- Шта значи бити солидаран/солидарна? Наведи примере из свог искуства.

Након што је Илина Мерал и Онису испричала о Скопљу, повела их је у шетњу центром града. Овде су Мерал и Онис са дивљењем посматрали Камени мост, Кале и Стару скопску чаршију. Прошетали су Градским парком и посетили зоолошки врт. Са занимањем су слушали занимљивости које је Илина набрајала.

ЗНАТЕ ЛИ ДА ЈЕ:

- Град Скопље седиште много важних државних институција.
- Камени мост изграђен на реци Вардар. Он представља једну од једна од најзначајнијих знаменитости града. Налази се у центар града и повезује стари и нови део Скопља. Данас се мост сматра симболом града Скопља и главни је елемент на грбу Скопља, који је насликан на застави Скопља.
- Поред Скопља пролази и аквадукт, који је у давним временима коришћен за ношење воде до насељених места.
- У Скопљу је изграђен први зоолошки врт на Балкану.
- Скопски градски парк датира с почетка IXX века. Од тада до данас развија се и одржава као парк који краси град. У парку су засађена стабла гинка и секвоје, најстаријих врста дрвећа на планети.
- Матка је најстарије вештачко језеро у нашој земљи.
- У Скопљу је рођена једна од најпознатијих хуманитарки и добитница Нобелове награде, Мајка Тереза. У њену част изграђен је меморијални центар.

Мерал је била посебно заинтересована за мајку Терезу. Знала је да је рођена у Скопљу, али је желела да сазна више о њој. Тако су са Илином одлучиле да истраже податке за живот и рад Мајке Терезе, али и да направе фото албум са знаменитостима Скопља.

ИСТРАЖУЈ

Креирај албум са фотографијама (у папирном или електронском облику), праћен кратким текстом, који представља град Скопље са његовим важним зградама и културним знаменитостима (Камени мост, Скопска тврђава, Стара скопска чаршија, Стара железничка станица, Даут-пашин амам, Музеј холокауста, Музеј савремене уметности и позоришта). Ако имате прилику, фотографишите и направите фоторепортажу.

ЗАДАТАК

Посетите Спомен-дом Мајке Терезе (виртуелно: <http://memorialhouseofmotherteresa.com> или физички). Радите у групама које је формирао/формирала наставник/наставница на текстовима из различитих периода живота Мајке Терезе, посвећеним њеној хуманости. Проучите најкарактеристичније одломке и/или цитате (одељке) и припремите заједнички постер. Постер треба да буде производ рада свих група. Када је спреман, представите га родитељима или вашим саученицима.

Проверавам колико сам научио/ла

У следећим питањима заокружи слово испред одговора за који мислиш да је тачан:

1. Како се називао град Скопље у прошлости?
 - а) Скадар
 - б) Скупи
 - в) Снупи
 - г) Срем

2. Стара железничка станица је сведок о:
 - а) положаја града Скопља.
 - б) велике поплаве из 1962. године.
 - в) катастрофалном земљотресу из 1963. године.
 - г) возном реду возова.

3. У ком делу града Скопља могу да се виде стари занати?
 - а) Музеју савремене уметности
 - б) Старој скопској чаршији
 - в) Даут - пашином амаму
 - г) Скопско кале

4. Како је назван град Скопље после катастрофалног земљотреса 1963. године?
 - а) град солидарности
 - б) цвеће хуманости
 - в) симбол лепоте
 - г) град светлости

5. Коју људску особину си препознао код Мајке Терезе?
 - а) ведрину
 - б) праведност
 - в) хуманост
 - г) поверљивост

6. Град Скопље слави рођендан:
 - а) 15. марта
 - б) 13. августа
 - в) 13. октобра
 - г) 13. новембра

ДРЖАВНЕ ИНСТИТУЦИЈЕ

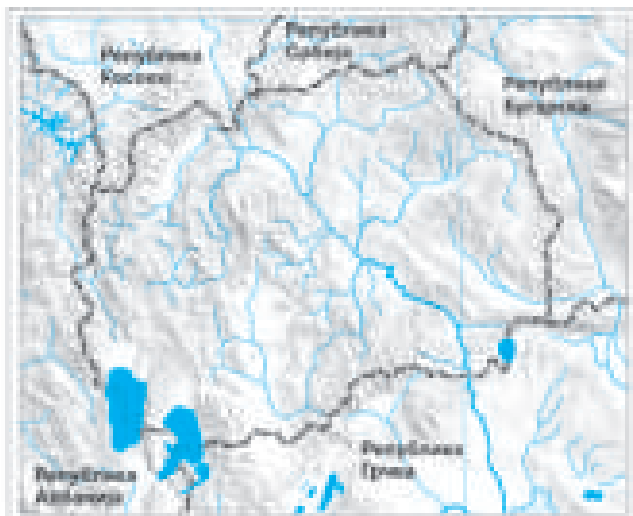
ЗНАТЕ ЛИ ДА:

- Друштво је група људи који живе заједно и поштују заједничка правила.
- Држава је територија са границама, у којој постоје насеља и власт која управља различитим делатностима.

САЗНАЈ

- Којим државама се граничи наша држава? Да ли си био/ла у некој од њих?
- Како треба да се понашамо у једној држави?
- Где су написана правила понашања у држави?
- Ко одређује правила?
- Замисли државу у којој не постоје правила и свако може да ради шта хоће. Да ли ћеш се осећати безбедно?

Закони у држави служе да успоставе правила понашања у одређеној области. На пример, Закон о основном образовању ти гарантује право да учиш, Закон за заштиту животне средине одређује правила понашања према њој, Закон за здравствену заштиту ти гарантује лечење и превенцију од болести. Законе у Републици Северној Македонији гласају посланици у Собрању. При томе они морају да поштују и да се руководе према Уставу, који је најважнији закон. У Уставу су уписана права које имају сви у држави и обавезе и обавезе оних који управљају с њом. Тако посланике у Собрању бирају грађани да би представљали њихове потребе, али и да обезбеде поштовање Устава. То је исто као када ви у разреду бирате разредну заједницу и представнике школске заједнице. Представнике у школској заједници бирате да бисте обезбедили поштовање ваших права у школи и да бисте пренели ваше мишљење школском парламенту или ђачком правобраниоцу, директору школе или градоначелнику ваше општине.

ЗНАТЕ ЛИ ДА:

У Уставу Републике Северне Македоније пише да сваки грађанин са напуњених 18 година стиче право да гласа и да биран.

ИСТРАЖИ

Питај одрасле како се гласа на изборима!

АКТИВНОСТ

Учествуј у виртуелној посети Собрања Републике Северне Македоније преко веб-странице (<https://www.sobranie.mk/virtuelni-turi-niz-sobranieto.nspх>) и подели утиске са својим другом/цом. Разговарајте о улози посланика и њихових задатака. Заједнички саставите неколико реченица, које ћете презентовати пред осталим ученицима.

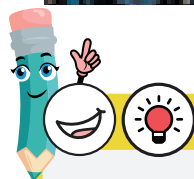
Након виртуелне посете државне Скупштине, у паузи разговарају Илина и Арбер.

– Ако се у Собрању доносе закони и Устав, ко онда брине о спровођењу тих закона? На пример, ко је одговоран за рад свих школа у држави? Ко је одговоран за рад свих болница и амбуланти? – гласно размишља Илина.

– Да, заиста! – потврди Арбер. – И ја то не разумем. Мама често помиње некакву владу, министре. А да питамо наставницу?

Наставница им је објаснила да законе спроводе министарства, а њима руководе министри. Сви министри сачињавају државну Владу Републике Северне Македоније.

- Ја сам мислио да је председник државе главни за доношење закона. Знам да моји родитељи гласају за председника. И ја сам био са мамом до бирачког места – рекао је Арбер.
- Тако је, Арбере – рекла је наставница. – Председника бирају грађани. Он је шеф државе и врховни командант оружаних снага. Повезан је са законима, тако што одобрава све законе које доноси Собрање.“

РАЗМИСЛИ И ОДГОВОРИ

- Које услове треба да испуни свако ко жели да се кандидује за председника Републике Северне Македоније?

Проверавам колико сам научио/ла

1. За председника државе може да се кандидује сваки грађанин који је напунио 18 година?

ДА НЕ

2. Устав и законе у нашој држави доноси:

- а. Влада Републике Северне Македоније.
- б. Скупштина Републике Северне Македоније.
- в. Председник Републике Северне Македоније.
- г. Министарство за образовање Републике Северне Македоније.

3. Колико година треба да имаш, да би могао да гласаш на изборима?

а. 14 б. 15 в. 16 г. 18

ДРЖАВНИ СИМБОЛИ

У оквиру квалификације Светског првенства у Катару, македонска фудбалска репрезентација је победила Немачку резултатом 2:1. Пре почетка утакмице биле су пуштене химне обе државе. Сви фудбалери и навијачи су стајали мирно, а док је текла наша химна, македонски репрезентативци и навијачи су певали једногласно. Навијачи су се препознавали по заставама држава из којих долазе.

Линк: www.youtube.com/watch?v=2qHp1bKZKy8

РАЗМИСЛИ И ОДГОВОРИ

- Зашто људи стоје мирно када се интонира државна химна?
- Како изгледа македонска застава?
- Које државне симболе више држава?
- На које празнике се диже македонска застава и где је свакодневно можемо видети истакнуту?
- Како изгледа грб македонске државе?
- На којим догађајима се пушта македонска химна?

Грб, химна и застава су државни симболи Републике Северне Македоније. Подсети се шта значе боје заставе и симболи грба! Како је настала химна наше земље?

Грб Републике Северне Македоније

Застава Републике Северне Македоније

Химна Републике Северне Македоније

Денес над Македонија

Денес над Македонија се раѓа,
ново сонце на слободата!
Македонците се борат
за своите правдини!
Македонците се борат
за своите правдини!
Одново сега знамето се вее
на Крушевската република!
Гоце Делчев, Питу Гули,
Даме Груев, Сандански!
Гоце Делчев, Питу Гули,
Даме Груев, Сандански!
Горите македонски шумно пеат,
нови песни, нови весници!
Македонија слободна,
слободно живее!
Македонија слободна,
слободно живее!

ИСТРАЖУЈ

Како изгледају државни симболи наших суседа?

Проверавам колико сам научио/ла

1. Опиши како изгледа македонска застава.

2. Наведи три елемента грба македонске државе.

3. Која је симболика македонске химне?

МУЛТИКУЛТУРНИ И МУЛТИЕТНИЧКИ КАРАКТЕР ДРЖАВЕ

Етничка група је заједница људи, припадника неког народа, који живе у једној држави.

У садашње време не постоји држава у свету у којој живи само једна етничка група. Етничке групе имају различите карактеристике, које сачињавају њихову културу: језик, религију, обичаје, правила понашања, уметност и друго. На пример, у нашој држави живе грађани који су припадници различитих култура и етничких заједница: Македонци, Албанци, Турци, Роми, Срби, Бошњаци, Власи и други. Овакве државе, у којима заједно живе припадници различитих култура, називају се мултикултурне државе. Људи у њима деле заједничке институције: школе, обданишта, болнице и сарађују у остваривању заједничких циљева.

АКТИВНОСТ

- У табели доле, у првој колони су дати празници које прослављају припадници различитих етничких заједница у нашој држави.

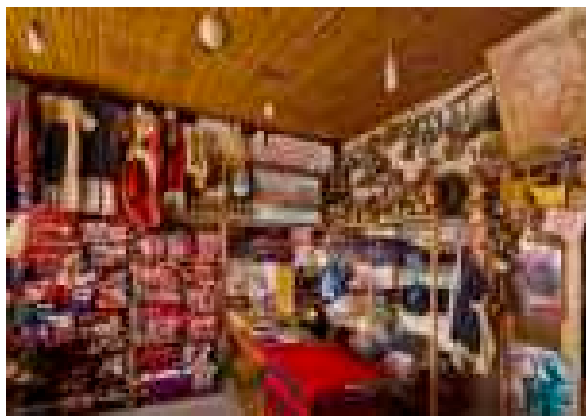
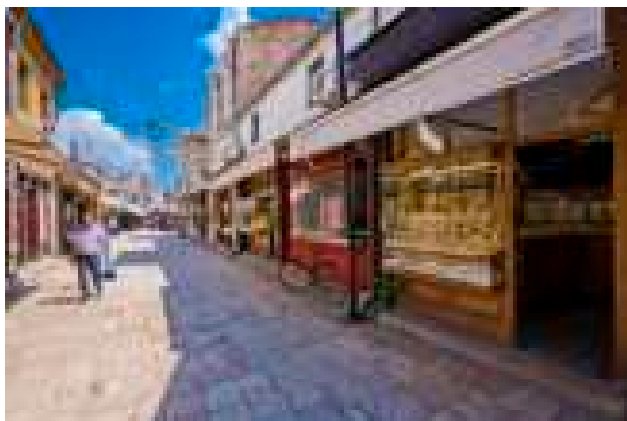
1. Помоћу програма за нерадне дане ове календарске године, који је објављен на интернету, попуни другу колону табеле. Напиши када се прославља сваки од наведених празника. Пази, Програм нерадних дана користићеш само за другу колону!

2. Затим, користећи знак „√“, попуни редове, као у датом примеру. Стави знак у поља народа/етничких заједница, код којих мислиш да се прославља неки празник. Можеш да питаш и другове или наставника/наставницу да ти помогну. У колони Други, допиши, уколико знаш, и другу етничку заједницу, која прославља тај празник.

ПРАЗНИК	КАДА СЕ ПРОСЛАВЉА?	МАКЕДОНЦИ	АЛБАНЦИ	ТУРЦИ	РОМИ	ВЛАСИ	СРБИ	БОШЊАЦИ	ДРУГИ
Божић		✓	✓		✓	✓	✓		Црногорци
Рамазан Бајрам									
Ускрс									
Св. Ђирило и Методиј									
Дан албанске азбуке									
Дан наставе на турском језику									
Национални дан Влаха									
Меѓународни дан Рома									
Меѓународни дан Бошњака									
Свети Сава – национални празник српске заједнице									

Попуњавајући табелу, приметио си да су неки верски празници у нашој држави нерадни дани за све етничке заједнице, а то не значи да се прослављају у свим породицама. Етничке заједнице које живе у нашој држави обележавају празнике који су карактеристични за њих, као припаднике једног народа, али и празнике који су повезани са религијом. Немају сви припадници једног народа исту религију. На пример, код македонског народа већина људи су православни хришћани, али има Македонаца који су католици, протестанти и Македонаца муслимана. Има и људи који нису религиозни. У албанском народу већину чине муслимани, али има и православних хришћана и католика.

Сети се, када си истраживао за град Скопље, приметио си да је Стара скопска чаршија пример за место у којем сви људи живе заједно, сарађују и међусобно се поштују. Тамо може да се проба разноврсна храна, може да се нађе традиционална одећа, да се гледају представе, да се посете музеји и да се чују сви језици етничких заједница, које живе у нашој држави. Основни елементи културе су: језик, обичаји, традиција, храна, фолклор и други. Током времена и заједничког живљења, различите културе етничких заједница у Републици Северној Македонији су утицале једне на друге. Приметио си да етничке заједнице имају много сличности, али се и разликују међу собом према одређеним карактеристикама. Међусобно упознавање води до дружења, сарадње и поштовања.

Да ли знаш неку реч на језику других етничких заједница које живе у нашој држави? Провери у следећој активности.

АКТИВНОСТ

- У табели ниже, у првој колони поређај дате речи, које значе хвала на језицима етничких заједница, које живе у нашој држави: **благодарам, хвала, faleminderit, nais, hvala, teşekkürler, haristo.**
- Затим истражи на интернету *Google Translate* или питај некога ко зна језик, и напиши како гласе речи: **другарче, те сакам, извини, пријателство** на сваком од наведених језика.
- У колони **Други**, уколико знаш, можеш да напишеш ове речи на неком другом језику, различитом од наведених.

МАКЕДОНСКИ	АЛБАНСКИ	ТУРСКИ	РОМСКИ	СРПСКИ	ВЛАШКИ	БОСАНСКИ	ДРУГО
Хвала							
Друг							
Волим те							
Извини							
Пријатељство							

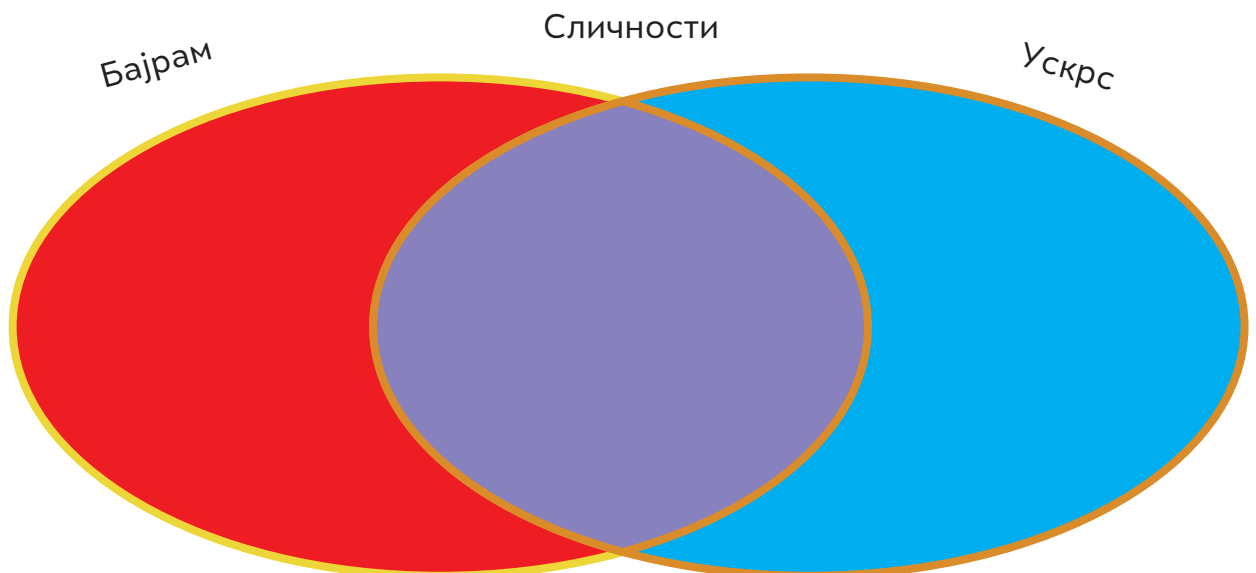
РАЗМИСЛИ И ОДГОВОРИ

- Које су најзаступљеније религије у нашој држави?
- Која је разлика између њихових верских објеката?

ИСТРАЖУЈ

Упореди које су сличности, а које разлике у прослављању Бајрама и Ускрса! Запиши укратко резултате свога истраживања у Веновом дијаграму.

РАЗМИСЛИ И ОДГОВОРИ

- Шта примећујеш?
- Колико су културе утицале једна на другу међусобном комуникацијом?

ЗНАТЕ ЛИ ДА:

У свим културним и етничким заједницама постоје људи који нису религиозни? Људи имају право да одаберу да не припадају ни једној религији.

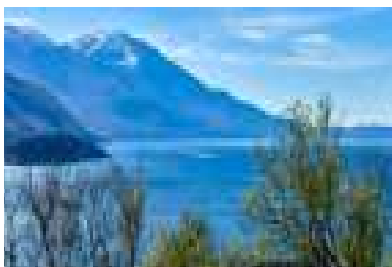

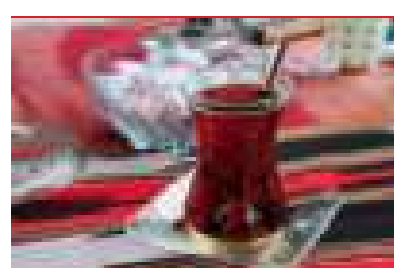
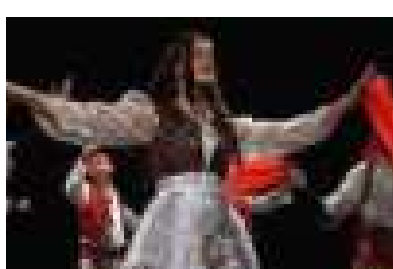
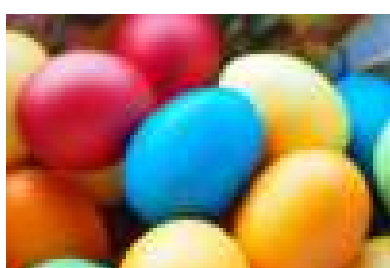
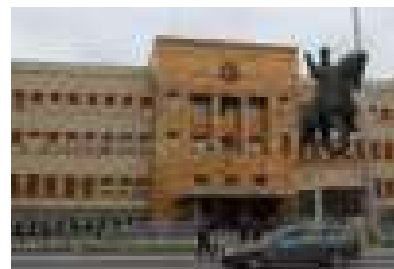
АКТИВНОСТ

Разгледај понуђене фотографије и заједно са друговима и наставником/наставницом опишите шта је приказано на свакој од њих
Затим:

1. Изабери само те фотографије које ће ти помоћи да представиш себе и своју културу.
2. Изабери фотографије којима ћеш представити друге културе.
3. Изабери фотографије од којих ћеш направити албум, да би представио своју државу.

*За сваки од три задатка можеш да додаш и друге фотографије, различите од понуђених, по сопственом избору.

ОПИШИ

- Шта си закључио из ове активности?

Погледај једну епизоду дечје серије „Наше маало“, а затим објасни које су предности дружења са децом из различитих етничких заједница.

АКТИВНОСТ

Напишите назив сваке етничке заједнице у нашој држави на посебан листић. Број листића треба да одговара са бројем ученика у разреду, тако што у бројнијим разредима свака етничка заједница може да се напише на неколико листића. Ставите листиће у кутију, а затим извлачите. Направите пар или групу ученика који су добили иста етничка заједница. Сваки пар или група нека истражује о традиционалној храни, народној музици, народним играма и традиционалној ношњи дате етничке заједнице и нека припреми кратак текст прослеђен илустрацијама, које ће ставити на слајдове за мултимедијалне презентације. Затим наставник/наставница нека уједини слајдове и заједничку презентацију прикаже свим ученицима у разреду и гостима. Разговарајте о сличностима у традиционалној храни, народној музици, народним играма и традиционалним ношњама свих етничких заједница. Можете да организујете школски базар са тезгама различитих етничких заједница, са израдама у које ћете укључити и родитеље. Уколико продајете производе, можете да направите хуманитарну акцију и помогнете неком другу.

Проверавам колико сам научио/ла

1. Наведи све етничке заједнице које живе у нашој држави и језик којим говоре.

2. Који празници су повезани са писменошћу Македонаца, Албанаца и Турака?

3. Које празнике обележавају Власи, Роми и Бошњаци и Срби у Републици Северној Македонији?

4. Наведи важне празнике најзаступљенијих религија у Републици Северној Македонији.

ГРАЂАНСКИ КАРАКТЕР ДРЖАВЕ

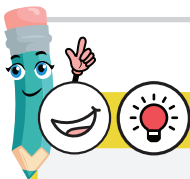
ГРАЂАНСКА ОРГАНИЗАЦИЈА И ВОЛОНТЕРСТВО

У нашој школи уче: Јетон, Рамиз, Санија, Марија, Тамара и Роберт. Они су другови. Увек иду заједно у оближњи парк, где возе ролере, скејтборде или само разговарају. За њих језик није препрека да се друже, нити различита вера, а ни различити обичаји. Они уче један од другог и међусобно се поштују.

Понекад заједнички организују акцију чишћења парка од отпадака, а скоро су организовали и акцију израде и постављања хранилица за птице у парк. У тој акцији им је помогло Грађанско удружење „Активирај се“. То је грађанско удружење које је састављено од грађана који желе да допринесу одржавању здраве животне средине. Они се организују у грађанско удружење које ради добровољно и има за циљ решавање неких проблема у општини и шире, а који се односе на екологију, здравље, образовање.

Јетон, Рамиз, Санија, Марија, Тамара и Роберт желе да још више помогну својој општини, па су зато решили да волонтирају у Црвеном крсту и Црвеном полумесецу. Ту помажу да се одвоји и одабере одећа и храна, коју су донирали грађани за своје суграђане, којима је потребна храна и одећа. То раде добровољно.

РАЗМИСЛИ И ОДГОВОРИ

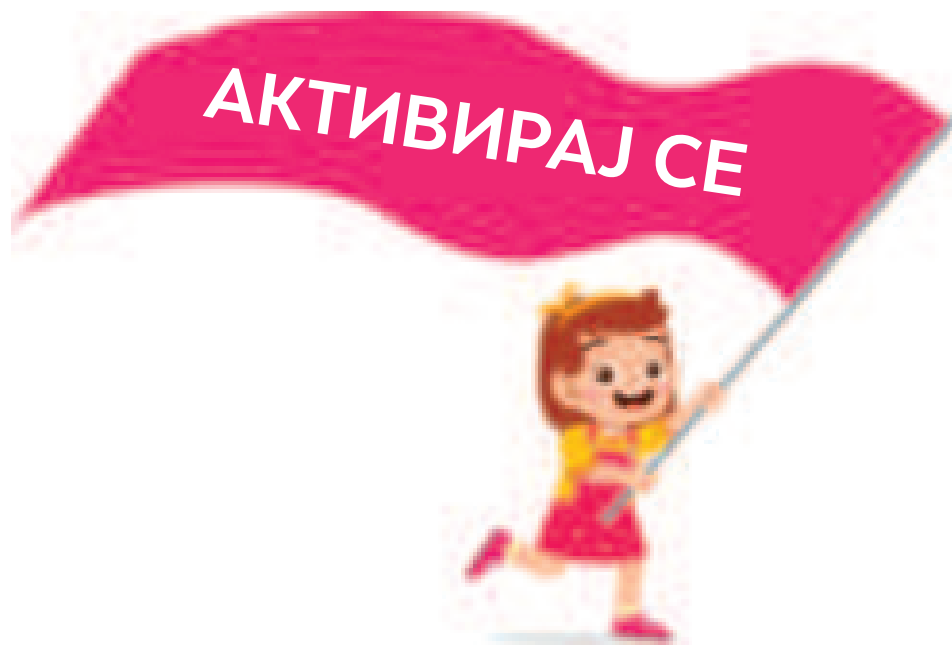
- Како ови другови успевају да одрже другарство?
- Зашто могу непрестано да се друже?
- Да ли свако од њих има подједнако право на образовање, здравствену заштиту, безбедност и чисту средину? Ко им гарантује то право?
- Зашто се формирају грађанска удружења?
- Шта значи реч волонтирање?

ЗНАТЕ ЛИ ДА:

Република Северна Македонија је заједничка држава свих грађана који живе у њој, без обзира на њихову етничку припадност. Улога државе је да се брине за остваривање права на образовање, здравствену заштиту, безбедност и чисту средину за живот свих њених грађана. Сви људи су једнаки и имају иста права и слободе.

Грађанин може да побољша услове живљења преко добровољног удруживања и учествовања у корисним активностима. Али, да би урадио то, треба да буде одговоран човек, према себи и према другима и да и сам поштује правила.

У школи Јетона, Рамиза, Саније, Марије, Тамара и Роберта, у школској мени, се већ дуже време дели нездрава храна. С тим је упознато и грађанско удружење „Активирај се“. Удружење је решило да у школама започне акцију увођења здравих оброка, који садрже воће, поврће, житарице са млеком/јогуртом и негазиране сокове без шећера и додатака. На тај начин желе да допринесу побољшању здравља ученика и стицању навике за конзумирањем здраве хране.

РАЗМИСЛИ И ОДГОВОРИ

- Шта треба да садржи план удружења за спровођење акције увођења здраве хране у школи?
- Ко ће спроводити акцију?
- Како ће се водити кампања акције?
- Како ће се финансирати акција?
- Који ће бити добитак након завршавања акције?

АКТИВНОСТ

Утврдите који проблем постоји у вашој школи. Поделите се у две групе. Свака група нека симулира формирање рађанског удружења које жели да реши проблем који сте детектирали. Припремите план за деловање (обезбеђење услова у школи, вођење кампање и привлачење инвеститора). На крају, прикажите ваш план и дискутујте о користима оваквог удружења.

Проверавам колико сам научио/ла

1. Који је циљ грађанског удружења?

2. Сваки грађанин може да волонтира:

ДА НЕ

3. Волонтирањем се помаже:

- а) грађанима
- б) општини
- в) људима којима је потребна помоћ
- г) све горе наведено

АКТИВНО УЧЕШЋЕ, СЛОБОДА ГОВОРА, ПРАВО ИЗБОРА И ЈЕДНАКОСТ

Прочитај наведене ситуације и размисли. Како би поступио/ла ти у наведеним ситуацијама?

1) Сара и Дамјан уче у школи у којој нема приступне рампе. Они се крећу помоћу колица. Такође, на путу до учионице има много препрека, степеница и прагова. Њихова другарица Беса је приметила да Сара и Дамјан имају потешкоћа да уђу у своју учионицу.

РАЗМИСЛИ И ОДГОВОРИ

- Које право није омогућено Сари и Дамјану?
- На који начин Беса може да помогне Сари и Дамјану да би проблем био дугорочно решен?
- Који су кораци за преузимање иницијативе и решавање проблема?

Сваки грађанин Републике Северне Македоније има право на активно учешће у решавању проблема који се односе на здравље, безбедност, образовање, здраву животну средину итд. То значи, да и ти као ученик имаш право на активно учешће у решавању проблема у вези са школом, животом и радом у њој.

2) Бојан се плаши да се пожали директору за неправедни третман наставника/наставнице, јер је добио јединицу само због тога што није скратио косу.

РАЗМИСЛИ И ОДГОВОРИ

- Које право није омогућено Бојану?
- Како би поступио/ла ти на његовом месту?
- Шта треба да предузме Бојан у овом случају?

Сваки грађанин Републике Северне Македоније има право на слободу говора. То значи, да и ти као ученик имаш право на слободу говора.

РАЗМИСЛИ И ОДГОВОРИ

- Које право је онемогућено Дори?
- Како би поступио/ла ти на Дорином?
- Шта треба да предузме Дора у овом случају?

3) Јована је одлична ученица. Она много воли да фотографише. У школи је хтела да се учлани у фотосекцију. Наставник/ца јој је рекао/ла да ће бити бољда се учлани у математичку секцију, зато што је одлична ученица, а и школа нема на располагању професионални фотоапарат и потребна средства за фотографисање.

Сваки грађанин Републике Северне Македоније има право на слободуизбора. То значи да уколико својим избором не штети никоме, сме да оствари то право. То значи, да и ти као ученик имаш право на слободан избор све док својим избором не наштетиш некоме или нечему.

4) Илмије не примају у хокејашки тим, зато што је женско, иако много добро игра хокеј. Она се пожалила разредном старешини, али јој је он рекао да је екипа мушка и није могао да је укључи.

РАЗМИСЛИ И ОДГОВОРИ

- Које право је ускраћено Илмији?
- Како би поступио/ла ти на Илмијином месту?
- Шта треба да предузме Илмије у овом случају?

Сви грађани Републике Северне Македоније имају једнака права. То значи, да и ти као ученик имаш иста права као и други ученици. Ти си једнак/ једнака са другим ученицима.

РАЗМИСЛИ И ОДГОВОРИ

У наведеним ситуацијама су приказани непоштовање и угрожавање права на слободу говора, права на слободан избор и права на једнакост.

- Размисли шта би предузео ти као ученик/ученица, уколико би се суочио са оваквим ситуацијама?
- Шта треба да урадиш да би се решили проблеми са којима се суочава твоја школа?
- Како могу грађани да дају допринос у решавању оваквих проблема?

Закључак

Када треба да донесемо неку одлуку, увек морамо да размислимо како ће та одлука да утиче на нашу околину. Зато имамо и одговорност да доносимо правилне одлуке, које неће наштетити нашим друговима, већ ће, напротив, помоћи у развоју разреда и школе.

